

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Emre Aydemirhan ÜÇHÖYÜK

ÖZYÖNETİM DÜŞÜNCEİ, UYGULAMALARI VE TÜRKİYE DENEMESİNİN KRİTİĞİ

Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Emre Aydemirhan ÜÇHÖYÜK

ÖZYÖNETİM DÜŞÜNCESİ, UYGULAMALARI VE TÜRKİYE DENEMESİNİN KRİTİĞİ

Danışman

Dr. Öğr. Üye. Vehbi Alpay GÜNAL

Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Emre Aydemirhan ÜÇHÖYÜK'ün bu çalışması, jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Doğan BIÇKI (İmza)
Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi V. Alpay GÜNAL (İmza)
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Senem ATVUR (İmza)

Tez Başlığı: Özyönetim Düşüncesi, Uygulamaları ve Türkiye Denemesinin Kritiği

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 18/06/2018

Mezuniyet Tarihi : 02/08/2018

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Özyönetim Düşüncesi, Uygulamaları ve Türkiye Denemesinin Kritiği” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Emre Aydemirhan ÜÇHÖYÜK

T.C.

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Emre Aydemirhan ÜÇHÖYÜK
Öğrenci Numarası	20145218014
Enstitü Ana Bilim Dalı	Kamu Yönetimi
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans ( ) Doktora ( ) Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Vehbi Alpay GÜNAL
Tez Başlığı	“Özyönetim Düşüncesi, Uygulamaları ve Türkiye Denemesinin Kritiği”
TurnItIn Ödev Numarası	969834328

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 113 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 12/07/2018 tarihinde tarafımdan TurnItIn adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 4

alıntılar dahil %10'dur.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdeler sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

12/07/2018
(imza)

Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı
Dr. Öğr. Üyesi V. Alpay GÜNAL

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iii
TABLolar LİSTESİ	iv
ÖZET	v
SUMMARY	vi
ÖNSÖZ	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DEVLET

1.1. Devlet Düşüncesinin Birikimi	7
1.1.1. Platon'da Devlet Düşüncesi	7
1.1.2. Aristoteles'te Devlet Düşüncesi	8
1.1.3. Farabi'de Devlet Düşüncesi	9
1.1.4. Yusuf Has Hacib'de Devlet Düşüncesi	10
1.1.5. Niccolo Machiavelli'de Devlet Düşüncesi	11
1.1.6. Charles Louis Montesquieu'da Devlet Anlayışı	12
1.1.7. Jean Jacques Rousseau'da Devlet Anlayışı	13
1. 2. Devletin Örgütlenmesi	15
1.2.1. Devletlerin Temel Örgütlenme Modelleri	16
1.2.2. İdari Örgütlenme Yönünden Devletler	17
1.2.3. Mülki Kademelenme Yönünden Devletler	18
1.2.4. Hükümet Sistemleri	18
1.2.5. Yasama Yönünden Devletler	23
1.3. Devlet Teşkilatlanması	24
1.3.1. Merkezden Yönetim	25
1.3.2. Yerinden Yönetim	26
1.4. Devlet Kuramı ve Özyönetim Düşüncesi Tartışmalarında Temel Kavramlar	28
1.4.1. Siyasi Egemenlik	29
1.4.2. Özerklik	31
1.4.3. Demokrasi	33
1.4.4. Katılma	34
1.4.5. Mülkiyet	35

İKİNCİ BÖLÜM

ÖZYÖNETİM DÜŞÜNCESİ

2.1. Özyönetim Düşüncesine Katkıda Bulunan Düşünürler	40
2.1.1. Jean Jacques Rousseau	40
2.1.2. Ütopik Sosyalistler	43
2.1.3. Anarşistler ve Özyönetim.....	45
2.1.4. Karl Marks, Devrimci Sosyalizm ve Özyönetim Düşüncesi.....	48
2.2. Yugoslavya’da Özyönetim Düşüncesi ve Yugoslavya’nın Özyönetimci Düşünürleri..	53
2.3. Toplumsal Ekoloji ve Özyönetim Düşüncesine Güncel Bir Bakış.....	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARİHTE ÖZYÖNETİM DENEYİMLERİ

3.1. Paris Komünü	61
3.2. Lenin Dönemi Sovyet Sosyalizmi: SSCB’nin 1917-1921 Yılları	64
3.3. İtalyan İşçi Kurulları	69
3.4. İspanya İç Savaşında Özyönetim	71
3.5. Yugoslavya’da Sosyalist Özyönetim Deneyimi	74
3.5.1. Yugoslavya’da Özyönetim Düşüncesinin Doğuşu.....	75
3.5.2. Sosyalist Dünya’da İkinci Bir Model: Yugoslavya Özyönetimi.....	76
3.5.3. Tito’nun Ölümü ve Yugoslavya’nın Dağılması	81
3.6. Türkiye’de Özyönetim	82
3.6.1. Türkiye’de İşçi Hareketleri, İşletme İşgalleri ve Kısa Özyönetim Denemeleri	83
3.6.2. 1980 Sonrası Türkiye’de Silahlı Terör Örgütü ve Şehir Yapılanmalarının Özyönetim Talebi.....	86
SONUÇ	92
KAYNAKÇA.....	94
Ö Z G E Ç M İ Ş.....	99

KISALTMALAR LİSTESİ

AVNO	Ulusal Kurtuluş Anti Faşist Konseyi
BDP	Barış ve Demokrasi Partisi
BETÖ	Birleşik Emek Temel Örgütü
CNT	Ulusal Emek Konfederasyonu
Commonwealth	Birleşmiş Milletler ve İngiliz Milletler Topluluğu
Çev.	Çeviren
DBP	Demokratik Bölgeler Partisi
HDP	Halkların Demokratik Partisi
KCK	Kürdistan Topluluklar Birliği
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
s.	Sayfa
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UGT	Genel Emekçiler Sendikası
vb.	Ve benzeri
y.y.	Yüzyıl
YKP	Yugoslav Komünist Partisi

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo-1: Hükümet Sistemleri.....	19
----------------------------------	----

ÖZET

İnsanlık tarihi, uygarlığın doğuşu ile birlikte demokrasi, devlet, ekonomi, toplum, sanat, ideoloji vb. gibi birçok değer/kavram icat etmiş ve bu değerler/kavramlar insanlık tarihinde daha mutlu bir yaşamın aracı olarak kullanılmaya çalışılmıştır. Ancak demokrasi ve devlet kavramlarının siyaset felsefecilerinin fikirlerinde başat diye tabir edebileceğimiz ayrı bir yeri vardır. İnsanın özgürlüğü mü daha değerlidir yoksa devlet kurumunun insanlar üzerindeki konumu ile insanların özgürlüğünü teminat altına alan varlığı mı? Bu tek cümlelik siyaset felsefesi sorusu ile temel bir yönetim cevabı elde edilecektir. Ancak elde edilen cevaplar doğru analiz edildiğinde, bu cevapların ilkçağdan günümüze siyaset felsefecilerinin siyaset teorisi arayışlarına temel oluşturduğu gözlemlenecektir. Karl Marks'ın, insanın özünü tek tek her bireyin gerçekliği üzerinden insanın toplumsal ilişkilerinde kendine has olarak gördüğü devletsiz bir toplum imgelemi ile Hegel'in ilahi otorite olarak gördüğü devlet idealizmini incelemek bu iki kavrama atfedilen değeri anlamada sosyal bilimcilere bir nebze olsun yardımcı olacak ve demokrasi ve devlet kavramlarının birbirleriyle ilişkisi anlaşılacaktır. Tam bu ilişki çerçevesinde de demokrasi değeri tarih boyunca devletin insan karşısındaki konumunu sınırlandırmak hatta bazen asgari düzeye indirmek için birçok model inşa edecektir. İşte bu modellerden bir tanesi de özyönetimdir. Özyönetim düşüncesi, insanın devlet karşısındaki özgürlüğünü, eşitliğini ve -bütünselliğini- savunma iddiası ile ortaya çıkmıştır. Ancak bu düşünce teorik düzeyde olmasa da politikada birçok söylem ve çelişki -özerklik vb. kavramlar başta olmak üzere- ile kullanılmaya çalışılmıştır. Batı entelijansiyası tarafından son iki yüzyıldır kullanılan bu terim, Türkiye'de de 1970'li yıllardan itibaren tartışmaya açılmıştır. Özyönetim terimi üzerine inşa edilmek istenen bu çalışmada bir tanım yapmanın zorluğu açıkça görülmüş ve terim detaylıca incelenmiştir. Bu teorik tartışmaların ötesinde çalışmada özyönetim düşüncesinin Türkiye'deki uygulanabilirliğinin kısıtlılığı görüşü yukarıdaki tartışma hedef alınarak sonuçlandırılmaya çalışılmıştır. Çünkü "insan ve devletin değerleri" tartışması batı entelijansiyası tarafından son iki yüzyıldır tartışılmaya açılırken bu ülkenin (Türkiye'nin)devlet yöneticileri "insanı yaşat ki devlet yaşasın" düsturuna ve en kudretli hükümdarının "olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi" sözüne sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Devlet, Özyönetim, Yönetime Katılma.

SUMMARY

THE IDEA OF SELF-GOVERNMENT, ITS PRACTICES AND CRITICISM OF TURKISH EXPERIMENT

History of humanity has produced concepts such as democracy, state, economy, society, art, ideology etc. with the birth of civilization and these concepts have been used as tools for a happier lives in human history. However, concepts of democracy and state occupies a distinct place in political philosophers' ideas. Is freedom of people more valuable than the state's position over humans' lives and its existence that ensures freedom of people? Even that philosophical question would lead to a basic answer regarding to governance. However, when these answers are analyzed, it is seen that these answers provide a base for the pursuit of political theories by political theorists. Karl Marx would help social scientists to understand Marx's idea of stateless society that is implicit in social relations that sees human essence in individual's own reality and Hegel's state idealism seen as a divine authority and values regarding to these two concepts and also relationship between democracy and state will be understood. In this framework, democracy would continue to build several models to limit state's position against people and even to limit it as little as possible. One of these models is self government. The idea of self government is suggested to defend poeple's freedom, equality and wholism against state. However, this idea has been misused in lots of discourse and policies. The term self government is being used by Western intelligentsia in the last 200 years but in Turkey it has been discussed since 1970s. In this study, difficulty in defining the term selfgovernment is acknowledged and therefore the term is studied in detail. Beyond its theoritical frame, its inpracticality in Turkey has been discussed. Although values of state and people have been discussed in the West for 200 years, Turkey's ruler has understanding of "state lives for sake of people" and saying of "no state equals to a drop of tonicity" by its most powerful monarch.

Keywords: Democracy, State, Self-government, Self-management, Participation to Governance.

ÖNSÖZ

İnsanlık tarihi kadar eski olan devlet kavramının varlığı ile ilgili tarih boyunca birçok düşünce söylenegelmiştir. Bu düşünceler içerisinde en çok tartışılan konu ise devletin meşruluğu üzerine olmuştur. Bu tartışmalarda devleti sosyal değerler piramidinin en üstünde olarak gören düşünürler olduğu gibi tarih boyunca devleti yok olmaya mahkûm bir kurum olarak gören düşünürler de var olagelmiştir. Devletin yol olması gerektiğini savunan bu düşünürlerin üzerinde durdukları eğilim ise devletin meşruluğu üzerine olmuş, bu meşruluğun varlığı sorgulanmış ve bu meşruluk hiçbir zaman kabul edilmemiştir. Ancak devletin varlığını kabul etmeyenler tarih boyunca devlet yerine daha iyi bir kurgu oluşturamamıştır. “Özyönetim düşüncesi bir hayâlden ibaret entelektüel bir tartışma mı, yoksa devletin yerine koyulabilecek bir değerler bütünü mü” bu soru ile başlayan çalışmada; devlet kavramının teorik ve örgütsel varlığı incelenmiş, bu incelemenin ardından da özyönetim düşüncesinin tarih boyunca elde ettiği kısıtlı deneyimler ile insanlık tarihi kadar eski devlet kavramının karşısındaki konumu değerlendirilmiştir.

Teze beraber başladığımız ve tezin sürecini birlikte belirlediğimiz Dr. Öğr. Üyesi Serkan DORU’ya ilgisi ve özverisi için, tezin yazım sürecinde redaksiyon yardımları için Ela BELEVİ’ye, yüksek lisans eğitimim sürecinde maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen tez danışmanım ve manevi ağabeyim Dr. Öğr. Üyesi Vehbi Alpay GÜNAL’a ilgisi, özverisi ve tüm yardımları için sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Dündar TAŞER’e ve *O’nun Büyük Türkiye’sine!*

Emre Aydemirhan ÜÇHÖYÜK
Antalya, 2018

GİRİŞ

Her bilimin nihai amacı açıklamak yani tözün, nesne ve o yapan belirleyiciliklerini ortaya çıkarmaktır (Cangızbay, 2003: 9). Siyaset ve yönetim bilimlerinin de bilim olarak nihai amacı bireyin etiyle, kemiğiyle var olabildiği toplumsal gerçekliğin insan tarafından biçimlendirilmesini; insanın doğası gereği parçası olduğu toplumun kendi dışından verilmiş belirleyiciliklerinden sıyrılarak kendi/insani kaygılarıyla bir bütünselliğe ulaşması doğrultusunda bilimsel belirleyiciliklerini ortaya çıkarmaktır.

İnsanın iki veya daha fazla kişiden var olduğu günden bugüne siyaset¹ vardır söylemine göre iki kişinin olduğu yerde istenirse de istenilmese de yönetim kaygısı ortaya çıkacaktır. Bu çerçevede siyasetin ‘nesnesini’ insan/halk oluştururken, ‘o yapan’ belirleyiciliklerini de insan ve halkın istekleri oluşturmaktadır. Bu istekler doğrultusunda siyaset, tarih boyunca şu değerler ile inşa edilmiştir; adalet, eşitlik, özgürlük, insan hakları, meşruiyet. Bu gibi temel belirleyicileri ile siyaset, iki kişinin olduğu yerde “kim yönetmeli”, “üst otorite nedir ve niçin itaat etmeliyim”, “kaynaklar ve ödüller nasıl dağıtılmalı” sorularının sorulmaya başlandığı andan itibaren ortaya çıkmaktadır (Yayla, 2004: 218-219). Bu sorular sorulmaya başlandığında modern insanın ‘siyaset’ inşa süreci ortaya çıkmaya başlamıştır.

Çağdaş Türk düşünce dünyasının önemli isimlerinden Hilmi Ziya Ülken (1976: 86)’e göre; “vatandaş modern insandır.” Hürriyet yani özgürlük değeri üzerinden vatandaş kavramının öneminden bahseden Ülken, vatandaş tipinin dayandığı demokrasi idealini önemsemektedir. Ayrıca demokrasinin ilk çağa kadar uzanan fikir cereyanı olduğunu ve demokrasi idealini anlamanın ise insanın siyaset ile ilişkisinde temel teşkil edeceğini açıklamaktadır. Cangızbay (2002: 53-56)’a göre de her bir toplumsal gerçeklik, farklı toplumsal özneler arasındaki güç dengesi esasında biçimlenecek ve bu öznelerin belirleyicilik payları ile egemenlik oranları arasında doğrudan bir ilişki bulunacaktır. Dolayısıyla siyasetin nesnesi, ‘o yapan’ belirleyicileri; adalet, eşitlik, özgürlük gibi temel değerler ile belirlenecektir. Bu değerlerin benimsenmesinde ise demokrasi ve onun kurumları önemli bir araç olarak kullanılacaktır.

Ülken’in eski demokrasiler, dini demokrasiler ve modern demokrasiler diye üçe ayırdığı demokrasi süreçlerinin, “iki insan ile başlayan siyaset ile ilişkisi” modern toplumların ortaya çıkması ile birlikte zirve yapmıştır (Ülken, 1976: 86-87). Dolayısıyla Ülken’in de dediği gibi; Keldan ve Sümer kentleri ile başlamak üzere Yunan kentlerinde gelişen eski demokrasileri

---

¹ Siyaset kavramının günümüz lisanındaki anlamı ile bu tanım zor gözükmemektedir. Çünkü günümüzde genellikle siyaset kavramı, hükümet/devlet kavramıyla doğrudan ilişkilendirilmektedir.

incelemek hem demokrasi tartışmaları, hem de devlet ve devlet örgütlenmesi tartışmaları yapmak için temel teşkil edecektir. Rönesans'tan başlayarak günümüze kadar gelen modern demokrasi tartışmaları ise liberal temsili demokrasiden doğrudan demokrasiye kadar içerisinde birçok demokrasi modellerine katkı sağlayarak modern siyaset biliminin önünü açmıştır. Bu demokrasi modellerinden doğrudan demokrasi, düşünsel temelini Antik Yunan polis yönetimleri döneminde bulmaktadır. Sosyal bilimlerde doğrudan demokrasi² modelleri için ilk örnek olarak kabul edilen Antik Yunan demokrasi pratiği, demokrasi ve devlet gibi iki kavramın da ortaya çıkmasında önemli bir tarihsel deneyim olarak tartışılmaktadır. Demokrasilerin ve devletlerin yönetim sürecindeki gücü, Antik Yunan deneyimi ile birlikte yüzyıllarca sürecek olan tarihsel ikilemin başlangıcı olmuştur. Demokrasilerin güçlenmesi ile modern toplumların daha özgür bir politik ortama kavuştuğu düşünülürken, devlet örgütlenmesinin daha güçlü politik ortamlarda ise toplumların daha çok güvenli yaşama sahip olduğu kabul edilmektedir. Siyaset teorisinde son iki yüzyılda tartışılmaya başlanan özyönetim kavramı da bu çerçevede birçok siyaset bilimi kavramında olduğu gibi demokrasi değeri üzerinden inşa edilmektedir.

Özyönetim kavramı, devlet karşısındaki insanı daha özgür olarak düşlerken, toplumsal düzende de insanı özne ve o yapan rolde belirleyen olarak görmektedir. Çalışmada özyönetim tanımı irdelendiğinde ve özyönetimci düşünürlerin düşünceleri incelendiğinde görülecektir ki; özyönetim pratikleri özyönetim düşüncesi ile tam olarak uyum sağlamamıştır. Devlet örgütlenmesi bağlamında tek özyönetim deneyimi olarak kabul edilen sosyalist Yugoslavya devletinin yapısı dahi özyönetim olarak kurgulanan, insanın tam anlamıyla özgürleşmesini, özgürleşme karşısında duran en küçük otoriteye dahi savaş açan düşünce inşasına uymamaktadır. Özyönetim düşüncesinin pratikleri de bu çerçevede özyönetim düşüncesi incelemelerinde çoğunlukla eleştirilmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünün ikinci kısmında incelenen ve bir üst otoritenin ilan etmesine dayanan, demos'u yok sayan bir akılla kurgulanan ve bir oldu-bitti ile ilan edilen, bölgenin halkına kabul ettirmeye çalışılan ve kabul görmeyen, günümüzdeki özyönetim ilanları ise özyönetim ruhuna tamamen uymayan bir deklarasyon olarak tarihe geçmiştir. Özyönetimci düşünceler incelendiğinde görülecektir ki; özyönetimi üst akılla ilan etmek, en başta özyönetim olarak kabul edilen değerlerin ruhuna aykırıdır. Teorik tartışmaların yanında milyonlarca insanın yaşadığı ülkelerde kısıtlılığı tartışılan doğrudan demokrasiye dayanan özyönetim düşüncesinin devlet karşısındaki konumu ve "21.y.y."daki uygulanabilirlik imkânı ayrıca tartışmaya açık bir modern demokrasi konusudur. Bu çerçevede Rousseau, Korsika

---

² Keldan ve Sümer sitelerinin demokrasi pratiklerine, siyasal düşünceler tarihi eserlerinde doğrudan demokrasi olarak yer verilmemesi günümüzde bu eserlerin objektifliğini sorgulamaktadır.

Anayasa Projeleri adlı çalışmasında doğrudan demokrasiye dayanan kendi kendine yönetilebilirlik düşüncesinin Korsika gibi ada ve yalıtılmış devletlerde ancak gerçekleştirilebileceğini ifade ederek modern ulus devletlerde özyönetim ilkelerinin uygulanmasının zor olacağını söylemektedir (Rousseau, 2010: 31). Rousseau'nun 252 yıl öncesine dayanan bu düşünceleri, günümüzde de ulus devletlerin mevcudiyetleri göz önüne alındığında özyönetim düşüncesi ile parçalanmış devlet otoritesinin yerine ne konulacağı, 80 milyonu aşan bir toplumun veya milyonları aşan toplumların nasıl bir organizasyon ile bir arada ve güvenli bir şekilde yaşayacağı önemli bir tartışma konusudur.

Özyönetim düşüncesinin incelenmesi için çalışmanın birinci bölümünde ilk olarak ayrıntılı bir biçimde özyönetim düşüncesinin karşı olduğu üst otorite olan; devlet kavramı detaylıca incelenecektir. Tersten bakıldığında da özyönetimin yıkmak istediği ve yıktığında nasıl ve ne kuracağı belirsiz olan organizasyonlar veya toptan organizasyonsuzluğun (anark'ın) ne olduğunu anlamak özyönetim tartışmaları için bize önemli bilgiler verecektir. Dolayısıyla özyönetimin kabul etmediği ve devamlı sorguladığı “en büyük otorite olan” devleti anlamak özyönetimin neye karşı olduğunu anlamada bize detaylı bir fikir sunacaktır. Çalışmanın ilk bölümünün sonunda ise devlet kuramı ve özyönetim düşüncesi için temel kavramlar tartışılarak, devlet fikrinden özyönetim düşüncesine bir geçiş yapılacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, özyönetim düşüncesini etkileyen ve kendilerini özyönetimci olarak savunan, yine eserlerinde özyönetim kavramından bahsetmeden özyönetim düşüncesini fikirleri ile etkileyen düşünürler incelenecektir. Modern siyasetin kurucularından olan Jean Jacques Rousseau'dan başlayarak “20.y.y.”ın sonunda özyönetim düşüncesi üzerine güncel ve özgün çalışmalar inşa eden Murray Bookchin'e uzanan özyönetim düşüncesi temel tartışmalar ile değerlendirilecektir.

Özyönetim üzerine düşünürlerin tanımları ve düşünceleri ise üçüncü bölümde tarihteki özyönetim pratikleri başlığı ile incelenecektir. Paris Komünü, SSCB'nin 1917-1921 yılları, İtalyan İşçi Kurulları, İspanya İç Savaşındaki Anarko-sendikalistler ve son olarak -hem 30 yıl sürmesi hem de devlet düzeyinde örgütlenme deneyimine sahip olması açısından-sosyalist Yugoslavya'daki özyönetim deneyimi tarihteki özyönetimlerin en önemlileri olarak görülmektedir. Sosyalizmde öncü ve en önemli güç olarak kabul edilen Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) karşısında durarak inşa edilen ve 30 yıldan fazla bir yaşam süresine sahip olan bu özyönetim elde ettiği deneyimlerle birlikte doğrudan demokrasi noktasında tartışma yaratsa da tarihte kurulan ilk ve tek güçlü toplumsal bir modeldir. Ancak bu otuz yıllık deneyim karizmatik lideri Tito'nun ölümü ile dağılmıştır. Tito'nun devlet yönetimindeki rolü ve Yugoslavya üzerinden yapılan demokrasi tartışmaları, Yugoslavya'daki

özyönetim tartışmalarının önüne geçerek siyasi tarih perspektifiyle durumu idari bir alandan salt siyasal bir alana sürüklemiş ancak tüm bu tartışmalara rağmen Yugoslavya'daki özyönetim modeli uygulamadaki tek örnektir.

Üçüncü bölümün son başlığında ise ülkemizde Demokratik Toplum Kongresi'nde 27 Aralık 2015 tarihinde açıklanan deklarasyon ile birlikte tartışmaya açılan 14 maddelik özyönetim bildirisi maddeler halinde incelenecektir. Bu kongrede ilan edilen maddelerin özyönetim ruhuna açıkça aykırılığı ve çalışmada inşa edilen özyönetim tanımı ile bağlantısızlığı dahilinde özyönetim düşüncesinin özgürleşme değeri üzerinden önem verdiği otoriteye teslim olmama ilkesi, ilan edilen maddelerin bir terör örgütü kararları olması, özyönetime aykırı olarak sosyal ve mali açıdan ulus devlet ile organik bağın kopmaması gibi kronik hatalar incelenecektir. Ayrıca mevcut toplumsal düzen ve yönetimlerin varlığı düşünüldüğünde bölgenin özyönetim ihtiyacı modern demokrasi değerleri, devlet teşkilatlanma yapısı ve yasal düzenlemeler eşliğinde tartışılacaktır.

Metodolojik olarak yorumsamacılık yöntemi ve söylem analizi kullanılarak çalışmanın konusu olan özyönetim düşüncesine odaklanılacaktır. Çalışmanın ölçeği içinde doğrudan demokrasi düşüncesi ile eşgüdümlü olarak Antik Yunan dönemi düşüncesi temel alınsa dahi Paris Komünü ve komünü hazırlayan düşünce birikimleri esas oluşturmak üzere günümüze uzanan deneyimler ve özyönetimci düşünürlerin bakış açıları çerçevesinde incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEVLET

Devlet, köklü bir sosyal geçmişe sahiptir. Bu kavramın varlığı çok eskiye dayanır. Siyaset ve sosyal bilimcilerin incelemelerinin öncesinde de varolan bu kavram için birçok disiplinde “devlet nedir”, “devletin unsurları nelerdir”, “devlet nasıl kurulur” gibi temel sorular ile kavramın ontolojik içeriği genişletilmiştir. Bu durum bizi pek çok tanım ve düşünce ile karşı karşıya bırakmıştır.

En dar anlamı ile devlet, “egemen iktidarın belli bir coğrafi bölgede ve muayyen bir insan kitlesi üzerinde kurulduğu ve egemen gücün bu bölgede zorlama araçlarında tekel sahibi olduğu bir beşeri birlik/organizasyon” (Yayla, 2004: 68)’dur. Devletin ülke, insan ve siyasi iktidar olmak üzere üç unsuru vardır. Bu üç unsura ek olarak Kapani (2009: 37) devlete dördüncü bir unsur eklemiştir; ‘hukuki ve siyasal düzen’. Heywood (2015a: 29) ise devleti, kavramın beş özelliği üzerinden açıklamaya çalışır. Ona göre devlet ilk olarak egemenlik sahibidir ve devletin bu iktidarı mutlak ve kısıtlanmamıştır. İkincisi sivil toplumdan ayrı olarak devletin kurumları müstakil değil kamusaldir; devletin finansı, kararların alınması ve uygulanması kamu gücü ile gerçekleşir. Üçüncüsü devlet, kamusal ile bağlantılı olarak bir meşrulaştırma aracıdır ve daima meşru olanı arar. Dördüncü özelliği ise devletin hâkimiyet sağlama yetkisi vardır. İktidarı elinde bulunduran ve ‘meşru’ kamu gücüne sahip olan devlet, bu gücü kullanabileceği bir alana sahiptir ve burada bahsedilen alan ise nüfuz edilen alandır. Son olarak devletin bir coğrafi alanı bulunmaktadır ve nüfuz ettiği alan bu coğrafya ile sınırlıdır.

Devlet kimi düşünürlere göre bütün toplumu kapsayan ve birleştiren bir kuruluştur. Bu düşünceye şerh düşen Marks ve Engels gibi bazı düşünürler, devleti sınıf gibi dar bir kavramın içine indirgemıştır. Bu iki düşüncenin ötesinde ünlü Alman filozof Hegel ise devleti en üstün değer olarak görür. Hegel’e göre devlet sosyal değerler piramidinin en üstündedir ve başlı başına amaçtır. Kimilerine göre ise devlet, toplum düzeninin ve barışının korunmasını sağlayan bir araçtır. Öte yandan devleti salt kötü veya iyi olarak gören ideolojik devlet tanımları da vardır. Başka disiplinlerden tanımlara bakıldığında, Fransız kamu hukuku doktrininde devlet kavramı için milletin hukuki kişiliğidir denilmektedir. Hukukçu Hans Helsen ise devleti bir hukuki normlar sistemi olarak görmektedir (Kapani, 2009: 36-37). Görüldüğü üzere devlet nedir sorusuna kesin bir tanım ile cevap vermek oldukça güçtür. Alman sosyolog Franz Oppenheimer bu düşünceden hareketle Devlet adlı eserinde, düşünürlerin devlet tanımları üzerine devletin ne olmadığıyla ilgili şu uzun tanımı yapmıştır:

“Devlet ne Platon’un dediği gibi ‘birlikte yaşama zorunluluğundan doğmuştur, ne de Aristoteles’in dediği gibi doğal bir oluşumdur. Ancillon’un ileri sürdüğü, devletin ‘dille aynı kökenden kaynaklandığı’ görüşü ise kesinlikle doğru değildir. ...Devlet, Hobbes ve birçok ardılının ileri sürdüğü gibi ‘herkesin herkese karşı savaşı’na sona erdirmek için gibi; ve yine Rousseau, Grotius, Spinoza ve Locke’un dediği gibi bir ‘toplum sözleşmesi’ ürünü de sayılamazlar. ...Devlet ne Schelling’in dediği gibi ‘mutlak olan’dır, ne de Hegel’in parlak ve açık bir biçimde belirttiği gibi ‘ahlâki idenin gerçekleşmesi, besbelli ve kendisi için belirgin olan, kendini düşünen, bilen ve bildiğini gerçekleştiren tözel irade olarak ahlâksal tin’dir’ (Oppenheimer, 2005: 29-31).

Oppenheimer (Oppenheimer, 2005: 31) yine Stahl’ın “insan topluluğunun ahlâki imparatorluğu”, Cicero’nun “hukuksal ürün”, Jellinek’in “korporatif birlik” düşüncelerine de karşı çıkmıştır ve Oppenheimer’a göre bu tanımların hiçbiri gerçeği tam olarak kapsamamaktadır.

Devlet’in ideal tanımını yapmak Oppenheimer’ın da ifade ettiği gibi çok zordur. Bütün unsurlarını bir araya getirerek bir tanımlama yapmak, devlet nedir sorusunu anlatmaya yetmemektir. Devleti soyut bir kavram olarak ele aldığımızda, kavramsal içeriğiyle devlet; “ne sadece ülkedir, ne insan topluluğudur, ne iktidardır, ne siyasal ve hukuki düzendir, ne de bunların toplamı veya sentezidir. Devlet, bunların dışında ve ötesinde gözle görülemeyen, elle tutulamayan soyut bir kavramdır” (Kapani, 2009: 38). Bu noktada siyaset bilimciler bu soyut kavrama neden ihtiyaç duyuldu ve devlet fikri nasıl doğdu gibi sorular sorarak devleti, bireysel düşünceden kurumsal düşünceye geçiş ile başlayan siyasal bir birlik/bütünlük olarak ifade etmiştir. Bu birlik ve bütünlüğü irade olarak gören Topçu(2015: 50-54) devleti, muayyen topraklar üzerinde hâkimiyet kuran insanların meydana getirdiği manevi bir birlik ve millet iradesinin gözükmediği yer olarak görmektedir. Hegel’in ‘devlet, ilâhi iradenin yeryüzünde gözükmesidir’ düşüncesinden (Hegel, 2011: 47) etkilenen Topçu’ya göre devlet, milletin şuurudur. Hâkimiyet şeklinde gözükür ve hâkimiyette iradenin ta kendisidir. Keza “Devlete şekil ve anlam veren o devletin sahibi olan millettir” (Niyazi, 1996: 18) düşüncesi ve insan merkezli devlet anlayışı, Türk düşünürleri için devlet felsefesinin en önemli inşasıdır.

Türk devlet felsefesinde, devletin varlığı hatta ruhu insana bağlanır ve olgunluğa erişirken; insanın yara alması durumunda, devletin millet karşısında işlerlik kazanamayacağı ve sonunda çökeceği görüşü hâkimdir. Türklerde, üzerinde hassasiyetle durulan devlet fikri müspet birçok değer kaynağı olarak ortaya çıkmıştır. İlk Türk devletlerinde devlet bir kavram olarak yazılı metinlerde de yer almıştır. Orhun Abidelerinde “il” kelimesi devleti ifade etmektedir. Yine Kaşgarlı Mahmud, sözlüğü Dîvânü Lugati’t Türk’de “il” kelimesini sulh ve barış anlamında kullanmıştır. İl kelimesinin bu iki anlamını Niyazi(1996: 21) eski Türklerde

barış ile devletin birbirlerine nasıl bağlı olduğunu ifade etmek için kullanmıştır. Yine Niyazi'nin belirttiği gibi Türkçe'deki il kelimesinin yerini İslâmiyet ile birlikte devlet kelimesi almış ayrıca Arapça 'mülk' kelimesi de devlet ile eşdeğerli olarak Türk diline geçmiştir (Niyazi, 1996: 23). İl ve barış ifadesinde olduğu gibi Türklerde devlet kavramının varlığı başka olumlu ifadelerle de eşdeğer tutulmuştur. Günümüzde mahkemelerde 'adalet mülk'ün temelidir' ifadesini görmek mümkündür. Bu düşünce için mülklü yani devletli olmak adaletli olmak için ilk temel şarttır. Bu adalet kurumu, Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig adlı eserinde açıkça görülmektedir. Dört kişi (hakan, vezir, vezirin oğlu, vezirin akrabası) ve dört sembol (adalet, devlet, akıl, akıbet/kanaat) üzerinden anlatılan eserde, yönetsel ilişkiler üzerinden sembolizm yapılırken adalet kavramı devletin de önüne koyularak, hakan ile sembolize edilmiştir (Günel ve Üçhöyük, 2016: 359). Türklerde güçlü bir tarihi nüfuza sahip olan devlet anlayışı köklü bir inanişla önemsenmektedir. Bu inanişta batıdan farklı olarak devlet, millet vicdanından doğmaktadır ve insan odaklıdır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda manevi bir öneme sahip olan Şeyh Edebali'nin "Oğul, insanı yaşat ki devlet yaşasın" sözüyle devlet fikri Türklerde merkezine insanı alan, barış ve adaletli bir toplumun tahayyül edildiği bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.1. Devlet Düşüncesinin Birikimi

Devlet anlayışının felsefi temellerini inceleyen çalışmalarda devlet düşüncesi, modern devlet kuramlarının çok daha öncesine Antik Yunan dönem filozoflarına kadar götürülmektedir. Sofistler ve siyaset felsefesinin kurucusu kabul edilen Sokrates'e kadar uzanan düşünsel bir birikime sahip olan devlet düşüncesi sistemli bir biçim geliştirmeleri nedeniyle Platon ve Aristoteles ile incelenmeye başlanmaktadır.

1.1.1. Platon'da Devlet Düşüncesi

Antik Yunan döneminin büyük filozofu Platon demokrasi muhalifidir. Yaşadığı kent olan Atina'nın kaos ortamı ile ahlâki çöküntüsünü gören ve eserlerine bu esas üzerinden yön veren Platon, kentin eski şaşaalı günlerini kaybetmesi üzerine 'ideal bir kent model'i arayarak Devlet adlı eserinde oligarşik bir siyasal yapıyı ve kast sistemine dayanan bir toplumsal düzeni savunmuştur (Uygun, 2015: 118). Platon'un devlet üzerine düşüncelerini anlamak için öncelikle 'idea'lar teorisini incelemek gerekir.

"Platon'a göre varlık maddi ve maddi olmayan bir tözden (cevherden) oluşur. Varlığın maddi olmayan boyutunu idea (ruh, düşünce) olarak adlandırır. İdealar maddi varlıklardan daha gerçek, daha aslı, mükemmel varlıklardır. Bu dünyada gördüğümüz bütün maddi varlıklar; insanlar, evler, bitkiler, devlet

örgütü... Zamanla bozulmaya, çürümeye, yıkılmaya, yok olmaya mahkûmdur. Oysa bunların ideası yani devlet fikri, ev ya da ağaç fikri ne kadar zaman geçerse geçsin bozulmaz. O halde gerçek olan, asli olan varlığın yeryüzündeki maddi görünümü değil, idealar evrenindeki maddi olmayan cevheridir” (Uygun, 2015: 118).

İdealar evreninden asıl olanları -ne kadar zaman geçerse geçsin bozulmayacak olanları- arayan Platon, mükemmel formu düşleyerek ideal toplumu, ideal devleti aramış ve bu forma uygun devlet örgütü kurmayı teklif etmiştir. Toplumu ‘üreticiler’, ‘koruyucular’ ve ‘yöneticiler’ olarak üçe ayıran Platon’un ideal devletinde toplum özgür insanlardan oluşmaktayken bu insanların sınıflandırılmaları sosyal tabakalaşmaya dayanmaktadır. Yani bu üç kesim arasında geçiş yasaktır. Platon, geçişin yasak olduğu bu toplum düzeninde herkesin kent yönetimine katılamayacağını ifade eder ve yönetimin yalnız küçük bir azınlık olan ve özellikle üzerinde durduğu bilge yöneticiler tarafından yerine getirilebileceğini söylemektedir (Uygun, 2015: 119-120). Platon, Devlet adlı eserinde, “devletimizde yönetenler ve yönetilenler kimler olacak” sorusuna “yönetenlerin yaşlılar, yönetilenlerin de gençlerin, olacağını söylemektedir ve yaşlılar arasında da en iyilerin, en iyilerin arasından da devleti kurmasını en iyi bilenleri seçeceğiz” (Platon, 2007: 107) sözleriyle yöneticilerin nasıl seçileceğini açıklamaktadır.

Platon devlet üzerine bu düşüncelerini hayata geçirememiştir. Filozof daha sonraki dönemde ikinci en iyi devlet modelini oluşturmuş ancak Yasalar adlı eserinde bazı katı düşüncelerini yumuşatmıştır. Özellikle eşitlik üzerine düşünceleri değiştiren Platon, kast sistemi yerine sınıf sisteminin üzerinde durmuş ve yönetime katılma hakkını üreticilere de vermiştir (Şenel, 2014: 171-174).

1.1.2. Aristoteles’te Devlet Düşüncesi

Aristoteles, Platon gibi ideal devlet düzeni ile ilgilenmez (Şenel, 2014: 188). Aristoteles, hocası Platon’un madde-ide ayrımını ve idealar evrenini kabul etmeyip, bu ikiliği madde-form olarak kabul etmiştir. Aristoteles varlığın doğasına ilişkin görüşlerini insana, topluma, devlete uygular ve insan bedeni ‘madde ve ruh’ , akıl ise ‘form’dur; diye ifade eder. Aristoteles’e göre kişi, tek başına mutlu olamaz, insan daha yetkin bir forma ancak toplum içinde dönüşebilir ve bu dönüşüm erdemli bir hayatın güvencesi ile gerçekleşir. Aristoteles bu güvencenin sağlanabilmesi için halkı temsil eden bir meclisin bulunması gerektiğini söyler (Uygun, 2015: 127-129). Bu kurum üzerinden düşünce üreten Aristoteles, aslında aristokratların yönetimde kalmasını arzulasa da bunun tersine en doğru yol olarak yönetimde çokluğa inanır. Filozof halkın tek tek aristokratlardan üstün olmadığını, bununla birlikte bir araya geldiklerinde, meclis kurullarında aristokratlardan eksik kalmayacaklarını söyler ve ona göre bir devlette en güvenilir

kesim orta sınıftır. Aristoteles, mutluluğu ve erdemi amaç edinmiş bir devlette, siyasal haklara sahip olanların, kenttaşların her kesiminden olması gerektiğine inanır. Küçük kent devletlerinin yönetimini istediği görülen filozof, ayrıca mülkiyeti de devletin öğelerinden biri olarak görmektedir (Şenel, 2014: 188-191).

“Ortak iyiliği amaçlayan kişinin yönetimini, krallık; bir kişiden çoğunun ama bir azınlığın yönetimini, aristokrasi; bütün topluluğun iyiliği için yurttaşların hepsinin uyguladığı yönetim olarak da politea” (Aristoteles, 2006: 81)’yı işaret eden Aristoteles’e göre bu yönetim modelleri ortak iyiyi aramaktadır ve doğru anayasalardan oluşmaktadır. Filozof’un tasvip etmediği ve uygulanmasından kaçınılması gerektiğini söylediği yönetim modelleri ise; Tiranlık, oligarşi ve demokrasidir.

“Tiranlık, söylemiş olduğumuz gibi, devlet dediğimiz siyasal birlik üstünde despotça yürütülen monarşi biçimidir; egemen erk mülkiyet sahiplerinin ellerinde bulununca oligarşi olur; birikmiş bir serveti bulunmayanların, varlıksızların ellerinde olunca da demokrasi” (Aristoteles, 2006: 81-82)’dir.

Aristoteles insanı tek başına yaşayamayan sosyal bir varlık olarak belirtir. İnsanın; aile, köy ve çeşitli köylerden oluşan şehir ya da devlet ile uygarlıktaki son aşamaya ulaşılacağını söyler ve yine ona göre kişi, en yetkin haline bir sitenin yurttaşı olmakla ulaşır (Uygun, 2015: 131-132).

1.1.3. Farabi’de Devlet Düşüncesi

Siyasal düşünceler tarihinde El-Medinetü'l-Fazıla (İdeal Devlet)’nin yazarı olan Farabi Batı düşünce dünyasında Aristoteles’i yeniden Batıya öğretmesi ile “Muallim-i Sâni” yani ikinci öğretmen olarak anılmıştır. Farabi, mantıktan metafiziğe eserlerinde bütün boyutlarıyla mutluluk kavramı ile örülen etik-politik bir hedefi gerçekleştirmeye çalışmıştır ve ona göre mutluluk, bütün iyilikler amaçlar arasında istenen tek iyilik ve biricik amaçtır (Aydınlı, 2014: 96). İdeal Devlet adlı eserinde ayrıntılı bir şekilde inceleyeceği toplum kavramını da Farabi, mutluluk ile ilişkilendirmekte ve siyasi toplumun mutluluk için var olduğunu kabul ederek mutluluğu erdemli toplumun gerçekleştireceği en yüksek ideal olarak ifade etmektedir (Kahveci, 1996: 153). Farabi’ye göre; insan ihtiyaçlarını karşılamak ve erdemli bir hayatı yaşayabilmek için toplum halinde yaşamak zorundadır. Bu çerçevede ortak amaçla bir araya gelmiş toplumsal kümeler; büyük, orta ve küçük topluluklar şeklinde coğrafi gruplara ayrılırlar. En büyük insan topluluğu durum birliği yani menfaat ve yardımlaşma ilişkisiyle bir araya gelen uluslardan; orta büyüklükteki topluluklar bir tek ulustan; en küçükler ise bir şehirden oluşmaktadır. Şehir yetkinlik mertebelerinin ilkidir, bütün bu toplulukların gelişmesi için

zorunlu bir yönetimdir. Farabi, medeni cemaat olarak gördüğü sivil ve siyasal toplum ulusun bir parçası olarak görür ve uluslaşabilmeyi medeni olmaya bağlamaktadır (Kahveci, 1996: 154-155). Farabi idealindeki devleti, şehirler üzerinden anlatmaktadır ve şehirleri dört gruba ayırmaktadır. Bunlar; erdemli şehir (Medine Fadıla), bilgisiz şehir (Medine Cahile), bilerek kötülük işleyen şehir (Medine Fasıka) ve sapık şehir (Medine Dalle)'dir. Farabi'nin idealindeki siyasi yapı erdemli şehirdir (Kahveci, 1996: 156).

Aristoteles ile ilgili yazıları ile Batı'da ilgi uyandıran Farabi, bu düşünceleri ile kendinden 500 yıl sonrası Rönesans düşünürlerini de etkilemiştir. "Bir devlet ile bir insanın gerçek mutlulukları aynı şeydir" (Ağaoğulları, vd, 1994: 11) sözleriyle Jean Bodin'in, bireylerin eylemlerinin mutluluğa yönelik olması ve devlet kurmanın mutluluk için zorunluluk olması fikirleriyle Farabi'den açıkça etkilendiği görülmektedir.

1.1.4. Yusuf Has Hacib'de Devlet Düşüncesi

Türk siyasetname geleneğinin öncül eserlerinden Kutadgu Bilig'in yazarı olan Yusuf Has Hacib'i ve onun devlet üzerine düşüncelerini incelemek Türk devlet felsefesini anlamak adına temel arz edecektir. Yusuf eserinin merkezine iktidar kavramını alır. Kutadgu Bilig'de iktidarın kaynağı ilâhi kökenlidir ve hakanlar hâkimiyetlerini Tanrıdan aldıkları kut inancı ile kazanır.

"Kutadgu Bilig'e göre 'kut'luluğun esasları dört temel üzerine oturtulmuştur. Bu temeller edep (erdem), bilgi (bilig), akıl (oy), anlayış (ukuş)tır" (Niyazi, 1996: 50). "Eserde Yusuf, adalet, devlet, akıl ve akıbet/kanaat kavramlarını kişileştirerek karşımıza çıkarır. Hakan olan Küntoğdı adaleti, vezir olan Aytoldi devleti, vezirin oğlu olup babasından sonra vezirliğe yükselen Öğüdülmüş aklı, vezirin akrabası ve bir derviş olan Odgurmuş ise akıbeti temsil eder" (Günel ve Üçhöyük, 2016: 358).

Türk devlet felsefesinde, devlet kelimesinin bir diğer anlamdaşı da mülk kelimesidir. Mülk kelimesi adaleti temsil etmektedir. Yusuf, ısrarla bu kavramın üzerinde durmuş ve eserinde adaletin her şeyden daha önemli olduğunu vurgulamıştır. "Beylik iyidir ama daha iyisi töredir, onu doğru uygulamalı. Ne kutlu olur hakanın günü, bey iyi olup yürürse doğru" (Yusuf, 2011: 54) sözleriyle Yusuf devletin devamı için adalet kavramını diğer kavramlardan üstün tutan Yusuf, Kutadgu Bilig'de devletin en üst makamı olan hakanı adalet ile sembolize ederken, devleti vezir ile eş tutmuştur.

Türk devlet felsefesinde halkını refah içinde, huzurlu, güvenli ve adil yaşatan hakanın kut'unun devam etmekte olduğu kabul edilmektedir. Törede il yani devlet kuran hakana değer verilse de onu asıl önemli yapan; halkını refah, huzur ve barış içinde yaşatmasıdır. Devleti

zirveye ulaştıran ve orada tutan hakanlar “bilge” olarak kabul edilmektedir ve bilge hakanlar devletin ebed-müddeti için daha önemlidir. Bu noktada Yusuf, adalet dairesi kurumunu inşa etmiş; bu kurum ile güçlü devlet için asker, hazine, halk ve adalet arasında bir düzen oluşması gerektiğini savunmuştur (Günel ve Üçhöyük, 2016: 358-361). Yusuf (2011: 168) eserinde bu düzeni şöyle ifade eder: “İl tutmak için erat ve ordu gerek, eratı tutmak için de mal davar gerek, bu malı elde etmenin gereğı halkın zengin olmasıdır, halkın zenginliğı için doğru yasalar konulmalıdır.” Bu düzen daha sonra Osmanlı siyasetnamecileri tarafından da kullanılacaktır. Adalet dairesi diye adlandırılan kurumun ilk hâli olan bu formülü, devletin ve toplumun daha iyi yaşamasını öngören Koçi Bey Risalesi’nde, Kınalızade’nin Ahlâk-i Alâi’sinde ve daha birçok siyasetnamede sıklıkla başvurulacaktır.

1.1.5. Niccolo Machiavelli’de Devlet Düşüncesi

Machiavelli modern devlet düşüncesinin öncü düşünürlerindedir. İtalyan kent devletlerinin ulusal birliğinin ateşli savunucusu olan Machiavelli’in, devletini, önceki devlet formlarından ayıran en önemli özellik dünyevi bir iktidar modeli arzuluyor olmasıdır. İtalyan Rönesans hareketinin önemli ismi Machiavelli, güçlü bir devlet için Prens ve Cumhuriyet adlı eserlerinde İtalyan ulusal birliğini sağlayacak güçlü bir merkezi otoriteyi savunmuştur (Uygun, 2015: 186). Rönesans’ın etkisiyle lâik devlet düşüncesinin güçlenmesi Machiavelli’in akla dayanan merkezi, güçlü, laik devlet fikrine uygun ortam hazırlamıştır.

Prens adlı eserinde devleti daha iyi yönetebilmek adına hükümdarın hangi özelliklere sahip olması gerektiğini inceleyen düşünür, eserinde bazı temel sorulara cevap aramış ve hükümdar için “cömert-cimri”, “açgözlü-alçakgönüllü”, “merhametli-zalim”, “yalancı”... gibi sıfatları kendinde araması gerektiğini belirtmiştir. Zalimlik mi yoksa merhamet mi, sevilme mi yoksa korkulma mı daha önemlidir mottosu Prens kitabının en önemli ve klasikleşmiş sorularından bir tanesidir. Machiavelli bu soruya, “karışıklığa yol açan aşırı merhamet yerine, insanlara ders olacak cezaları uygulamak daha insafli bir davranıştır” (Machiavelli, 1999: 49) cevabını verir.

Lâik düşünce savunusu ile kiliseyi, hükümdarın gerektiğinde zalim olabileceğı ve amacın araçları meşru kılacağı sözleriyle düşünce dünyasını karşısına alan Machiavelli’in düşünceleri ve söylevleri-günümüzde de devam etmek üzere- çağdaşı olduğu dönemden bu döneme hep ağır eleştiriler ile karşılaşmıştır. Machiavelli’e göre, küçük İtalyan kent devletleri, Kilise’nin konumu ve daha birçok şey; İtalyan ulusal birliğı karşısında önemsizdir. Onun için gerçek tektir, o da İtalyan ulusal birliğıdir, bu nedenle Machiavelli gerçek bir realisttir.

Machiavelli sadece devlet üzerine düşünceleriyle değil siyasette yöntem yoluyla da yeni bir çığır açmıştır. Ortaçağ karanlığından sonra akılcı düşüncenin en önemli düşünürlerinden olan Machiavelli, olması gerekeni değil olanı incelemiştir. Bu tercih Machiavelli’i ideal olanın peşinde koşmak yerine, eserlerinde ulaşılabilecek hedeflere yönelmiştir. Kısaca hayâl vaat etmek yerine düşünür, İtalyan ulusu için ne gereklidir ve ne daha iyidir, onun cevabını arar. Machiavelli, eserlerinde “artık yaşadığımız dünyaya ait olmayan, insanoğlundan uzak, aşkın-siyasal bir zeminde hareket edilemeyeceğini ilân eder” (Gülenç, 2014: 137).

Machiavelli, hükümdarın soylular ile ittifak yapmak yerine halka güvenmesini söylemektedir çünkü halkın iktidarı ele geçirmek gibi bir derdi yoktur ve ona göre halk sadece iyi yönetilmeyi istemektedir. Dolayısıyla hükümdar halka dayanmalı, halka senyörlükler vermelidir. Paralı askerliğe inanmayan Machiavelli, halkı silahlandırarak hükümdara ulusal bir ordu kurmasını söylemekte ve böylece hükümdarın rakipsiz, güçlü tek iktidar olacağını ifade etmektedir. Machiavelli, en büyük hayâli olan İtalyan ulusal birliği için güçlü bir hükümdarın ama bu gücün uzun yıllar sürebilmesi adına iktidarın toplumun gözünde meşrulaşması gerektiğini söylemektedir (Uygun, 2015: 189-190). J.J. Rousseau’nun dediği gibi, “En güçlü, gücünü hak, boyun eğmeyi de ödev biçimine sokmadıkça hep egemen kalacak kadar güçlü değildir. Güçlünün hakkı işte buradan gelir” (Rousseau, 2015: 6). Bu noktada Rousseau, Machiavelli’den ayrılarak toplum sözleşmesine ve genel iradeye inanmaktayken; Machiavelli, mutlak gücü meşrulaştırma amacını savunmaktadır.

Machiavelli, devletin kuruluş aşamasında monarşiyi zorunlu görmekte ve desteklemektedirken, devletin sürdürülmesi aşamasında bu kez cumhuriyet yönetiminin zorunlu olduğunu vurgular. Ona göre cumhuriyet ya da monarşi fark etmeksizin devletin mutluluğu, bilge bir prensin varlığı kadar prens öldükten sonra yönetimin ayakta kalmasını sağlayacak yasaları yapacak birine veya kurumlarda bağlıdır (Ağaoğulları ve Köker, 2008: 226).

1.1.6. Charles Louis Montesquieu’da Devlet Anlayışı

“18.y.y.”a kadar mutlak iktidarı sınırlandırmada siyaset felsefesinde hâkim düşünce olan doğal hak teorisi³ kuramına karşı çıkan Fransız düşünür Montesquieu, toplumun temel yasalarının ve siyasal kurumlarının; her ülkenin coğrafi koşulları, kültürü ve özel koşulları ile çok uzun bir sürede belirleneceğini savunur. Salt akıl ile tüm toplumlar üzerine geçerli temel yasalar bulunamayacağı ifade eden Montesquieu, doğa durumu ve toplum sözleşmesi gibi

³ “17.y.y.”da ortaya atılan doğal hukuk kavramının içinden türeyen bir hak olan doğal hak kavramı başta John Locke olmak üzere dönemin siyaset felsefecilerini çokça etkileyen bir kavramdır. Doğal haklar; doğuştan sahip olduğumuz, devredilemez ve vazgeçilemez nitelikte haklar olup toplumdaki ve devletten de önce var olan evrensel, zamana ve mekâna bağlı olmaksızın bütün insanlara ait olan haklardır (Uslu C. , 2011: 15-16).

varsayımları da kabul etmez. Montesquieu, Antik Yunan düşüncesinden beri bahsedilen ‘en iyi yönetim biçimi’ denebilecek standart bir yönetim formunun olmadığını söyler. Montesquieu’ya göre; en iyi yönetim, hangi millet söz konusu ise, o milletin özelliklerine en uygun düşen yönetimdir (Uygun, 2015: 230-231).

Yönetimi anayasaya dayanan devletlerde, iktidarın sınırı ve keyfi kararları anayasayla denetim altına alınırken bir yandan da anayasayla halkın özgürlüğü de güvence altına alınmıştır. Bu çerçevede Montesquieu’ya göre; iktidarı sınırlandırmanın en iyi yollarından birincisi akılcılık, ikincisi ise ‘kuvvetler ayrılığı’ ilkesidir (Tunçel, 2014: 278). John Locke tarafından dile getirilen yasama-yürütme-yargı’nın birbirinden ayrılması yani kuvvetler ayrılığı ilkesinin modern mucidi olan Montesquieu, bu ilkeyi siyasal iktidarı sınırlandıran ve etkisi günümüzde de devam eden, temel bir ilkeye dönüştürmüştür.

Machiavelli, Bodin, Hobbes gibi mutlakiyetçi düşünürler iktidarın, yasaları dilediği gibi yapabileceğini söylerken; Montesquieu’ya göre, yasalar yöneticilerin keyfiyetine göre yapılamaz. Bu yasaları iklim, coğrafya, inanç, gelenek gibi koşullar belirlemektedir. Ona göre her devlette üç çeşit yetki vardır. Bunlar; yasa yapma, yasaları uygulama ve uyuşmazlıkları çözme yetkisidir. Montesquieu ancak bu üç yetkinin birbirinden ayrı kişilerde toplanması halinde özgürlüğün güvence altına alınacağını söylemektedir (Uygun, 2015: 231-234). 1789 Bildirgesinde ‘kuvvetler ayrılığının bulunmadığı bir toplumda anayasa da yoktur’ (md.16) maddesi ile Fransız İhtilâli’nin ruhuna özgürlük düşüncesini inşa eden kuvvetler ayrılığı ilkesi günümüzde de hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Bu ilkenin günümüze yansımaları ise bağımsız mahkemeler formu ile yargının bağımsızlığı üzerinde görülmektedir (Uygun, 2015: 235).

1.1.7. Jean Jacques Rousseau’da Devlet Anlayışı

Modern ulus devletlerin inşa edilmeye başlandığı bir dönemde yaşayan Rousseau, demokrasi, toplum sözleşmesi, genel irade ve egemenlik üzerine yaptığı tartışmalar ile ulus devletlerin düşünsel temellerini atmıştır. Platon’un Devlet’i, Aristoteles’in Politika’sı gibi Rousseau’nun Toplum Sözleşmesi adlı eseri de siyaset felsefesinde devlet, iktidar, demokrasi, otorite gibi kavramlar tartışıldığında en çok başvurulan temel kaynaklardan biridir. Rousseau bu temel kavramlara genel irade düşüncesiyle özgürlük ve eşitlik değerleri üzerinden egemenlik kavramını eklemiştir.

Özgür idareyi ve eşitlik sorunsalını her şeyin önüne koyan Rousseau, Toplum Sözleşmesi adlı yapıtına “insan özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur” (Rousseau, 2015: 4) sözleriyle başlar. İnsanların devlet öncesi dönemde özgür, eşit ve mutlu bir yaşamının olduğunu söyleyen Rousseau’ya göre, özel mülkiyetin doğması ile eşitsizlik ortaya çıkmıştır.

İnsanlar Arası Eşitsizliğin Kaynağı adlı eserinde eşitsizliğin doğuşunu bu şekilde açıklayan Rousseau; aynı eserde, özel mülkiyeti olan ve sermaye biriktiren insanların, kazanımlarını korumak için kamu gücüne dolayısıyla da devlete ihtiyaç duyduğunu ve mülk sahiplerinin mallarını yoksullardan korumak için devleti kurduğunu söyler. Özgürlük ve eşitlik düşüncesinden taviz vermeyen Rousseau, toplum ve devlet öncesi döneme dönmenin artık mümkün olamayacağını söyler. Rousseau, özgürlüğü ve eşitliği, toplum ve devlet düzeni içerisinde gerçekleştirecek bir yol aramaktadır (Uygun, 2015: 236-237). Rousseau'ya göre, "özgürlüğünden vazgeçmek, insan olma niteliğinde, insanlık haklarından, hatta ödevlerinden vazgeçmek demektir" (Rousseau, 2015: 9). Özgürlüklerinden vazgeçmeden toplum düzeni içinde aradıkları yol ise toplum sözleşmesidir. Toplum sözleşmesi insanlara uygun anlaşma yoludur, diyor Rousseau'ya göre; sözleşme ile bireyler, özgürlüklerini güvence altına alabilir, doğalarına uygun bir yaşam sürdürebilir ve ahlâki kişiliklerini geliştirebilir ve bu sözleşme ile insan 'akıl üzerine kurulu yeni bir toplum' ve 'yeni bir siyasal bütün' yaratır. Sözleşmenin temel amacı ise 'toplumsal özgür insan'ı yaratmaktır. Özgür insana toplum sözleşmesi 'ortak iyilik' verecektir ve ortak iyilikle kuşatılan bir toplumun özgür iradeye ihtiyacı vardır sözleriyle Rousseau, bu ihtiyaç doğrultusunda, 'Genel İrade' kavramını ortaya atmıştır (Ağaoğulları, 2010: 84-86).

"Rousseau, genel irade kavramını, ilk olarak 1755'te yazdığı *Economie Politique* adlı makalesinde ortaya koyar" (Ağaoğulları, 2010: 87). Genel irade karar almak üzere toplanan tüm yurttaşların oy kullanmasıyla belirlenmektedir. Genel irade'ye 'akılla bezenen vicdanın sesi' olarak bakan Rousseau, çoğunluğun hatta bazen oybirliğinin bile genel irade olamayacağını söylemektedir. Düşünürü göre iradeyi genel yapan nicel bir oyçokluğu değil, insanları birleştiren ortak yarardır, ayrıca genel irade doğru, haklı, yanılmaz ve her zaman kamu yararına yöneliktir ayrıca genel irade başkasına devredilemez, bölünemez ve temsil edilemez. Bu irade özgür insanlara aittir, sonunda da genel irade, egemen iradedir (Uygun, 2015: 239-240). Rousseau'ya göre genel idarenin mutlak, doğru ve haklı olabilmesi için:

"Genel iradeyi belirlemek üzere halka sunulan konular genel olmalıdır. ...yurttaşların kamu yararına yönelik olan genel iradeyi ortaya koyabilmeleri, kendilerine sunulan konular üzerinde yeterince bilgi sahibi olmalarına bağlıdır. ...ve yeterince aydınlanmış halk, müzakere ve karar için toplandığında, her yurttaş bağımsız hareket etmeli, kimse kimsenin etkisi altında kalmamalıdır" (Rousseau, 2001: 39-41; Akt., Uygun, 2015: 241).

Rousseau'nun toplum sözleşmesi inşasıyla anlatılan devlet yapısı, Kral XIV. Louis'ye atfedilen 'devlet benim' anlayışı yerine 'devlet biziz' anlayışıdır. Burada halk, iktidarın ilkesini

ve kullanımını kendinde topladığından egemenin ta kendisidir. Bu yapıda kral ya da hükümet halkının kamu görevlisi olurken genel irade adı altında devletin iradesi ulus-devlet haline gelmiştir (Ağaoğulları, 2010: 165).

Sonuç olarak insan doğasına vurgu yapan, kargaşa ve kaosa karşı güvence sağlayan, daha ötesinde toplumun refahı ve mutluluğu için varolan devletin, başka birçok siyaset felsefecisi tarafından tanımı yapılmıştır. Örneğin İbn-i Haldun'un 'asabiyyet' kavramı üzerinden geliştirdiği devlet düşüncesi, Bodin'in egemenlik anlayışı üzerinden geliştirdiği devlet düşüncesi, güvenlik kaygısıyla eserlerine yön veren Hobbes ve onun doğa durumundan türeyen Leviathan'ı, iktidarın kaynağını mülkiyet teorisinde arayan Locke'un devlet düşüncesi bu tanımlardan sadece birkaçıdır. Bu çerçevede geniş bir devlet teorisi incelemesi yapmak çok zordur. Tez çalışmasının ana konusu olan özyönetim düşüncesinin incelenmesi için ele alınan egemenlik, özerklik, demokrasi gibi kavramları ilgili bölümde daha ayrıntılı açıklayabilmek için bazı düşünürlerden yola çıkılarak devlet düşüncesi üzerine bir çözümleme yapmak tez çalışmasının anlam bütünlüğü için elzem hale gelmiştir.

1. 2. Devletin Örgütlenmesi

Yönetim en geniş anlamda başkalarını kontrol etmek ve onlara hükmetmek, bir amacı gerçekleştirmek için; iki ya da daha çok insanın örgütlenerek ve güçlerini birleştirerek yaptıkları işlemlerin ve eylemlerin tümüdür (Öztekin, 2012: 17). Yönetim ve devlet ilişkisinde ise, devlet "insanlar arasındaki ilişkiyi düzenleyen ve bu ilişkilerin normlara uygun olarak yürümesini sağlayan; anlaşmazlıkları çözümleyen; kamusal mal ve hizmetleri üreten veya yöneten en üst egemen meşru gücü temsil etmektedir" (Eryılmaz, 2015: 1). Yönetim ulus seviyesinde toplumsal düzeni sağlamak ve kolektif davranışların gerçekleşmesi için resmi ve kurumsal süreci yaratmak ile ilgilidir. Yönetimin esas işlevleri kanun koymak, konulan kanunları uygulamak ve o kanunları yorumlamaktır. Bu düzen yasama-yürütme-yargı olarak karşımıza çıkmaktadır (Heywood, 2015a: 65-66). Devlet bu düzen çerçevesinde örgütlenerek faaliyetlerini sürdürmektedir.

Yönetim sürecinin en önemli unsurlarından olan örgütlenme, en dar ifadeyle insanın tek başına yapamayacağı işler için gereklidir. Kolektif faaliyetlerin gerçekleşmesi için iyi bir örgüt ve örgütlenmeye ihtiyaç vardır. Örgütlenerek işler etkin ve verimli bir şekilde yürütülürken, bu örgütlenme ulusal düzeyde olduğunda kamu yönetimi ortaya çıkmaktadır. Kamu yönetimi, kamu hizmetlerini yürüten idarî bir mekanizmadır. Yasalarla belirlenen görevlerini yerine getirmek için devlet; ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde çeşitli örgütlenmelere gitmiştir.

Devlet kamuyu yönetmek adına yasaların öngördüğü sorumluluklar ile kamu politikası kararlarını uygulayarak; kamu hizmeti üretir, kamu hizmeti üretmekteki en önemli amacı ise kamu yararadır. Kamu yararı elde edildikçe de kamu düzeni ve güvenliği sağlanacaktır. Kamu yönetiminin insanlar yani halk, örgüt, kamu politikası, norm düzeni, mali kaynak ve kamu görevlileri olmak üzere altı asli unsuru bulunmaktadır (Eryılmaz, 2015: 5-16). Kamu yönetiminin altı asli unsurunun bütünlük içerisindeki bir organizasyona sahip olması, toplumun bütününe refah ve huzur içinde yaşayabilmesi adına kamu düzeni ve güvenliği için çok önemlidir.

1.2.1. Devletlerin Temel Örgütlenme Modelleri

Devletlerin temel örgütlenme modellerinden ikisi günümüzde yaygın kullanıma sahiptir. Bunlardan birincisi, merkezi ya da ulusal yönetim dayanan üniter devlettir; ikincisi ise bölge, eyalet veya yerel coğrafi bölgeleri temel alan federatif yapıli devletlerdir (Heywood, 2015a: 213). Üniter devlet, “kendisini oluşturan mahalli birimlere hiç otonomi vermeyen veya pek az veren, bütün yetkileri merkezde toplayan ve yönetim işini en ince ayrıntılarına kadar başkentte yapmaya kalkan idari/siyasi sistem” (Yayla, 2004: 243)’dir. Üniter devlet, ulusal bütünlüğü taahhüt eder yani etnik ve bölgesel çıkarları değil ulusal çıkarları dile getirir. Refah kavramı üniter devlet için önemli bir dayanaktır ve üniter devlette bu unsur vergi, harcama politikaları, yatırımlar ile ülke geneline yayılır. Üniter devlette bütünsellik doğrultusunda tek tip yasalar ve kamu hizmetleri vardır ve ayrıca devlet gerekli gördüğünde bölgeleri arasında eşitsizlik varsa bu duruma müdahale edebilir (Heywood, 2015b: 214). Federal devlet ise:

“İktidarın, merkezi devlet (otorite) ile çevre (federe) devletler arasında dağılımına dayanan sistemdir. Federalizm, kendi başlarına bir siyasi hayatı bulunan ve bu statüleri hukuki olarak ortadan kaldırmayacak veya merkezi otorite tarafından kolayca değiştirilemeyecek devlet/eyalet/kanton gibi birimlere dayanır” (Yayla, 2004: 85).

Federal devletlerde, siyasal katılımın daha yüksek olduğu görülürken, merkezden yönetimin yozlaşmaya yatkın olmasından dolayı hükümetin gücünü yayması özgürlüğü ve meşruiyeti güvence altına alabilir. Bu devletlerde hizmette yakınlık ilkesi gereğince halka yanıt verebilirlik de daha yüksektir. Federal devletler ile ilgili en çok bilinen yanlış ise bu yapının ancak başkanlık sistemi ile beraber yürütüleceğidir. Yasama ve yürütme arasında kuvvetler ayrılığına dayanan başkanlık sistemi ile yasama ve yürütme erkinin kaynaştığı parlamenter sistemine sahip federal devletler görmek mümkündür. Başkanlık sistemiyle yönetilen federal devletlerde hükümet yetkileri hem coğrafi hem de işlevsel olarak ayrılmaktadır. Almanya ve

Avusturya gibi idari federalizm örneklerinde merkezi yönetim en önemli politika yapıcıdır ve taşra yönetimi politikaların uygulanmasından sorumludur (Heywood, 2015a: 328-329).

Konfederasyon ise, federal ve üniter devletler kadar uygulama alanı bulamayan bir yapıdır ve federasyon gibi bileşik yapılı bir örgütlenme modelidir. Konfederasyonlar, egemenlik gücünü çevre kurumlara vererek gevşek ve yüksek düzeyde yerinden yönetime dayalı siyasi bir birliktir. Konfederasyonun ulus-devlet ölçeğindeki örnekleri daha nadir bulunurken aslında konfederal ilkeyi NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü), Birleşmiş Milletler ve İngiliz Milletler Topluluğu'nda (Commonwealth) görmek mümkündür.

1.2.2. İdari Örgütlenme Yönünden Devletler

Devletin idari örgütlenmesi, merkeziyetçi ve adem-i merkeziyetçi örgütlenme olmak üzere ikiye ayrılır. Merkezi yönetim, siyasi iktidarın veya hükümet otoritesinin merkezdeki kurumlarda yani başkent teşkilatlanmasında yoğunlaşmasıdır. Bu örgütlenme biçiminde kararlar doğrudan başkent kurumları tarafından alınırken, merkezin kendisinin ve taşra teşkilatlanmalarının üzerinde hiyerarşik denetim yetkisi ayrıca yerinden yönetim birimleri üzerinde de idari vesayet yetkisi vardır. Adem-i merkeziyete dayalı yönetim, yerel özerkliğin genişlemesi yoluyla gerçekleşmektedir. Bu örgütlenme biçiminde yetki ve sorumluluklar ulusal birimler tarafından yerel yönetim birimlerine aktarılmıştır (Tortop, vd, 2008: 95-99).

Merkezi yönetim ve yerinden yönetimin olumlu yönlerini şu şekilde sıralayabiliriz: Merkeziyetçi yönetimde ulusal kurumlar yönetime hâkimken adem-i merkeziyetçi yönetimde bölge ya da yerel birimlerin kurumları daha işlevseldir. Ancak merkeziyetçi yönetimlerde, etnik veya bölgesel çıkarlar değil ulusun çıkarları önemlidir ve ülkenin bütününe yönelik yasalar ve kamu hizmeti ancak merkezi yönetimlerde yapılabilir. İktisadi kalkınmanın sürdürülebilirliği merkezileşme ile daha güçlü devam edecektir. Adem-i merkeziyetçi yönetimlerde, siyasal yaşama katılma şansı daha yüksektir. Bu nedenle yerel düzeyde alınan kararlar daha anlaşılardır, demokrasi daha çok hâkimdir ve bu örgütlenme biçiminde iktidar yerel birimlere dağıtılmaktadır. Yerinden yönetim birimleri halka daha yakındır ve yerel yönetimlerde halkın ihtiyaçları daha çabuk giderilmektedir (Heywood, 2015a: 335-337). Hizmette yerellik ilkesinin hâkim olduğu adem-i merkeziyet düşüncesine özellikle Avrupa Birliği hususi bir önem vermektedir. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartında: “Kamu sorumlulukları, genellikle ve tercihen vatandaşa en yakın olan makamlar tarafından kullanılacaktır” maddesi ile hizmette yerellik ilkesine Avrupa Konseyi'nin verdiği önem açıkça görülmektedir (Eryılmaz, 2015: 126).

1.2.3. Mülki Kademelenme Yönünden Devletler

Mülki yönetim yönünden devletler, bölge yönetimi ve il yönetimi olmak üzere ikiye ayrılır. Bölge kavramı, coğrafi, toplumsal, siyasi birliği işaret edebildiği gibi bir yerel yönetim birimi olarak da tanımlanabilir. Birçok tanımı olmasına rağmen bu başlıkta bölge kavramının, mülki yönetim kademesiyle ilgili tanımı önemlidir. Bölge yönetimi, merkezi devlet yönetimi ile iller arasında coğrafi birimlere bölünerek bazı hizmetlerin yürütüldüğü yönetsel bir birimdir (Bulut, 2002: 18-19).

İl kavramı; yer, yurt, konak, ülke anlamına gelen Türkçe bir sözcüktür. Günümüzde bölge kavramı ile eyalet kavramı, il kavramı ile de vilayet kavramı eşdeğer kullanılmaktadır. Bölge/eyalet kavramı bir ulusal devlette en geniş coğrafi ölçek ile kurulmuş yönetsel ve özellikle siyasal bir kademeyi anlatırken, il/vilayet kavramı ise daha dar bir coğrafi ölçekte kurulmuş yönetsel kademeyi anlatır (Güler, 2009: 243). Tanzimat'tan sonra eyalet sisteminden vazgeçip vilayet sistemine geçen Türk taşra teşkilâtı, Cumhuriyet tarihi boyunca taşrayı kapsayıcı il sistemine dayanan bir model ile yönetmiştir.

Merkezi idarenin taşra teşkilâtı olan iller, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 126. maddesinde açıklanmıştır: "Türkiye, merkezi idare kuruluşu bakımından, coğrafi durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır. İllerin idaresi yetki genişliği ilkesine dayanır" (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 2014: 80). Anayasa'nın ilgili maddesinde kamu hizmetinde verim ve uyum sağlamak için birçok ili içine alan merkezi idare teşkilâtı kurulabilir denilse de bu sistem bugüne kadar hayata geçirilmemiştir. Yönetimde merkezîyetçiliğin bir göstergesi olan kapsayıcı il sistemi, Türkiye'de uzun tarihi birikimiyle hâlen devam eden yönetsel bir birimdir.

1.2.4. Hükümet Sistemleri

Devlet içindeki görevliler tarafından alınan siyasi kararları uygulayan hükümet, parlamento tarafından çıkarılan yasalar ile sorumludur. Hükümet sistemi ise, devlet örgütlenmesinde temel olan üç kuvvetin yani yasama-yürütme-yargı'nın birbirleriyle olan ilişkisinden doğmaktadır. Kuvvetlerin yönetimi birbirine yaklaştıkça yani tek bir elde toplandığında hükümet sistemi kuvvetler birliği olarak görülürken; kuvvetlerin yönetimi birbirinden uzaklaştığında yani her kuvvet kendi alanına çekildiğinde ise hükümet sistemi kuvvetler ayrılığı olarak görülmektedir.

Hükümet sistemlerini şu şekilde tasnifleyebiliriz: Kuvvetler birliği sistemine dayanan güçler yürütme organında birleştiğinde, genellikle imparatorluklar döneminde görülen mutlak monarşi veya otoriter bir yönetim modeli olan diktatörlük ortaya çıkar. Güçler yasama

organında birleştğinde ise meclis hükümeti sistemi ortaya çıkmaktadır. Kuvvetler ayrılığı sisteminde ise, sert kuvvetler ayrılığı yani başkanlık sistemi, yumuşak kuvvetler ayrılığı yani parlamenter sistem ve iki sistem arasında bir denge görüntüsü çizen yarı-başkanlık sistemi şeklinde üç yönetim modeliyle ayrıştırabiliriz.

Tablo 1 Hükümet Sistemleri

Kuvvetler Birliği	Kuvvetler Ayrılığı
*Mutlak Monarşi	*Başkanlık
*Diktatörlük	*Yarı-Başkanlık
*Meclis Hükümeti	*Parlamenter Sistem

Kaynak: (Gözler, 2012: 76).

1.2.4.1. Kuvvetler Birliği'ne Dayanan Hükümet Sistemleri

Devletlerin yönetim teşkilâtlanmasında hükümet sisteminin kurulma şekli, devletlerin yönetim kültürlerinden demokrasi tercihlerine birçok hususta bilgi vermektedir. Bu çerçevede yasama-yürütme-yargı diye biçimlendirilen kuvvetlerin tek bir kuvvette ya da bir kuvvette daha güçlü birleşmesine kuvvetler birliğine dayanan hükümet sistemi denilmektedir. Bu sistemlerin en önemli özelliği ise otoriter bir yönetim tarzını benimsemeleridir.

1.2.4.1.1. Yürütme Organında Birleşme: Mutlak Monarşi ve Diktatörlük

Yürütme yetkisi başta olmak üzere kuvvetlerin tek bir kişinin elinde toplanmasını ifade eden sistemdir. Çağımızda mutlak monarşiler ulus-devletlerin ortaya çıkması ve imparatorluklar çağının geride kalmasına ile eski önemini kaybetmiştir. Ancak bu sistem “20.y.y.”ın başına kadar devletlerin en çok tercih ettiği yönetim modelidir.

Mutlak monarşi ile yönetilen devletlerde absolutizm yani mutlakiyetçilik teorisi ve pratiği hâkimdir. Mutlakiyetçi yönetimde devlet kendisi dışında hiçbir organ tarafından sınırlanmaz. Bu sistemde tek kişinin hâkimiyeti söz konusudur ve devlet başkanlığı makamı veraset ya da hanedanlık silsilesiyle gerçekleşmektedir. Mutlak monarşilerde mutlakiyetçiliğin temelinde ilâhi bir doktrin vardır. Monark'ın, Tanrı tarafından seçildiğine ve Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi olduğuna inanılır (Yayla, 2004: 167-168). İmparatorlukların güç kaybetmeye ve çözülmeye başlaması ile birlikte mutlak monarşilerde mutlakiyetçi düşünce yumuşamaya başlamış ve yerini meşruti(anayasal) monarşilere bırakmıştır. Meşruti monarşilerle birlikte kralın yetkileri çok ciddi mânâda azaltılırken, meclislerin etkisi giderek

arttırılmıştır. Bu durum günümüz modern demokratik devletlerinin oluşumuna zemin hazırlamıştır.

Diktatörlük ise, mutlak monarşide olduğu gibi yönetimin tek bir kişinin elinde olduğu hükümet biçimidir. Terim erken dönem Roma Cumhuriyeti'nde ortaya çıkmıştır ve bir tür anayasal diktatörlük yaratan sınırsız bir güce dayanan yönetimi anlatır. Modern anlamda ise diktatörler, hukukun üstünde ve anayasal sınırlarını aşan kişiler olarak görülür ve keyfi ve kontrolsüz güç kullanımı ile karakterize edilir. Erken dönem Roma İmparatorluğu'ndan diktatör Julius Caesar, tarihte diktatör olarak kabul edilen önemli ilk örnektir. Cromwell, Napoleon Bonaparte, Hitler, Stalin ve Saddam Hüseyin korku ve cibrî gücü elinde tutarak ve ekseriyetle karizmatik liderlikleriyle bilinen diğer önemli örneklerdir. Günümüzde artık faşizm ve komünizm gibi ideolojik güçlerle bağlantılı diktatörlükler önemini kaybetmiştir. Diktatörler temel yapısı, sosyo-ekonomik ağırlığı olmayan, gelişmekte olan ülkelerde görülmektedir (Heywood, 2015a: 226-227).

1.2.4.1.2. Yasama Organında Birleşme: Meclis Hükümeti

Kuvvetlerin birliğine dayanan bir hükümet sistemi olan meclis hükümeti sisteminde, yasama ve yürütme kuvvetleri yasama organında birleşir. Yani yasama organı hem kanun yapmakta, hem de kendi yaptığı kanunları uygulamaktadır (Gözler, 2004: 87). Egemenliğin tekliği, bölünemezliği ve devredilemezliği ilkesini temel alan bu sistemin, felsefi dayanağını Rousseau'nun genel irade düşüncesi oluşturur. Bu sistemde yasamadan bağımsız bir yürütme organı yoktur. Halk tarafından seçilen yasama organı tek siyasi güç olarak yasaları yapar ve uygular. 1921 Anayasa'sı meclis hükümeti sistemi ve 'Türkiye Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Heyeti' bu sistemin en önemli örneğidir. Meclisin sürekli görev yaptığı bu sistemde, devlet ve hükümet başkanlığı makamı da yoktur. Çünkü devlet başkanlığının olması kuvvetler birliği ilkesi ile çelişecektir. Bu çerçevede meclis başkanı 'gerektiğinde' devletin siyasi birliğini temsil eder ama bu sistemde ayrı bir devlet başkanlığı sıfatı yoktur (Karatepe, 2013: 223-224).

1.2.4.2. Kuvvetler Ayrılığı'na Dayanan Hükümet Sistemleri

Devletlerin yönetim teşkilatlanmasında hükümetin kurulma aşamasında kuvvetler birliğinden sonraki ikinci sistem -günümüzde daha çok geçerlilik bulmaktadır- kuvvetler ayrılığına dayanan modern demokratik ilkeler çerçevesinde oluşturulan hükümet sistemleridir. Bu sistem üç hâkim yönetim sistemi ile 2000'li yıllarda dünya genelinin çoğunluğunda uygulanmaktadır.

1.2.4.2.1. Başkanlık Sistemi

Anayasal ve siyasal yönetimin, yasama ve yürütme organları arasındaki sert ayrılığına başkanlık sistemi denmektedir. Başkanlık sisteminde yürütme halk tarafından seçilmiş bir başkana devredilir. Başkanlık sisteminde, parlamento veya meclise karşı başkan hesap vermez ve bunlar tarafından görevden alınamaz (Heywood, 2015a: 218). Aynı zamanda başkan da yasama organını feshedemez. Bu sistemin bir diğer ayırt edici özelliği ise yasama ve yürütme organlarının görev sürelerinin sabit olmasıdır. Yasama ve yürütme organları ayrı ayrı seçildiği ve görev süreleri sabit olduğu için organlar görevde kalmak için diğerinin kabulüne ihtiyaç duymaz. Bu durum sisteme sert ve katı bir ayrılık yükler ve başkanlık sisteminin parlamenter sistemden en önemli farkını oluşturur. Dolayısıyla Juan Linz, “başkanlık sisteminin iki özelliğini öne çıkarır: Birincisi başkanın güçlü demokratik meşruiyet iddiası, ikincisi görev süresinin sabit olmasıdır” (Tunçkaşık, 2015a: 1). Sistemin en önemli eleştirilerinden bir tanesi devlet bürokrasisinin kontrolünün yürütme ve yasama arasında paylaşılmasıdır. Bu durum başkanın kendi atadığı bürokrasi üzerinde kontrolünü zayıflatmaktadır ve dolayısıyla yönetimde kriz çıkması daima yüksek bir olasılıktır.

Amerika Birleşik Devletleri başkanlık sisteminin klasik örneğidir ayrıca bu sistem çoğu Latin Amerika ülkesinde de uygulanmaktadır (Heywood, 2015a: 220). Başkanlık sistemi Amerikan geleneğinde ‘fren ve denge’ adı verilen bir mekanizma ile kuvvetlere birbirini kontrol etme imkânı vermektedir.

Kamu görevlilerini başkan, Senatonun onayı ile atayabilir. ...Dış ilişkileri yürütme ve uluslararası antlaşmaları yapma yetkisi başkan’a aittir. Ancak bu antlaşmalar Senatonun üçte iki çoğunlukla onayına tabidir... Kongre yürütmenin faaliyetleri ile ilgili yaptırımı olmayan araştırma yapabilir... Başkanın bütçesini onaylama yetkisi Kongreye aittir...Veto yetkisi, başkanın Kongreye karşı kullanabileceği önemli bir yetkidir. Başkan Kongre’nin kabul ettiği kanunları veto edebilir... Başkanın doğrudan kanun teklif etme yetkisi yoktur. Ancak, Kongreye ‘mesaj gönderme yetkisi’ vardır (Gözler, 2004: 94-95).

Başkanlık sistemin en önemli avantajları; istikrarlı ve güçlü bir yönetim, daha fazla demokrasi, güçler ayrılığı, sınırlı iktidar ve bireysel özgürlüğün garantisidir. Sistemin dezavantajları ise; katılık, çift-meşruiyet, sıfır toplamlı oyun (yani kaybeden adayın yönetim sürecindeki etkinliğini sıfırlanmasıdır), başkanlık sisteminin plebisitçi (yani referanduma dayalı çoğunluk sistemi) sistem ile belirlenmesidir (Tunçkaşık, 2015a: 5-8).

1.2.4.2.2. Yarı-Başkanlık Sistemi

“Yarı-başkanlı sistemi ayrıca seçilmiş bir başkanın, meclis içinden çıkan ve ona karşı sorumlu olan bir hükümete başkanlık ettiği yönetim sistemidir” (Heywood, 2015b: 429). Ünlü siyaset bilimci Duverger, yarı-başkanlık sisteminin uygulanıyor olması için anayasada üç şeyin olması gerektiğini söylemektedir: Öncelikle başkan halk tarafından seçilmelidir. Başkanın yetkileri yüksek düzeyde olmalıdır. Son olarak yürütme ve idareden sorumlu başbakan ve bakanlar vardır ve meclis müdahale etmediği sürece görevlerinden ayrılmazlar. Başkan yürütmeyi başbakan ile paylaşmaktadır. Yürütme içerisindeki bu iki başlı otoritenin, her iki kurumun özerkliği devam etmek koşuluyla yürütme içerisinde farklı dengeleri ve güç ağırlıkları vardır. Belirtmek gerekir ki bu sistemin temel ayrımı yetki paylaşımındaki düzenlemelerdir (Erdem, 2015: 1-3).

Yarı-başkanlık sisteminde hükümet parlamentoya karşı sorumludur. Yasama ve yürütmenin karşılıklı uzlaşmasına dayanan sistemin, halk tarafından seçilen cumhurbaşkanının meclisi feshetme yetkisi vardır. Finlandiya, İzlanda, Avusturya gibi ülkeler yarı-başkanlık sistemi ile yönetilse de, yarı-başkanlık sisteminin en somut ve önemli örneği Fransa modelidir. 1958 Anayasası, Fransa’yı parlamenter bir sistem gibi öngörse de, Fransa’da tükenmeyen karışıklık, İkinci Dünya Savaşı’nın sonuçları ve Cezayir sorunu sonrası General De Gaulle’ün etkisi ile 1962’de Anayasada büyük değişiklik yapılarak devlet başkanı olağanüstü yetkilerle donatılmış (Demir, 2013: 831-835) ve yarı-başkanlık sistemine geçilmiştir.

Yarı-başkanlık sisteminin uygulandığı ülkelerde siyasi pratikler oldukça heterojendir. Siyasi zorunluluklar, çift başlılık, cezbedici etkisi ile farklı siyasi koşulları ve ihtiyaçları olan ülkeler yarı-başkanlık sistemini benimsemişlerdir (Erdem, 2015: 21).

1.2.4.2.3. Parlamenter Sistem

Parlamenter sisteme yumuşak kuvvetler ayrılığı sistemi de denilmektedir. Bu sistemde yürütme parlamento ya da meclis içinden doğmaktadır. Bu sisteme yumuşak kuvvetler ayrılığı da denilmesinin nedeni parlamentonun meclis ile birleşmesidir. Çünkü hükümet parlamento içinden belirlenmektedir. Ayrıca bu sistemde hükümet parlamentoya karşı sorumludur (Heywood, 2015b: 248). Bu organlar birbirinden bağımsız değildir ve işbirliği halindedir. Bu iki organ birbirinin hukuki varlığına son verme yetkisine sahiptir. Epstein’e göre, parlamenter sistem, “yürütme iktidarının yasama iktidarından kaynaklandığı ve ona karşı sorumlu olduğu anayasal demokrasi tipi” (Gözler, 2004: 100)’dir. Jose Antonio Cheibub’ın, kuvvetler ayrılığı ile ilgili düşünceleri de oldukça ilginç ve konuyu toparlayıcıdır: “Bir hükümet var olmak için yasama organının desteğine muhtaçsa parlamenter, muhtaç değilse başkanlık, hem

yasama organının hem başkanın desteğine muhtaçsa yarı-başkanlık olarak sınıflandırılır” (Tunçkaşık, 2015b: 2).

Parlamentar sistemde sorunların çözüm yolu daha kolaydır ve kilitlenme yaşanmaz. Sistem esnektir ve çözüm üretmeye yatkındır, kutuplaşmaya yol açmaz ve sistemde devlet başkanının ılımlaştırıcı ve uzlaştırıcı bir etkisi vardır. Sistemin istikrarsız ve zayıf hükümetlere yol açması, düşük nitelikli bir demokrasiye sahip olması olumsuz yanlarıdır (Gözler, 2004: 105-107). Liberal demokrasilerin çoğunluğunda tercih edilen parlamentar sistemde, parlamento egemenliği ve kolektif sorumluk ön plandadır ve parlamentonun yürütmeyi düşürme gücünün de etkisiyle parlamento/meclis ulusal bir tartışma platformudur. Halk temsil yetkisi ile parlamento/meclis üzerinde bir kontrol gücüne sahiptir. Ancak her şeye rağmen parlamentar sistem için güçlü bir siyasal kültüre ihtiyaç vardır. Aksi takdirde sistem tek parti yönetimine dönüşmektedir ve parlamentar sistem özünden uzaklaşmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde parlamentar sistem başlığı son olarak, en çok karıştırıldığı kavram olan cumhuriyet kavramının açıklaması ile sonuçlandırılacaktır.

Parlamentar sistem ile cumhuriyet kavramları birbiriyle karıştırılan iki kavramdır. Cumhuriyet, monarşinin zıttıdır, kamusal alanı ve halk egemenliğini işaret etmektedir. Tarihte cumhuriyetçiliği, Amerikan devriminin federalizm ve kuvvetler ayrılığında, Fransız devriminin radikal demokrasi ve genel iradesinde görmek mümkündür. Cumhuriyet kavramı; genel eylemi özel eyleme tercih eden bir düşüncedir. Cumhuriyetçi hükümet biçimleri, düşünsel temelini monarşi karşıtlığından alır ve sivil özgürlükte ısrarcıdır. Keyfi iktidar ve tiranlık hükümetine karşı olan cumhuriyetçi düşüncüyü en iyi özetleyecek kavramlar hürriyet ve tam/aktif vatandaşlık kavramlarıdır. Cumhuriyetçilik ulusal egemenliğin en mükemmel olarak gerçekleşen rejim sistemi olarak kabul edilmektedir (Köker, 2007: 149). Son olarak cumhuriyetçilik, vatanperverlik olarak da anlaşılmaktadır.

1.2.5. Yasama Yönünden Devletler

Genel, soyut, nesnel ve sürekliliği olan, kuralları koyan ve bu kurallardan yasa yapan kuruma yasama denilmektedir. Asli görevi yasa yapma, yasa koyma olan yasama organı, bu yetkilerini parlamento ya da meclis ile kullanır. Bu yasalar emredici ve bağlayıcıdır. Günümüzde meclis, parlamento hatta yasama kavramları birbirlerinin yerine kullanılsa da aralarında ufak farklılıklar olan kurumlardır. Siyasal bir terim olan meclis, halkın temsili ile ilgilidir ve bir yönetim kurumudur. Parlamento ise kelime anlamıyla konuşma yapılan, danışma ve görüşme niteliği olan tartışma mekânlarını işaret etmektedir (Heywood, 2015a: 292).

Devletler yasama yönünden tek meclisli ve çift meclisli olmak üzere ikiye ayrılır. Tek meclisli yani ünikameral parlamentoların, küçük ve nispeten homojen toplumlara daha çok hitap ettiği görüşü hâkimdir. Lâkin Sieyes; “eğer ikinci meclis, birinci meclisten noktai nazar bakımlarından ayrılırsa, bu, memleket için zararlı bir keyfiyettir; yok eğer onunla fikir birliği yapıyorsa o zaman mevcudiyeti fuzulidir” (Arsel, 1954: 73) sözüyle, meclislerin sayısından çok yapısının önemli olduğunu söylemektedir. Liberal anayasacılığın temeli olarak görülen çift-meclislilikte amaç, yürütme ve yasama arasındaki kontrol ve dengenin sağlanmasıdır.

Tek-meclisli devletler üniter yapıları devletlerde görülürken, çift meclisli devletler daha çok federal devletlerde görülmektedir. Çift-meclisliliğin temsili avantajı, genellikle egemenlik paylaşımının sürekli ve uzlaşmaz bir çelişki içerisinde olduğu federal devletlerde görülür ve bu temsil merkez ve çevre arasındaki denge ve kontrolü sağlamaktadır. Yine federal olmayan devletlerde de çift-meclisli yapılar bölgesel farklılıkları gidermek için kullanılır. Bu devletlerde temel şart ise ikinci meclislerin, birinci meclislere anayasal ve siyasi olarak bağlı olmalarıdır (Heywood, 2015b: 408). İki meclisliliğin en önemli dezavantajı, meclisler arasında anlaşmazlıkların olmasıdır. Çift-meclisli sistemlerde kurumsal çatışmalar görülmektedir. Tersine tek-meclisli sistemler daha güçlü ve etkin çalışabilmektedir ve tek-merkezli sistemlerde istikrar daha fazla görülmektedir.

1.3. Devlet Teşkilâtlanması

Modern devletler devlet teşkilâtlanmasında merkezi/ulusal veya bölgesel/yerel olarak coğrafi temelli bölümler üzerinden bir ayrıma gitmiştir. Kısaca modern devlette, devlet teşkilâtlanmasında merkezi birimler ve yerinden yönetim birimleri ayrımı bulunmaktadır. Kimi ülkelerde merkezi yönetim kurumlarının, kimi ülkelerde ise yerinden yönetim kurumlarının daha güçlü olduğu ve etkin bir görünüm sergilediği görülürken, bazen de ülkelerde güç ve etkinlik açısından bu iki yönetim arasında denge izlendiği görülmektedir. İki yönetim kendi içerisinde ayrı öneme sahiptir. Modern devletlerde bu iki kurumdan da tamamen vazgeçilememektedir. Devlet, uluslararası alanda bir aktör olarak merkezi yönetim ile temsil edilirken, halka hizmet götürmek ve ülke demokrasisini topluma yaymak için yerinden yönetim birimlerine ihtiyaç vardır ve bu gibi kamu hizmetlerine ilişkin örnekler sayısız bir biçimde çoğaltılabilmek mümkündür. Devlet, kamu hizmeti sunmak amacını gütmektedir ve bunun sonucunda da kamu yararı elde etmek istemektedir.

Devlet örgütlenmeye giderken merkezi ve yerinden yönetim ayrımını kabul etmektedir. Devlet, genel nitelikli kamu hizmetleri için merkezi yönetim birimlerini örgütlemektedir. Yine devlet, bölge ve yerleşim birimleri odaklı bir örgütlenme için ise yerinden yönetim birimlerini

örgütlemektedir. Bu çerçevede Türkiye’de idari teşkilatlanmaya hâkim olan dört ilke bulunmaktadır: “I. merkezi yönetim ilkesi, II. yerinden yönetim ilkesi, III. kamu tüzel kişiliği ilkesi, IV. İdarenin bütünlüğü ilkesi; hiyerarşi ve vesayet” (Gözler ve Kaplan, 2016: 30).

1.3.1. Merkezden Yönetim

“Merkezi yönetim, kamu hizmetlerinde birlik ve bütünlüğü sağlamak amacıyla söz konusu hizmetlere ilişkin karar ve faaliyetlerin merkezi hükümet ve onun hiyerarşik yapısı içinde yer alan örgütlerce yürütülmesi demektir” (Eryılmaz, 2015: 106). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 123’üncü maddesinin 2. fıkrasında idari teşkilatlanmanın merkezi yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayandığı belirtilmektedir. Merkezden yönetim genel nitelikli kamu hizmetlerinin devlet tarafından yürütülmesidir. Bu idareye merkezi idare denilmektedir (Gözler ve Kaplan, 2016: 31). Merkezi idare siyasi ve idari bakımdan merkezden yönetim olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Siyasi merkezden yönetim, tek-meclisli ve tek hükümetli bir siyasi otoriteyi işaret etmektedir. En önemli örnekleri ise siyasi merkezîyetçilikte örgütlenen Türkiye, Fransa, Japonya gibi üniter yapıları devletlerdir. İdari bakımdan merkezden yönetim ise, merkezin bölge ve il kuruluşlarına geniş yetki tanımadığı, kamu otoritesinin merkezileştiği bir yönetimdir. Kamu hizmetleri ile ilgili politikalar merkez tarafından alınmakta ve yürütülmekte, gelir ve giderler merkezden yönetilmektedir. Yine kamu personeli merkez tarafından atanmaktadır (Eryılmaz, 2015: 107).

Merkezden yönetimin yararlarını şu şekilde sıralayabiliriz: Merkezden birlik ve bütünlüğün gelişmesine yardımcı olmaktadır ve güçlü bir devlet yönetimi sağlamaktadır. Bölgeler arasında eşitliğin sağlanmasında önemli etkisi vardır ve bölgeler arasında ekonomik ve sosyal kalkınmanın dengeli yürütülmesini sağlamaktadır. Kamu hizmetleri daha akılcı ve planlı yürütülürken idarenin tarafsızlığı daha fazla temin edilir. Mali denetim daha kolaydır, ayrıca milli savunma ve diplomasi gibi kamu hizmetleri yerinden yönetim birimleri tarafından karşılanamaz. Merkezden yönetimin sakıncaları ise; kamu hizmetlerinde gecikme ve yerel ihtiyaçlara uygun olmama gibi sorunlar oluşturabilir. Ayrıca bürokrasi ve kırtasiyeciliğe yol açabilir. Halkın kamu hizmetlerine karşı beklentilerini azaltabilir ve toplumda demokrasi ve katılım sorunları ortaya çıkarabilir (Gözler ve Kaplan, 2016: 33) (Eryılmaz, 2015: 108-109). Bu sayılan sakıncaları gidermek için merkezi yönetim yetki genişliği ilkesini geliştirmiştir. Yetki genişliği ilkesi, merkezi idarenin -hiyerarşik bir düzen çerçevesinde- karar alma ve yürütmeye ilişkin bazı yetkilerini kendi alt birimlerine aktarmasıdır. Bu ilke de amaç merkezi idarenin iş yükünü azaltmaktır. Çünkü artan işgücü merkezi hantallaştıracak ve verimsizleştirecektir. Bir kamu kurumunun karar alma ve yürütmeye ilişkin yetkilerini

devretmesine fonksiyonel yetki genişliği denilirken, merkezi idarenin karar alma ve yürütmeye ilişkin bazı yetkilerinin taşra birimleri yöneticilerine aktarılmasına coğrafi yetki genişliği denilmektedir. Türkiye’de, Anayasa’nın 126. maddesi ile coğrafi yetki genişliği uygulanmaktadır. Bu maddede illerin idaresinin, yetki genişliğine dayanacağı vurgulanmaktadır (Eryılmaz, 2015: 112-114).

1.3.2. Yerinden Yönetim

Yerinden yönetim başka bir ifadeyle adem-i merkeziyet, siyasi ve idari yetkilerin bazılarının merkezi idarenin dışındaki otoritelere verilmesidir. Siyasi ve idari olmak üzere yerinden yönetim ikiye ayrılır. İlki siyasi yerinden yönetim, siyasi gücün merkezi idare ve yerel yönetimler arasında paylaşılmasıdır. Siyasi yerinden yönetimin varlığı federal devlet sistemlerinde görülmektedir. Üniter devlet sistemlerinden farklı olarak federal devletlerde siyasi ve idari nitelikli yönetim kademelenmesi üçlü bir yapı arz eder. Üniter devlet sistemindeki merkezi idare ve mahalli idareler ayrımına, federal devletlerde eyalet yönetim birimi de eklenmektedir. İkincisi idari yerinden yönetim, yerel nitelikte olmak koşuluyla veya iktisadi, ticari, kültürel ve teknik bilgi gerektiren kamu hizmetlerinin, merkezi idarenin hiyerarşik yapısı dışında kamu tüzel kişilikleri tarafından yürütülmesidir.

Bu birimlerin en önemli özelliği kendi kendine yeterlik ve yönetimde serbestlik çerçevesinde özerk bir yapıya sahip olmalarıdır. Bu nedenle bu kurumlar devletin hiyerarşik denetimi değil, sadece idari vesayet denetimi altındadırlar. İdari yerinden yönetim birimleri, hizmet yerinden yönetimi (fonksiyonel) ve yer yönünden yerinden yönetim (mahalli idareler/yerel yönetimler) olmak üzere ikiye ayrılır. Hizmet yönünden yerinden yönetim; devletin üstlendiği ve özel, teknik bilgi ve uzmanlık isteyen ve yine devlet tarafından yürütülmesi uygun görülmeyen kamu hizmetlerinin, devletten ayrı bir tüzel kişiliğe ve belli bir düzeyde idari ve mali özerkliğe sahip olan kamu kuruluşları tarafından yürütülmesidir (Eryılmaz, 2015: 114-119) (Gözler ve Kaplan, 2016: 35-38). Yer yönünden yerinden yönetim konusu ise çalışmanın ana konusu özyönetim modeliyle organik bağı olması nedeniyle ayrı bir alt başlık içerisinde incelenecektir.

1.3.2.1. Yer Yönünden Yerinden Yönetimler

Yerel yönetim en dar ifadeyle belli bir muhite; köy, mahalle, kasaba veya kente özel bir yönetim şeklidir (Heywood, 2015a: 351). Yerel yönetimler, yerel bir topluluğun ortak gereksinimlerini karşılamak amacıyla kurulurlar. Yürütme ve karar organlarını doğrudan halkın seçtiği, demokratik ve özerk bir yapıya sahiptirler. Bu birimlerin kamu tüzel kişiliği dışında

ayrı bir tüzel kişiliği, malvarlığı, personeli, kendine özgü gelir kaynakları bulunmaktadır (Tortop, vd, 2008: 14-15).

“Mülki sözcüğü, bir ülkenin tüm topraklarını anlatırken, ‘mahalli -yerel-’ sözcüğü o ülkedeki yöresel parçalardan birini anlatır. Bir ülkenin coğrafi parçalarından birinde, merkezi yönetimin merkez ve taşra birimleri dışında, doğrudan o yörede yaşayanlarca oluşturulup yönetilen birimlere ‘yerel yönetim’ denir” (Güler, 2009: 279).

Halkın yerel yönetimler üzerinde katılımı ve denetimi bulunmaktadır. Katılım ve denetim demokrasiyi geliştirmektedir ayrıca bu durum hem halkın tercihlerini belirtmesini kolaylaştırmakta hem de halkın yönetimdeki etkinliğini artırmaktadır. Ayrıca yerel yönetimler merkezi devlet iktidarını sınırlayan bir güçtür. Antik Yunan kentlerinden itibaren, demokrasi ve yerel yönetimler birbiri ile hep bağlantılı kavramlar olarak incelenmiştir. Yerel yönetimlerin bir başka varlık nedeni ise, ekonomik ve toplumsal verimliliklerdir. Yerel birimler, aynı verimi merkezi idareye oranla daha az kaynakla sağlayabilir. Bu durum ekonomik ve mali katkı sağlamanın yanında kalkınma çabaları ile topluma emek, kaynak ve düşünce düzeyinde katkı sağlamaktadır. Aslında bütün hizmetleri merkezden beklemek imkânsızdır, en azından rasyonel değildir (Görmez, 2015: 11-22). Bir yandan da rasyonelitenin sağlanabilmesi için üretim artarken maliyetin düşmesini hedef alan ölçek ekonomisine ihtiyaç vardır. Dolayısıyla merkezi idarede kamu hizmeti konusunda, yerel birimlere ihtiyaç duymaktadır. Varlık nedenlerini bu şekilde özetlediğimiz yerel yönetimler; siyasi, idari ve akademik çevrelerde hep tartışma konusu olmuştur. Ancak günümüzde yerel yönetimlerin varlığını kabul etmemek mümkün değildir ve bu çerçevede tartışmalar yerel yönetimlerin varlığı üzerinden değil, görev ve yetkilerinin sınırları üzerinden yürütülmektedir. Egemen görüş ise merkezi yönetimin yükünün hafifletilmesi, eğer bir nokta öteye geçilecek olursa hizmette yerellik ilkesidir. Bu noktada önemli olan ise yürütülen kamu görevinin etkinliğidir. Ruşen Keleş bu durumu üç nedenle açıklamıştır:

“Birincisi en uygun alan hizmet alanının⁴ büyüklüğünün ve sınırlarının gözden geçirilmesidir. İkincisi, mahalli idare birimlerinin sayısının azaltılması ve bu yoldan para ve kaynak savurganlığının

⁴ “...hizmet alanının belirlenmesinde amaç optimum bütünlüğü bulabilmektir. Gerçi, faktör kullanımında arz açısından etkinliğin sağlanması hizmet alanının yanı sıra hizmetin kalitesi ile nüfus yoğunluğuna da bağlıdır. Ancak hizmet alanı marjinal maliyetin yeniden yükselmeye başlayacağı, bir diğer ifadeyle azalan maliyetler ile üretimin sürdürülebileceği noktaya kadar genişletebilecektir ki bu alan mahalli idare için optimumdur” (Görmez, 2015: 21).

önlenmesidir. Üçüncüsü de yerel birimlerden her birine, en iyi yerine getirebilecekleri işlem bırakılmalıdır” (Keleş, 2011: 24).

“Yerel yönetimler, siyasal düzeyin, demokratik anlayışın ve ülke barışının gelişmesi için çok önemlidir” (Tortop, vd, 2008: 19). Çünkü yerel yönetimler ile birlikte halk, kendi kendini yönetmesine olanak veren kurumlara sahip olacak ayrıca halk kendisini doğrudan ilgilendiren ve yaşamında doğrudan etkisi olan sorunlara çözüm üretecek kurumlara sahip olacaktır. Yerel yönetimlerin demokrasi ile ilgili bu olumlu ilişkisine karşı çıkan ve demokrasi ile yerel yönetimlerin birbirlerini tamamlamayan kavramlar olduğunu söyleyen düşünürlerde vardır. Toulman Smith’e göre yerel yönetimler demokratik seçim ilkelerine tamamen ters düşmektedir. Langrod ise, yerel yönetimleri demokrasi için siyasal eğitim kurumu olarak görmenin çok yanlış olacağını belirtmekle beraber yerel düzeydeki politikanın demokrasiyi güçlendirmekten çok toplumu dar çıkar çatışmalarına sürüklediğine işaret etmektedir (Görmez, 2015: 12). Yerel yönetimlerin güçlenmesi ve ülke siyasetinde aktif rol alması üzerine geliştirilen politikalar günümüze Osmanlı İmparatorluğundan kalan bir mirastır. Merkeziyetçi ve adem-i merkeziyetçi yönetim düşüncesi tartışmaları günümüzde önemini koruyarak devam etmektedir. Bu çerçevede çalışmanın ana konusu olan özyönetim düşüncesi de bu iki ayrım ile yakından ilişkilidir ve merkeziyetçi yönetim düşüncesinin karşısındadır. Özyönetim düşüncesi, adem-i merkeziyetçi düşüncüyü savunanlara göre merkeziyetçi yönetimden çok daha fazlasını talep etmektedir. Özyönetim düşüncesinde halkın karar alma sürecinde doğrudan yer alması ve en temel birimler üzerinden örgütlenmesi ile adem-i merkeziyetçi düşüncenin hizmette yerellik yani hizmeti halka en yakın birim karşılayacaktır düşüncesiyle doğrudan bağlantılıdır. Bu çerçevede özyönetim düşüncesini anlamak için yerel yönetimleri de en ince ayrıntısına kadar anlamak gerekir.

1.4. Devlet Kuramı ve Özyönetim Düşüncesi Tartışmalarında Temel Kavramlar

Devlet kavramının ne olduğu ile ilgili geliştirilmeye çalışılan tanımlar ve devlet fikrinin düşünsel temeline yön veren düşünürlerin anlatıldığı ikinci başlık ve tanımı ele alınan devletin örgütlenmesinin anlatıldığı üçüncü başlıktan sonra özyönetim düşüncesinin temelde karşı olduğu devletin, özyönetim ile bağlantısı olan temel kavramları açıklamak özyönetim düşüncesini anlamaya, karşılaştırmaya ve yeri geldiğinde eleştirmeye daha çok imkân sağlayacaktır. Bu çerçevede çalışmanın bu bölümünde siyasi egemenlik, özerklik, demokrasi, katılma ve mülkiyet kavramları incelenecektir.

1.4.1. Siyasi Egemenlik

Devlet kavramı incelenirken devletin ne olduğu, örgütlenmesinin nasıl olduğu incelenmiştir. Bunlar kadar devletin gücünün niteliği ve bu gücün kaynağının nelerden olduğu da önemlidir. Bu kaynak; “toplum”, “ulus”, “siyasi iktidar”, “siyasi egemenlik” ve “meşruiyet” gibi kavramlardan oluşmaktadır. Özyönetim düşüncesi bireyin, toplumsal yaşam ve devlet karşısında, özgürlüğünü ilan etmektedir ve yazılmış siyasi egemenlik kavramına, en başta devlete olduğu gibi karşıdır ve bu kurumu kabul etmemektedir.

Siyasi egemenlik kavramı incelenirken kavramı açıklamaya öncelikle iktidar kavramından başlamak gerekir. İktidar, başkalarının davranışlarını etkileyebilme ve kontrol edebilme yeteneğidir (Kapani, 2009: 49). İktidar ilişkisi iki kişi arasında görülebildiği gibi en küçük toplumlardan, en geniş toplumlara uzanan bir güç mücadelesiyle ilgilidir. İktidar kavramını devlet teorisi ile ilişkilendiren ise iktidarın siyasal olmasıdır. Siyasal iktidar, “bir muhalefetin varlığına rağmen veya muhalefetle karşılaşmaksızın, ulaşılmak istenen bir sonuca ulaşma yeteneğidir. ...bir derece meselesidir; devredilebilir, sınırlanabilir, paylaşılabilir. Rızaya ve zora dayanabilir” (Yayla, 2004: 112).

Günlük konuşmada daha çok devletin yürütme organı olan hükümeti ifade eden siyasal iktidar kavramı siyaset bilimi literatüründe devlet ile eşdeğer özelliklere sahiptir. En başta siyasal iktidar kapsam bakımından en büyük toplum ölçeğinde kurulur ve bütün ülkeyi kapsamaktadır ve en üstün iktidardır. Yetkisi konu yönünden sınırlı değildir, maddi kuvvet ve zor kullanma gücüne sahiptir. Meşru kuvvet kullanma tekeli vardır. Bu değerler siyasal iktidarın nitelikleridir ve siyasal iktidarın varlığı ve meşruluğu da rıza ve itaat ile ortaya çıkar (Uygun, 2015: 9)(Kapani, 2009: 51-54). “En güçlü, gücünü hak, boyun eğmeyi de ödev biçimine sokmadıkça hep egemen kalacak kadar güçlü değildir” (Rousseau, 2015: 6) sözleriyle Rousseau, gücün yani iktidarın meşruiyetini rıza ve itaat değerlerinde aramıştır.

En başta devletin varlığına karşı çıkan özyönetim düşüncesi, hemen hemen siyasal iktidarın bu niteliklerinin tamamına da karşı çıkmaktadır. Özyönetim düşüncesi öncelikle iktidar kavramına karşı çıkarken siyasal iktidarın en üstünlüğüne tartışmasız savaş açmıştır. Siyasal iktidarın tekel gücü ve “tek”liği özyönetimci düşünürlerin kabul etmediği birçok değerden bazılarıdır. Böylece özyönetim düşüncesi daha ilk adımda devlet ve onun değerleriyle ilgili olumsuz bakış açısını ortaya koyar.

Siyaset biliminde devletin temel unsurları; insan, ülke ve iktidardır. Devletin iktidar gücü, millet ya da halk egemenliği kavramı üzerinden sınırlandırılmaktadır. “Jean Bodin ve Thomas Hobbes yazılarında egemenlik kavramını mutlakıyetçi monarşinin meşrulaştırıcı unsuru” (Heywood, 2015a: 35-36) olarak kullansa da; egemenlik kavramı günümüzde ulus

devletin iktidarını, monarşi ve diğer devlet iktidarlarından ayıran bir anlam taşımaktadır. Egemenlik kavramı; üniter ve federal devletlerde, demokratik ve otokratik devletlerde devletin niteliğine göre farklılık gösterse dahi varlığı bakidir ve ulus devletlerin insan-ülke-iktidar öğelerinden iktidarı tanımlamaktadır (Uygun, 2015: 9-10).

Devletin Altı Kitabı adlı eserinde “bütün vatandaşlar ve tebaa üzerinde kanunla kısıtlanmayan en üstün iktidar” sözleriyle egemenlik kavramını ilk defa tanımlayıp, onu sistemli bir teori haline getiren düşünür Jean Bodin’dir. Bodin’in bu tanımından egemenliğin; sınırsız ve mutlak olduğu, aynı zamanda egemenliğin tek, bölünemez ve devredilemez bir kavram olduğu anlaşılmaktadır (Kapani, 2009: 60). Yine Rousseau (2015: 24-26)’da egemenlik için; devredilemez, bölünemez, temsil edilemez, mutlak ve doğrudur, ifadesini kullanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın ‘VI. Egemenlik’ başlıklı 6. maddesi klasik egemenlik teorisine göre yazılmıştır. Anayasa’nın 6. maddesinde:

“Egemenlik, kayıtsız şartsız Milletindir. Türk Milleti, egemenliğini, Anayasa’nın koyduğu esaslara göre, yetkili organları eliyle kullanır. Egemenliğin kullanılması, hiçbir surette hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasadan almayan bir Devlet yetkisini kullanamaz” (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 2014: 4).

Klasik egemenlik unsurlarına bağlı kalınarak yazılan bu maddede, egemenliğin devletin bir niteliği olduğu ve Türk Milletine ait olduğu vurgulanmıştır. Rousseau’dan esinlenerek ifade edilirse siyasal yaşamın ilkesi egemen güçtedir. Egemen ise yurttaşların bütünüdür (Ağaoğulları, 2010: 99).

Liberal temsili demokrasi ile bağı olan egemenlik kavramını, doğrudan demokrasiyi savunan özyönetimci düşünürler kabul etmemiştir. Özyönetimci düşünürler tarafından liberal temsili demokrasi, ‘burjuva cumhuriyeti düşüncesine’ aittir –yani halka ait değildir- savunusu ile egemenlik teorisi küçümsenmiştir. Özyönetim düşüncesinin entelektüel temelini oluşturmada katkısı olan Karl Marks⁵, egemenlik düşüncesini eleştirdiği metinde “cumhuriyet, genel olarak, burjuva toplumunun ancak siyasal dönüşümünün biçimidir” (Marx, 1990: 24) sözleriyle doğrudan demokrasiyi savunmuş ve diğer özyönetimci düşünürler gibi toplumun kendine ait olduğunu düşünse dahi son kertede herhangi bir otoriteye kesinlikle karşı çıkmıştır. Özyönetim düşüncesinin otorite, iktidar, düzen gibi kavramlar üzerinden devlet karşıtlığı incelenirken egemenlik kavramına yeri geldiğinde yeniden değinilecektir.

⁵ Önemle belirtmek gerekir ki; Karl Marks özyönetimci bir düşünür değildir, ancak özyönetim düşünürlerini teorileri ile derinden etkilemiştir.

1.4.2. Özerklik

Kendi kendini yönetme olarak belirtilen özerklik kavramına, dışarıdan bir müdahale veya mutlak belirleyici vasıfların tesirinden uzaklığını ifade eden muhtariyet, otonomi de denilmektedir. Özerklik bir kurumun, idari örgütlenme içerisinde hiyerarşik olarak bağlı olduğu kurumlar karşısında, idari ve mali anlamda bağımsız, faaliyet seçimi, gelirlerin harcanması ve iç işleyişte kısmî özgürlüğe sahip olmasıdır (Yayla, 2004: 188). Özerklik, merkezi yönetimin sakıncalarını gidermek veya oluşabilecek sakıncaları azaltmak ve karar alma sürecinde merkezin onayını beklemeden daha hızlı ve daha ekonomik kararlar alabilmek için düşünülmüştür. Ayrıca yerel yönetimlerde özerklik, yerel yönetim demokrasisinin en önemli güvencesi olarak görülmektedir. Siyaset bilimci Heywood (2015a: 195) özerklik için öz-yönetim demiştir. Heywood'un kastettiği tanım, özyönetimci düşünürlerin düşüncelerine yakın olsa da Heywood tam olarak aynı şeyden bahsetmemektedir. Heywood'un özyönetim diye nitelendirdiği özerklik kavramı, bireye kendi kendine bırakılmayı değil, rasyonel anlamda öz-iradeye saygı duymayı ve pozitif özgürlüğü işaret etmektedir. Heywood'a göre, devlet kurumları ya da grupları özerklik ile önemli derecede bağımsızlık isteyebilir ama bu bağımsızlık egemen/mutlak bağımsızlık değildir. Özerklikten farklı olarak özyönetimin egemenlik kavramından beklentisi farklıdır. Tezin ikinci bölümünde bu farklılık ayrıntılı olarak incelenecektir.

Özerkliğin; siyasi, idari ve mali olmak üzere üç biçimi vardır. Özerklik yerel yönetimlerde bu üç biçimin tek tek veya birlikte farklı çeşitlenmeleri üzerinden kullanılmaktadır. Siyasi özerklik, yerelde topluma kendisiyle ilgili konularda yasa çıkarma ve bağımsız hareket edebilme imkânı sağlamaktadır. İdari özerklik, karar organlarının serbest seçimle göreve gelmeleri ve görev süreleri ve bu süredeki faaliyetlerinin yargı güvencesi altında olmasını işaret etmektedir. Mali özerklik ise, yerel yönetimlerin merkezi yönetime muhtaç olmadan yeterli gelir kaynaklarına sahip olmasını ve bu kaynakları serbestçe harcayabilmesini ifade eden bir kavramdır (Yaman, 2015: 249-250). Bu üç özerklik biçimi yerel yönetimlerin çoğulcu demokrasisinin önemli unsurlarındandır ve bu özerklik biçimlerinin önem sıralamaları ve uygulanma koşulları birbirinden farklıdır. İdari ve mali özerklik kavramları günümüzde yerel yönetim birimleri tarafından önemle uygulanıp, içinde bulunduğu mevcut siyasal sistemle entegre olarak çalışabilir. Siyasi özerklik kavramının diğer iki özerklik biçimine göre egemen güçten beklentisi farklıdır ve kendi iklimine uygun olan sistemleri arzulamakta ve eğer uygun koşullar yoksa devlet örgütlenmesinde değişikliğe gidilmesini talep etmektedir. Kısacası idari ve mali özerklik kavramları üniter yapıli devletlerde kendisine yaşam alanı bulabilirken, siyasi

özerklik kavramının talep edilmesi için üniter yapılı devletin bileşik yapılı bir devlete dönüşmesi gerekmektedir.

Özerklik mutlak bağımsızlık değildir. Özerklik, kuruluşların kesin karar alabilmesi, organlarının merkezi idare karşısında bağımsız olması ve parasal olanaklarının bulunması ile ilgilidir ve özerkliğin sınırı doğru belirlenmelidir.

“Özerklik, özerklik tanınan idarelerin etkin kararlar almasını ve ülke çıkarlarına daha iyi uyan hizmetler yapılmasını sağlar, genel çıkarlar ve yasalara uygunluğun ötesine ve ilerisine geçilmemesini gerektirir. ...özerkliğin boyutları Anayasa ve yasaların çizdiği sınırlar içinde kalır” (Tortop, vd, 2008: 104).

Özerklik nedir ve daha önemlisi özerkliğin sınırları nereye kadar uzanır, bu soruya tam bir cevap vermek çok zordur ve sorunun cevabı yönetim bilimlerinin alanına girse de çözüm için farklı birçok disiplinler arası ilişkiyi gerektirir. Özerklik kavramı, bir yönetim kavramı olsa da kendisini hep siyasal olanın içinde bulmuş ve üniter yapılı devletlerde mevcut sistemin dışında farklı siyasal tercihlerin arzusunda anahtar olarak kullanılmak istenmiştir.

Kurumlara özerklik verildiğinde sınırların neler olduğu yasalarla belirlenmelidir. Anayasa'nın 127. maddesi mahalli idarelerle ilgili maddedir. İlgili maddede mahalli idarelerin denetimi açıklanmaktadır ve bu denetim idari vesayet denetimidir. İdari vesayet kavramı yerel yönetimlerin merkezi yönetim tarafından sınırlı bir şekilde denetimini öngörür ve teorik ve yasal temelini,123'üncü maddenin “idare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür” ilkesine dayandırır. Görüldüğü üzere mevcut Türkiye Cumhuriyeti Anayasası başta olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti Anayasacılık tarihinde bir istisna dışında yer verilmemiştir. Özerklik kavramına ise sadece 1921 Anayasası'nda yer verilmiştir. 1921 Anayasa'nın, 11. maddesinde “iller yerel yönetim görevlerinde özerktirler” hükmünü görmekteyiz (Yaman, 2015: 231-235). Türk Anayasaları bu çizgiyi idari vesayet yetkisi ile çizmiştir. İdari vesayet yetkisi yerel yönetimlerin, merkezi idare ile aralarındaki bağın korunması açısından çok önemlidir. İdari vesayet yetkisinin temel amacı ise; “mahalli hizmetlerin idarenin bütünlüğü ilkesine uygun şekilde yürütülmesi, kamu görevlerinde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması, mahalli ihtiyaçların gerektiği gibi karşılanması şeklinde sıralanmıştır” (Yaman, 2015: 254).

Özerklik kavramı, Türkiye'de Avrupa Birliği ile başlatılan müzakere ve uyum görüşmeleri sonrasında ülke gündeminde yer edinmeye başlamıştır. 1985'te imzaya açılan 'Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartnamesi'ne Türkiye, Anayasa ve yerel yönetimleri düzenleyen yasalarla çelişkili olduğu gerekçesiyle 1988 yılında şartlı imza atmıştır. Ülke bütünlüğü ve yasalara aykırı olması ve ulusal güvenlik açısından 4, 6, 7, 8, 9, 10 ve 11. maddelerin mali ve yönetsel açıdan ilgili paragraflarına şerh konulmuştur. Yerel yönetimlerde

özerklik kavramı günümüzde siyasal yaşamın önemli tartışma odaklarından ve merkezi idareyi ve onun yetkilerini eleştirenlerin en çok değindiği kavramdır. Bu noktada özerlik kavramında olduğu gibi merkezi idarenin gücünün kırılmasına yönelik geliştirilen bir diğer kavram ise hizmette yerellik ilkesidir. Düşünsel temelini Aristoteles'e kadar götürebileceğimiz yerellik ilkesi, kamu işlerinin en yakın yerel yönetim birimlerince yürütülmesidir (Yaman, 2015: 254-255).

Yerel yönetimler, yerel özerklik, yerellik gibi kavramlar birbirleriyle bağlantılı olduğu kadar, özyönetim düşüncesi içinde bir hayli önem taşımaktadır çünkü Türkiye'deki özyönetim tartışmalarında özerklik kavramından özyönetim ile eşdeğer gibi bahsedilmektedir ve bu düşünce bilimsel gerçekliği olmayan bir düşüncedir. Bu kavramları ve özyönetim düşüncesini anlamak için özyönetimci düşünürlerin çalışmalarında da görüldüğü gibi demokrasi incelemesi yapmak çalışmanın gelişme bölümü için çok önemlidir.

1.4.3. Demokrasi

Demokrasi günümüz siyasal yaşamında güncelliği itibariyle tanımı en kolay, hakkında yazılanların çokluğundan ötürü ise yazılması en zor tanımlardandır. Demokrasi, en klasik tanımıyla demos (halk) ve kratos (yönetim) kelimelerinden oluşmaktadır ve halkın yönetimi anlamına gelmektedir (Heywood, 2015a: 170). Demokrasinin birçok türü vardır. Birçok demokrasi modelleri arasından en önemlileri doğrudan demokrasi ve temsili demokrasidir. Doğrudan demokrasi, “vatandaşların yönetime doğrudan, vasıtasız ve daimi katılımına dayanır” (Yayla, 2004: 63). Doğrudan demokrasi ilk olarak Antik Yunan'da bir kent devleti olan Atina'da görülmüştür. Doğrudan demokrasi, vatandaşların hükümet işlerine doğrudan, aracısız ve sürekli katılımını öngördüğü için devlet ile sivil toplum ayrımını ortadan kaldırmaktadır. Halk bizatihi devletin karar alan ve uygulayan yöneticisidir. Bütün vatandaşların günlük işlerini bırakıp ayrıca politika ile uğraşması doğrudan demokrasiyi uygulamada zor bir demokrasi modeli yapmaktadır. Doğrudan demokrasi özyönetim düşüncesi için çok değerlidir. Doğrudan demokrasi, bir öz-yönetimdir savı günümüzde tartışılrsa da (Yeğin, 2017: 16) özyönetim düşüncesinin öngördüğü demokrasi modeli kesinlikle doğrudan demokrasidir.

Platon'dan günümüze kadar siyaset felsefecilerine kadar birçok düşünür doğrudan demokrasi kavramı üzerine çok fazla eleştiri geliştirmiştir. Platon'a göre demokrasi, fakir ve cahillerin kendi deyimiyle ayak takımının, eğitilmiş ve bilgili olanlara hükmetmesidir. Yine Aristoteles'e göre, halkın yönetimi olan politeia yozlaştığında demokrasi ortaya çıkmaktadır (Uslu A. , 2015: 140). Modern Çağ'da devletin büyümesi ve nüfusun artması, doğrudan

demokrasiyi olanaksız hale getirmiş ve temsili demokrasiyi ve kurumlarını zorunlu kılmıştır (Uygun, 2015: 359). Temsili demokrasi;

“Liberal demokrasinin en yaygın türüdür ve sınırlı ve dolaylı bir demokrasiye denk düşer. ...halkın yönetime katılımı kesik kesik ve kısadır, ayrıca demokratik iktidarın hareket ve yetki alanı birey haklarını esas alan bir anayasal rejimle sınırlandırılmıştır. ...halk iktidarı doğrudan doğruya kullanmaz, onun yerine, adına iktidarı kullanacak kimseleri seçer” (Yayla, 2004: 63-64).

Antik Yunan kentleri döneminde Atina istisna tutulduğunda, kentlerin nüfusu 10.000 ila 50.000 arasından değişmektedir. Günümüzde yaklaşık 319 milyon nüfuslu Amerika Birleşik Devletleri, 1milyar 236 milyon civarı nüfuslu Hindistan gibi kalabalık devletler düşünüldüğünde artık Liechtenstein, San Marino gibi ülkeler hariç tutulduğunda doğrudan demokrasi uygulamada imkânsız gözükmektedir (Uygun, 2015: 360).

Çalışmanın ikinci bölümünde özyönetim düşüncesi anlatılırken görüleceği üzere özyönetimci düşünürlerin en çok başvuracağı kavramlardan birisi de doğrudan demokrasi kavramı olacaktır. Doğrudan demokrasinin Antik Yunan kentleri dönemindeki formunun günümüzde imkânsızlığı, siyaset felsefesinde radikal demokrasi, müzakereci demokrasiye özyönetim için düşünülen sosyalist demokrasiyi örnek alan tartışmaları başlatmıştır. Bu demokrasi modellerinin ortak noktası ise liberal temsili demokrasiye ve onun kurumlarına karşı çıkmasıdır. Bu modelleri geliştiren düşünürlere göre; “demokrasi, ‘halkın kendi kendini yönetmesi’ değil, kamu görevlilerini seçme yöntemidir” (Uslu A. , 2015: 147). Dolayısıyla özyönetim düşüncesi anlatılırken doğrudan demokrasi kavramı daha detaylı incelenecektir.

1.4.4. Katılma

Özyönetim düşüncesinin inceleneceği ikinci bölüme geçmeden önce özyönetim düşüncesi ile en çok karıştırılan hatta sosyolog Cangızbay’ın (2003: 149) özyönetim ile anlamdaş gibi terimler dediği katılma, birlikte yönetim, işçi denetimi gibi terimlerin özyönetim olmadığı ama özyönetim düşüncesi ile yakından ilişkili olduğu söylenmektedir. Bu nedenle hem özyönetim düşüncesinin savunduğu doğrudan demokrasi için hem de özyönetim düşüncesinin özü için siyasal katılma önemli bir terimdir.

Katılma, “sosyal ve politik müesseseler tarafından alınan kararlardan etkilenen kimselerin bu kararların alınmasına katılmasını ifade eden bir kavramdır” (Yayla, 2004: 125).Siyasal katılma vatandaşların, siyasal sistem karşısında durumlarını, tutumlarını ve davranışlarını belirlemektedir (Kapani, 2009: 144). Vatandaşların bu yönde eylemleri sadece seçimlerde oy kullanmakla ve parlamento da temsil edilmekle ifade edilmemelidir. Siyasal

katılma aktif vatandaşlık kavramı ile ilgilidir ve aktif vatandaş en başta toplumsal duyarlılık sahibi olan vatandaşlık görevlerinin ve sorumluluklarının farkında olup, aksiyon sahibi olan insandır. Robert Dahl, “siyasal katılmanın boyutlarını; ilgi, önemseme, bilgi, eylem olarak sıralar” (Kapani, 2009: 144). Siyasal olaylara karşı vatandaş; izlemeye, önemsemeye, bilgi sahibi olmaya ve aktif olarak rol almaya istekli olmalıdır. Depolitizasyon ise katılmanın tam tersini ifade etmekle beraber ve politikadan uzaklaşmak anlamına da gelmektedir.

Katılma eylemi ya da katılım olgusu özyönetim düşüncesi çerçevesinde incelenirse katılma mevcut haliyle özyönetim için yeterli değildir. Siyasal katılmada, kişi daha önceden varolan, yapısı ve amaçları zaten belli olan bir etkinliğin içinde söz sahibidir ama kişinin kararları sınırlıdır. Kişi kendi inisiyatifi dışında oluşmuş bir yapıyı benimsemektedir ve diğer öğelerle işbirliği yapmaktadır. Cangızbay’a (2003: 150) göre katılma, işçilerin yönetimi ile ilgilidir ve özyönetim demek değildir. Siyasal katılma kavramı literatürde iki şekilde görülmektedir. Birincisi temsili demokrasi ile ilişkilidir ve temsili demokrasinin etkin ve verimli işlemesi ile ilgilenmektedir. İkincisi ise fabrikaların yönetimine katılma ile ilişkilidir ve işçilerin yönetimde karar almasıyla ilgilenmektedir. Dolayısıyla özyönetimci düşünürlere göre sadece katılma yoluyla özyönetim inşa edilemez. Siyaset felsefecilerinin; “siyasal katılma devlet var oldukça hiç bitmeyecek bir eğilimdir” sözünü (Uygun, 2015: 237) özyönetimci düşünürlerin “son kertede devletin yok edilmesi” sözleriyle bağlantılı düşünürsek siyasal katılmanın özyönetim düşüncesi için yeterli olmayacağı görülebilmektedir. Özyönetim düşüncesinin tersine, devletin varlığını ve otoritesini kabul edenler için katılma günümüzde hâlâ önemini özellikle koruyan bir kavramdır.

1.4.5. Mülkiyet

Günlük yaşamda cansız nesne veya şeyler için kullanılan mülkiyet kavramı, toplumsal hukukta gelenek ve âdetlere dayanan bir kurumdur. Siyasal yaşamda ise mülkiyet, kişi veya grup arasındaki ilişkiye dayanır ve bir ‘hak’tır (Heywood, 2015a: 192). Varoluşunu uygarlık tarihinin başlangıcına kadar götürebildiğimiz mülkiyet kavramı, özel, ortak ve devlet üzerinden incelenebilir.

Siyaset felsefesinde mülkiyet kavramı üzerine John Locke’un önemli eserleri bulunmaktadır. Liberalizm kurucularından olan Locke, mülkiyet hakkı üzerine yaptığı çalışmalarla başta iktisatçı David Ricardo ve Karl Marks olmak üzere pek çok düşünürü etkilemiştir. Mülkiyet hakkı Locke’un düşünsel inşasının temelini teşkil etmektedir. İnsan, üzerinde emek harcadığı nesneyi istediği gibi kullanma özgürlüğüne sahiptir diyerek özel mülkiyeti inşa eden Locke, bu mülkiyetin korunması için sözleşme yoluyla devletin

kurulmasını eserlerinde belirtmiştir. Locke'un ve çağdaşı Hobbes'un, mülkiyetin bulunmadığı yerde adaletsizlik de yoktur görüşünden hareketle bu toplumsal sözleşmecilerin teorilerinde mülkiyetin sahipliği konusunda adaletsizlikler yaşanabileceğini, çözümün ise bir üst otoritede aranacağını söylemişlerdir (Uygun, 2015: 224-225). İşte o üst otorite devlettir. "Devlet, toplum sözleşmesi ile bütün üyelerinin mallarına sahiptir" (Rousseau, 2015: 19). Ancak Rousseau (2015: 21-22)'ya göre; "temel sözleşme doğal eşitliği ortadan kaldırmaz. Doğanın insanlar arasına koyduğu maddesel eşitsizlik yerine manevi ve haklı bir eşitlik getirir. İnsanlar güç ve zekâ bakımından olmasalar da sözleşme ve hak yoluyla eşit olurlar."

Özyönetimci düşünürler ise uygarlık tarihinin başında artı-değere, modern zamanlara doğrudan iktisadi zenginliğin ve etkinliğin teminatı olan mülkiyet hakkı kavramına daha doğrusu özel mülkiyete karşı çıkmaktadırlar. Özyönetim düşüncesinin sosyalist düşünceden farkı ise özyönetimci düşünürlerin devlet mülkiyetine de karşı olmalarıdır. Onlara göre üretim araçlarına devlet sahip olursa bütün ekonomiyi bürokrasi ve teknokrasi yönetecektir. Öte yandan üretim araçları özel mülkiyet kapsamında olursa da, bu durumda ekonomiyi özel mülk sahipleri yönetecektir. Bu durumu kolektif sömürü ya da bireysel sömürü olarak gören özyönetim düşüncesi, üretim araçları ve kaynaklarının toplumsal mülkiyet altına alınmasını ifade etmektedir. Özyönetimci düşünürler bu şekilde emeğe yabancılaşma sorununun ortadan kalkacağını ifade etmektedirler. Dolayısıyla toplumsal mülkiyet ile emek sahibinin üretim/çalışma sürecinde yer alması, özyönetimin önemli bir aşamasının gerçekleşmesidir (Sancaktar, 2015: 291-292). Mülkiyet kavramı özyönetim düşüncesi için çok önemli bir kavramdır. Liberal temsili demokrasiye düşünsel savaş açan özyönetim düşüncesi, sol bir ideoloji olmasına rağmen hâkim sol düşüncelere de karşıt olduğu durumlar vardır. Örneğin; bürokratik Sovyet sosyalizmi ile en çok fikir ayrılığına düştüğü konu mülkiyet kavramıdır. Uygulaması çok zor olan özyönetimci düşüncenin toplumsal mülkiyet değeri, Yugoslav özyönetim uygulamasında karşımıza çıkmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

ÖZYÖNETİM DÜŞÜNCESİ

Özyönetim sözcüğünün terminolojik kökeni, Sırpça'daki 'Somooupravlenie' yani 'kendi kendine hükümet etme' kelimesinden gelmektedir. Ancak özyönetim kavramı Türkçe'ye, Fransızca 'autogestion' ve İngilizce 'self-management' kelimelerinden etkilenerek geçmiştir. Autogestion⁶ ve self-management kelimeleri hükümet etmekten daha çok, 'verilmiş yapılar içinde iş yürütme' anlamına gelmektedir (Cangızbay, 2003: 149). Bu anlam ile özyönetim düşüncesi daha çok işçilerin yönetime katılması şeklinde ortaya çıkmıştır. Özyönetim kavramının Anglo-Sakson eşdeğeri ise ikili içeriği ile iki ayrı anlamda siyasal ve ekonomik yönelmeleri kapsamaktadır.

“Self-government, bir yandan insanî iktidardan uzaklaştıran mesafeyi mümkün olduğu ölçüde ortadan kaldırarak, vatandaşların demokrasiye aktif katılım isteğinin, diğer yandan da self-management, karar verme yetkisinin kısmen veya tamamen işletmenin tüm çalışanlarına bırakma isteğinin ifadesidir” (Arvon, 1991: 7).

Özyönetim düşüncesi, autogestion ve self-management kavramlarıyla fabrika ve işletme çerçevesinde ele alınmaktadır ve bu birimlerin yönetim işlevlerini yani kısaca yönetilenlerin yönetici olmalarını ifade etmektedir. Cangızbay (2003: 149) bu durumu eleştirmektedir ve böyle bir anlayışın özyönetim düşüncesini iki yönden; 'katılma' ve 'işyeri' ile sınırlayacağından bahsetmektedir. Özyönetimci düşünürlere göre katılma, bir özyönetim değildir. Bu çerçevede yönetime katılma ve özyönetim kavramlarının ayrımını yapmak özyönetim düşüncesini incelemede daha çok yardımcı olacaktır.

Yönetime katılma ve özyönetim modelleri farklı iki toplumsal düzeyden etkilenerek gelişmektedir. 'Yönetime Katılma ve Özyönetim' adlı eserinde bu iki kavramı detaylıca inceleyen Akçaylı (1986: 1-2)'ya göre; "Yönetime katılma, sanayi devriminin bir ürünüdür ve sermaye ile çalışanlar arasında bir denge kurmayı amaçlar. Bir ekonomik kuruluşun mülkiyetine katılma, yani pay sahiplerinin elindeki sermayeye ortak olma mânâsı taşımaktadır." Akçaylı'nın tanımına göre yönetime katılma, mülkiyetin kimin elinde olacağı ile ilgilidir ve yönetime katılmada, katılanların yetkilerinin sınırları önceden belirlenmiştir. Yönetime katılanlar, kurum, şirket veya fabrikaların mülkiyetlerine sahip olamayacağı için

---

⁶ Henri Arvon (1991: 7)'a göre; özyönetim, 'autogestion' tanımıyla; bir işletmenin, bir kolektivitinin çalışanları tarafından yönetimiyle sınırlanmış oluyor.

yönetime katılma sınırlı bir yönetim modelidir. Bu modelde mülkiyet, devletin veya özel teşebbüsün elindedir. Yönetime katılanların sermayedar gibi karar alma veya alınan kararı değiştirme yetkisi bulunmamaktadır. Akçaylı bu duruma, aslında yönetime katılma “büyük ekonomik kuruluşlarda alınan kararların nasıl kontrol edileceği sorunudur” demektedir (Akçaylı, 1986: 5). Dolayısıyla yönetime katılma modeli mülkiyetin kimin elinde olacağı ile ilgiliyken özyönetimde özel mülkiyete kesinlikle yer yoktur. Özyönetimci düşünürler, özel mülkiyet yerine grup ya da toplumsal mülkiyet kavramını geliştirmiştir ve bu durum özyönetim ile yönetime katılmayı birbirinden ayırmıştır. Mülkiyet kavramına karşı düşüncelerinin yanında özyönetim, emek unsurunun metalaşmaması, karar ve yetki sahibi veya sadece denetim sahibi olmak ve nasıl bir toplum düzenine sahip olunacağı konusunda da yönetime katılma modelinden ayrılmaktadır.

İki yönetim modeli düşünsel temellerinin yanı sıra modellerin uygulama alanı elde ettikleri coğrafyaların siyasal ve toplumsal düzenlerinin tercihleri konusunda da farklılık göstermektedir. Yönetime katılma modeli için liberal temsili demokrasi ile yönetilen Almanya’yı, sosyalist bir toplum düzeni ile yönetilen Yugoslavya’yı ise özyönetim modeline örnek gösterebiliriz.

Almanya’da fabrikaların yönetimine katılmalarında işçilerin üretim araçları üzerinde herhangi bir mülkiyet sahipliği söz konusu değildir (Akçaylı, 1986: 7). Oysaki özyönetim hakkı sosyalist Yugoslavya’da, üretim araçlarının sahipliği ve çalışmaların sonuçları üzerine kurulmaktadır. Dolayısıyla özyönetim modeli, özel mülkiyetin olmadığı sosyalist bir toplum düzenini tahayyül etmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda şöyle bir özyönetim tanımı ile açıklamaya başlanabilir: “Üretime emek unsurunu katanların, aynı zamanda, bu unsurun ve bu unsurun ürünlerinin kullanım biçiminin ve amacının belirlenmesinde de başlıca karar ve yetki sahibi olmaları yolunda tanımlanan özyönetimin” (Işıklı, 1983: 12) asıl önemi emeğin meta oluşunun kurtuluşu ile ilgilidir ve özyönetim “yalnızca ekonomik üretim sisteminin değil, toplumdaki kurumların tümünü kapsayan, ulusal düzeyde bir sistem olarak anlaşılacak zorundadır” (Cangızbay, 2003: 155). Daha da net bir tanımla: “Özyönetim, bütün insanların, ‘kendi’ bütün işlerini, doğrudan ve bütün düzeylerde ‘kendi’ ellerine almalarına olanak verecek bir toplumsal yapılaşma sistemidir” (Cangızbay, 2003: 155). Bu tanımlar doğrultusunda özyönetim anlayışı, yönetim tekelinde ontolojik olarak sadece ekonomik yapıyı değil politik düzeni de ortadan kaldırarak her aşamada insanların kendi işlerini kendi ellerine almalarına olanak sağlamaktadır. “Özyönetim, her şeyden önce toplulukların belediyeler, işletmeler, bölgeler-kendi düzeylerine tekabül eden ve devlet işi niteliği taşıyan görevlerin taban tarafından

yönetimidir. Fakat aynı zamanda siyasi kararları uygulayıp denetleyen bir iktidar biçimidir” (Arvon, 1991: 8).

Akademik ve siyasal çevrelerde özyönetim düşüncesinin tartışmaları 1950’lerde başlamaktadır. 1949’da Edvard Kardelj’in Halk Komiteleri Kanunu’nu duyurması ile Yugoslavya’da sosyalist bir özyönetim sistemi inşa edilmeye başlanmıştır (Drulovic, 1976: 60). Özyönetim düşüncesi yasaları, toplumsal katılımı ve devlet formu ile ilk defa Yugoslavya’da uygulanmıştır. Ancak bilimsel anlamda incelenen ilk ve tek devlet Yugoslavya olsa da çalışmaya özyönetim düşüncesinin ve pratiklerinin çok daha eski dönemlerini inceleyerek başlamak daha doğru olacaktır. Örneğin Antik Yunan döneminde doğrudan demokrasi ile yönetilen kentler ile özyönetim düşüncesi arasında mutlak demokrasi üzerinden düşünsel bir bağ kurulmaktadır. Yine tarihteki kısa deneyimler olmasına rağmen Paris Komünü’nün, Lenin dönemi Sovyet Rusya’sının, İtalyan İşçi Kurulları’nın, 1936-39 arası iç savaş içindeki İspanya’nın İkinci İspanyol Cumhuriyeti yönetim modelleri özyönetim ile ilişkilendirilmektedir. Ancak bu yönetim örneklerinin ortak noktaları kısa süreli olmaları ve tarihe, pratikte yalıtılmış bir yönetim modeli sunmalarıdır. Bu modelleri net bir özyönetim modeli olarak görmek zor olsa da Paris Komünü, Lenin dönemi Sovyetleri ve diğer pratikler, Yugoslav özyönetimine olan katkısı oldukça yüksek olacaktır.

Bu pratiklerin yanı sıra düşünsel düzeyde de Karl Marks ve onun ‘Proletarya Diktatörlüğü’ yaklaşımı başta olmak üzere birçok sosyalist ve anarşist düşünür öğretileriyle, Djilas, Kardelj, Tito gibi Yugoslav özyönetimcileri ve Yugoslav özyönetim deneyimini düşünsel düzeyde etkilemiştir.

Özyönetim düşüncesini anlamak için en somut pratik Yugoslavya özyönetim deneyimidir. 1950 sonrasında Yugoslavya’da özyönetimci siyasetçi/teorisyenler başta anayasa olmak üzere özyönetim düşüncesini ve kavramın özünü oluşturan özellikleri uygulamada hayata geçirmeye çalışmışlardır. Yugoslav Anayasası’nın ruhunu, temel özelliklerini şu kavramlar üzerinden açıklamak mümkündür:

“İşçi sınıfının ve tüm emekçi halkın iktidarı ve yönetimi, toplumsal mülkiyet, emeğin özgürleşmesi, özyönetim hakkı⁷, emeğin performansı, sosyalist piyasa ekonomisi, demokratik siyasal ilişkiler ve vatandaşların kamusal meselelere doğrudan katılabilmeleri, âdem-i merkezîyetçi özyönetimsel planlamalar, birleşik emek örgütleri, komünler” (Sancaktar, 2015: 17-19).

⁷ İşçilerin kendi emeklerini, emeklerinin ürünlerini ve çalışma koşullarını kontrol etmeleri ve yönetmeleridir (Sancaktar, 2015: 17).

Sosyalist özyönetim demokrasisi diye adlandırılan bu anayasanın Marks'ın proletarya diktatörlüğünden etkilendiği açıkça görülmektedir. Anayasa'da, her türlü tekeli emeğin yok edileceği, emekçilerle toplumsal/siyasal/ekonomik alanlarda işbirliği sağlanıp, emekçilerin siyasal iktidarının kurulacağı (Sancaktar, 2015: 19-20) ve bu iktidarın denetiminde de bizzat emekçilere görev verilip yine emeğine yani kendine yabancılaşmış bireyler yerine ülkenin yönetiminde yer alan emekçi topluma geçişin sağlanacağı vurgulanmaktadır. Özyönetim deneyimi ile Yugoslav özyönetimciler; temsili demokrasiye, özel mülkiyete, kapitalizme ve son kertede devlete karşı özgürlük mücadelesi içine girmektedir.

Rousseau'dan ütöpik sosyalistlere, Marks ve Marksistlerden anarşist düşünörlere uzanan özyönetim düşünöcesinin teorideki mevcut birikimine Yugoslav özyönetim deneyimi, teorik ve pratik katkılar sağlamıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde Rousseau'dan başlanarak özyönetim düşünöcesine teoride katkı sağlayan siyaset felsefeciler incelenecektir. Yugoslav özyönetimci düşünörlere de dahil olmak üzere siyaset felsefecilerin; özyönetim düşünöcesine katkıları, düşünörlerin özyönetim düşünöcesi ile tam olarak neyi işaret ettiği, neyi arzuladığı araştırılacak, inşa edilmeye çalışılan özyönetim tanımları incelenecek, son olarak ise özyönetim düşünöcesine güncel bir bakış geliştiren Murray Bookchin'in günümüz ulus devletlerine karşı geliştirdiği toplumsal ekoloji kavramı çerçevesinde bir özyönetim düşünöcesine değinilecektir.

2.1. Özyönetim Düşünöcesine Katkıda Bulunan Düşünörlere

Özyönetim düşünöcesinin birincil amacı insan özgürlüğüdür. Bu amaç doğrultusunda özyönetimci düşünörlere bütünü kapsayan bir özgürlük tanımı geliştirmeye çalışmışlardır. Bu tanımda bütünden doğan özgürlük ancak bütünü de kapsayan bir eşitlik üzerinden var olabilecektir. Cangızbay (2003: 156) özyönetim düşünöcesi için çok değerli gördüğü eşitlik kavramını eşdeğerlilik üzerinden ele almaktadır ve özyönetim düşünöcesinin eşitliğin herkes için geçerli olduğu eşdeğerli/özdeş bir forma büründüğünde gerçekleşebileceğini savunmaktadır. Bu çerçevede özyönetim düşünöcesine katkıda bulunan düşünörlere incelemesine özgürlük ve eşitlik üzerine yaptığı çalışmalar nedeniyle Rousseau ile başlamak doğru bir adım olacaktır.

2.1.1. Jean Jacques Rousseau

Özyönetim düşünöcesinin bir yönetim modeli olarak kullanılması Djilas, Kardelj gibi düşünörlere teorik katkılarıyla 1950'ler Yugoslavya'sında gerçekleşecektir. Ancak kavramın düşünsel birikimini çok daha eski düşünörlere kadar uzatmak mümkündür. Özyönetim düşünöcesi üzerine yapılan akademik çalışmalar genellikle Jean-Jacques Rousseau ile başlanmaktadır. Rousseau, özyönetim kelimesini kullanmasa ve özyönetim üzerine yazılar

yazmasa da Rousseau'nun özgürlük kaygısı, eşitlik inşası, mülkiyet üzerine düşünceleri ütopyik sosyalistleri, Karl Marks'ı ve Marksist sosyalistleri nihayetinde de Yugoslavya'daki özyönetim düşüncesini derinden etkilemiştir.

Rousseau'nun düşüncelerinin temelinde özgürlük düşüncesi yer almaktadır ve “özgürlük insan olmanın ön koşuludur”, “insan özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur” (Rousseau, 2015: 4) sözleriyle düşünür, eserlerinde bir doğa durumu kurgulamaktadır. Doğa durumunda insanlar özgür ve barış içinde yaşarken, insanlar egemenin tahakkümü altına girerek özgürlüklerini kaybetmişlerdir. Mülkiyetin doğuşu ile birlikte ortaya çıkan özel mülk sahiplerinin mülksüzleri çalıştırmaya başlaması ve mülksüzleri köle haline getirmesi (Rousseau, 2010: 144) ilk toplumsal eşitsizlikleri ortaya çıkarmıştır. Rousseau'ya göre, “toplumsal eşitsizliğin ilk aşaması, mülkiyet hakkının yasallaşması; ikinci aşaması, yüksek görev makamlarının kurulması; üçüncü aşaması ise, yasalara uygun iktidarın sonradan keyfi iktidar haline gelmesidir” (Sancaktar, 2015: 28-29). Mülkiyetin ortaya çıkması ile birlikte gelişen bu toplumsal eşitsizlik aşamaları ile birçok çatışma ortaya çıkmıştır. Mülkiyet üzerine bu görüşlerine rağmen Rousseau özel mülkiyete tamamen karşı değildir. Düşünür, özel mülkiyeti insanlar arasındaki eşitsizliğin bir kaynağı olarak görmektedir ve ona göre insanlar geçimini sağlayabilecek kadar mülk edinebilirler. Ancak bu mülk diğer insanları doğadan soyutlamamalı ve onları doğadan mahrum bırakmamalıdır. Özyönetim düşüncesinde çok önemli bir yere sahip olan eşitlik kavramı için Rousseau'nun eserleri incelenmeye değerdir. Düşünürün mutlak eşitlik anlayışına inanmadığını görürüz ve onun eşitlik anlayışını şu şekilde açıklayabiliriz:

“Eşitliğe gelince, bu sözcükten güç ve zenginlik derecelerinin herkes için kesinlikle aynı olması değil, bu gücün hiçbir zorbalığa kaçmaması ve ancak mevki ve yasalar gerektirdikçe kullanılması, varlık bakımından da hiçbir yurttaşın ne başkasını satın alacak kadar zengin, ne de kendini satmak zorunda kalacak kadar yoksul olmaması gerektiği anlaşılmalıdır: Bu da büyüklerin mal mülk ve saygınlık, küçüklerin de cimrilik ve açgözlülük bakımından ölçülü olmalarını gerektirir” (Rousseau, 2015: 49).

Eğer denge sağlanamaz ise eşitsizlik gerçekleşecektir. Cangızbay'ın eşdeğerlilik düşüncesine uymasa da Rousseau'nun bu tanımda eşitlik ve özgürlük kavramlarını bağdaştırması ve bu eşitsizliğin giderilmesi için eserlerinde demokrasi tartışmaları yapması özyönetim düşüncesi için çok değerlidir ve eşitlik ancak inşa edilecek ulusal bir kurum ile gerçekleşecektir. Tartışmalarının sonucunda düşünür, zamanının çok ötesinde bir kavram olan genel irade kavramını inşa etmiştir. Rousseau, genel irade kurumunun oluşturulabilmesi için

halk idaresi'nin egemen olmasını savunmaktadır ve halk idaresi için ise gerçek demokrasi şarttır. Gerçek demokrasinin gerçekleşebilmesi için Rousseau'ya göre dört temel koşul gerekir:

- “*Halkın kolayca toplanabileceği ve her vatandaşın birbirini tanıyabileceği kadar çok küçük bir devlet,
- *Vatandaşlar arasında çatışmayı önleyecek kadar büyük bir ahlâk ve âdetde (törelerde) sadelik,
- *Mevki ve servet bakımından eşitlik,
- *Lüks az olmalı ya da hiç olmamalıdır” (Sancaktar, 2015: 37).

Rousseau'ya göre eğer bu dört temel koşul aynı anda gerçekleşirse doğrudan demokrasiden söz etmek mümkündür ancak Rousseau halkın her zaman kamu işleriyle uğraşamayacağını söylemektedir ve doğrudan demokrasi için karamsar bir düşünce içine girmektedir çünkü düşünürüne göre egemenlik hiçbir surette temsil edilmez. Bu imkânsızlık nedeniyle de doğrudan demokrasi hiçbir zaman gerçekleşemez. Rousseau'ya göre liberal temsili demokrasi, gerçek demokrasi değildir; bir seçilmiş oligarşi yönetimidir. Bu düşüncelerle birlikte Rousseau, Korsika Adası için yazdığı yönetim modeli/anayasa projesi ile özyönetimci düşünürleri derinden etkilemiştir.

Rousseau'nun demokrasi tartışmalarını ‘İnsanlar Arası Eşitsizliğin Kaynağı’ ve özellikle ‘Anayasa Projeleri: Korsika Anayasası Projesi’ adlı eserlerinde görmek mümkündür. Fransa merkezi otoritesine bağlı olan Korsika Adası adına, Rousseau Korsika halkı için bir demokrasi tartışmasına girer. Rousseau (2008: 30) eserinde Korsikalıların tarihsel ve kültürel birikimleri, zengin coğrafi kaynakları ve kendi deyimiyle “asillikleri” sayesinde kendi kendilerini yönetmelerinin mümkün olduğunu belirtmektedir ve bu duruma Korsikalıların da inanmalarının gerektiğini söylemektedir.

‘Toplum Sözleşmesi’ adlı eserinde güçlü ve merkezi ulus devletlerin düşünsel temelini ve Fransız İhtilâli'ne giden süreci etkileyen düşünürlerden biri olan Rousseau, bu iki eserinde ise demokrasi tartışması üzerinden kendi kendine yönetilebilirlik tartışması yapmaktadır. Düşünürün Anayasa Projeleri adlı eserinde Korsika bölgesini seçmesinin nedeni ise Korsika'nın bir ada toprağı ve çok küçük bir yönetim bölgesi olmasıdır. Halkının tarihsel bir birliktelik içinde yaşaması ve nihayetinde ekonomik anlamda diğer bölgelere göre Fransa'ya daha az bağımlı olması Rousseau'yu Korsika Adası üzerinden doğrudan demokrasi tartışması yapmaya itmektedir.

“Korsika ulusu, hangi yoldan uygarlaşmak isterse istesin, yapması gereken ilk iş kendi gücünü ve tutarlılığını kendisinin oluşturmasıdır. Başkasına bağımlı ve kendi öz kaynaklarından yoksun olanın özgür olması mümkün değildir. İttifaklar, anlaşmalar, insanların inançları bütün bunlar ancak zayıfı güçlüye

bağımlı kılar ve kesinlikle güçlüyü zayıfa bağımlı kılmaz. Dolayısıyla müzakereleri güçlülere bırakın ve sadece kendinize güvenin” (Rousseau, 2008: 31).

Rousseau eserinde Korsikalıların sosyo-kültürel açıdan Fransa’dan ayrı bir kültüre sahip olduğunu ve kendi ekonomik kaynakları ile kendisini yönetebileceğini söylemektedir. Korsika topraklarının Fransa topraklarının dışında olması Rousseau’nun projesi için çok önemlidir. Düşünür çizdiği anayasa projesinin ancak Korsika gibi yalıtılmış küçük yönetimlerde gerçekleşebileceğini, bu anayasa projesinin geniş ve merkezi ulus devletlerde ise uygulanamayacağını söylemektedir. Çünkü Rousseau’nun anayasa projesi doğrudan demokrasi değerleri üzerine kurulmaktadır ve geniş ve merkezi devletlerde bu sistemi uygulamak çok zordur. Günümüzde ise Korsika adasının, Fransa karşısındaki durumu Rousseau’nun çizdiği projeden uzaktır çünkü Korsikalılar adada kendi vergilerini kendileri toplamakta ve kullanmakta ayrıca Fransa merkezi bütçesinden pay almaktadırlar (Karasu, 2013: 135-138).⁸ Rousseau’nun, Korsika Anayasa Projesi ile kendi kendini yönetebilirlik düşüncesi, Korsika Adası üzerinden yaptığı demokrasi tartışması ve diğer eserlerindeki halk meclisi düşüncesi, halk meclisleri ile bağlantılı ‘genel irade’de farklılıkları veri aldığı ve farklılığı eşitlik üzerinden eşdeğerli kıldığı (Cangızbay, 2003: 158) eşitlik ve özgürlük tanımı, kendisinden sonra gelişen sosyalizm ve özyönetim fikrini derinden etkilemektedir.

2.1.2. Ütopik Sosyalistler

Saint Simon, Charles Fourier, Robert Owen, Philippe Buchez, Louis Blanc’ın eserleri ile açıklanmış ilk modern sosyalist düşünce akımı olan ütopik sosyalizm, Fourier’nin çiftlikleri ve Owen’ın fabrikaları ile özyönetim için kurgusal atölye görevi görmektedir. Bu ‘ideal toplum’ kuramında ütopik sosyalistler ‘adaletsiz uygar toplum’a karşı ideal toplum olan ‘adaletli yeni toplum’u düşünsel olarak kurgulamaktadır (Sancaktar, 2015: 43). Fourier ve Owen, düşünsel kurgunun ötesine geçerek imkânları doğrultusunda, özel mülkiyetlerindeki fabrikalarında işçilerin yönetimde yer aldığı bir fabrika yönetim modeli, bu modelden de toplumun ortakça yönetileceği bir toplum düzeni arayışı içine girmektedirler. İşçi sınıfının doğmadığı ve işçilerin herhangi bir gelişmeye öncülük edemeyeceği bir dönemde ütopik sosyalistler, toplum planlarında kendi kendini yöneten bazı üretim birimlerini esas alarak (Işıklı, 1983: 30-31) işçilerin yönetimine dayanan düşüncelerin temelini kurgulamaktadırlar.

⁸ Kamu Yönetimi Ülke İncelemeleri, Fransa’da Kamu Yönetimi, EK: Korsika bölümünde detaylı bir çalışma görmek mümkündür. Bk: Kamu Yönetimi İncelemeleri, Yay Haz: Koray Karasu, İmge Kitabevi, Ankara, 2013 (s.135-143)

Fransa'da orta sınıf bir ailenin çocuğu olan Fourier, gençlik yıllarında Fransız Devrimi'ni görerek ve devrimin yoksul kitlelere özgürlük getirmediği düşüncesi ile özgürlüğün evrenselleşebilmesi adına herkes için çalışma hakkı ve maddi olanaklar sağlanıp bu hakların güvence altına alınmasını savunmaktadır (Sancaktar, 2015: 44). Fourier'ye göre insanların öncelikli görevi, gerçekleştirdikleri tarımsal ve sanayi birliğinin ötesine geçmemek kaydıyla, üretim alanında sosyalist bir yönetim denemesine girişmek olmalıdır (Arvon, 1991: 10). Bu çerçevede Fourier'nin eşitlik üzerine görüşleri ve kurguladığı phalange (falanj)'lar özyönetim düşüncesinin pratikte düşünsel kaynaklarını oluşturmaktadır. Phalange (Falanj) Fransızca 'birbirine çok bağlı topluluk' anlamına gelmektedir. Fourier, bu toplulukların kurulduktan sonra Falanjlar Federasyonu'na dönüşeceğini söylemektedir. Falanjlarda gelirin bir bölümü üretim ve toplumsal hizmete (eğitim, sağlık, barınma, beslenme, ibadethane, kütüphane vb.) ayrılmaktadır. Gelirin geri kalan kısmı ise çalışmaya, beceriye ve sermayeye göre bölüştürülmelidir. Gelirin 5/12'si çalışmaya, 4/12'si sermayeye ve 3/12'si beceriye göre bölüştürülecektir. Bu şekilde falanjlarda çalışma Fourier'ye göre gönüllü ve zevkli bir uğraş haline gelecek (Sancaktar, 2015: 47) dolayısıyla zoraki çalıştırma olmayacaktır.

Falanjlar insan topluluklarını temsil ederken, bu falanjlarda oluşturulan falansterler bu toplulukların oturduğu ve çalıştıkları yeri temsil ederler. Sanayi yerine tarıma önem verilen bu çiftliklerde, 1600-1800 kişiden oluşan özyönetimsel topluluklar kurgulanmaktadır (Işıklı, 1983: 32). Bu topluluklarda ortak mülkiyet ile toplumsal eşitsizliklere sebep olan sanayilerin etkisi azaltılmaya çalışırken; işçi-patron, köle-sahip gibi ayrımlar ortadan kaldırılarak sömürü ilişkilerinin önüne geçilmeye çalışılmaktadır.

Fourier düşünceleri ile özyönetim düşüncesine önemli bir ütöpik kaynak olsa da düşünür toplumsal yapıyı özdeş falanjlar düzeyinde atomlaştırmaktadır. Bu çerçevede düşünür toplumsal yapıyı tek bir birime yani örgüte indirgeyerek toprağa dönüşü temel varsayım olarak ele alarak toplumsal grupların değişimini, farklılaşmasını ve hukuk yaratma gücünü görmezlikten gelmektedir. Ancak Fourier'nin eşitlik sorununu, farklıyı özdeşe indirgeyerek değil, bunlar arasında eşdeğerliliği (Cangızbay, 2003: 160) kurarak çözmeyi denemesi, gevşek ve yatay örgütlenme ile kurguladığı falanjlarında merkezi düşünce yerine adem-i merkezi düşünceyi savunması özyönetim düşüncesine düşünsel katkılar sağlamaktadır.

Özyönetim düşüncesinin bir diğer ütöpik sosyalist düşünürü Robert Owen, düşünceleriyle Fourier'nin takipçisi olmuştur. Owen'a göre toplumun, zenginlik üretip ondan faydalanmak ve mutlu olmak üzere iki amacı vardır. Bunun için ise insanın yoksulluktan kurtulması gerekmektedir. Bu düşünce ile Robert Owen bütün servetini harcamıştır. Galli bir işadamı olan Owen, kendi fabrikasında yöneten/yönetilen ayrımını kaldırmış, işçilerin de

yönetimde yer alacağı bir örgüt inşa etmiş ve işçilerin yönetimde yer almasının yanında Owen, işçilere birçok sosyal ve ekonomik haklarda sunmuştur. İskoçya'da New Lanark Fabrikası'nda 14 saat olan çalışma süresini 10 saate düşüren Owen, çocukların çalışmasını yasaklamış ve yine çocukların eğitim masrafını da fabrika bütçesinden karşılamıştır. Ayrıca işçiler için konforlu evler inşa ederken, işsizlik sigortası uygulamasını başlatarak İngiltere'de sendikalist hareketin doğuşuna ve gelişimine katkı sağlamıştır (Sancaktar, 2015: 52).

Fabrikasının iflas etmesi nedeniyle 'New Lanark' deneyimi kısa süren Owen daha sonra 'Yeni Ahenk' (New Harmony) düşüncesiyle 1824'te ABD'nin İndiana Eyaleti'nde 12 bin hektarlık bir bölge üzerine 'Yeni Ahenk Köyünü'nü kurmuştur (Işıklı, 1983: 33). Bu köyde hangi işte çalışırsa çalışsın herkese aynı ücret politikasını uygulayan Owen; işçilere, üretim ve bölüşüm alanlarında karar alma sürecine katılım hakkı tanımıştır. Ancak ilk denemesinde olduğu gibi Owen'ın bu projesinin ömrü de kısa olmuş, İndiana Eyalet Valisi tarafından desteklense de bu proje üç yıl sürdürülebilmiştir (Işıklı, 1983: 34).

İki sosyalist toplum tasarısı da olumsuzlukla sonuçlanan Owen'ın, düşünceleri her şeye rağmen İngiltere'de 'sendikalist-sosyalist' düşüncenin öncüsü olmuştur. Owen, İngiltere'de sendikalist hareketin doğuşuna ve gelişimine katkı sağlamakla birlikte; kolektif mülkiyet/çalışma/yönetim, çalışanların yönetime katılmaları, ücretsiz eğitim-sağlık hizmetleri (Sancaktar, 2015: 54) şeklindeki fikir ve önerileri kendinden sonraki sosyalistleri ve modern özyönetim düşüncesini derinden etkilemiştir.

2.1.3. Anarşistler ve Özyönetim

Anti-otoritaryanizm ve anarko-sendikalizm düşünceleri ile özyönetim düşüncesine altyapı hazırlayan anarşizm, Yugoslav özyönetim deneyinin açıklanmasında önemli bir yere sahiptir. Anarşizmin önemli düşünürlerinden Proudhon'un kuramları Yugoslav özyönetim deneyinde uygulanmış, bu kuramlar önemli düzeyde dönüştürülerek pazar ve rekabet üzerine uzlaştırıcı düşünceleri ile federalizm olarak Yugoslavya'da uygulanmıştır (Arvon, 1991: 12-13). Özellikle Proudhon'un, kapitalizme alternatif olarak sunduğu 'pazar ekonomisine dayalı' işçi kontrollü ekonomi sistemi Yugoslavya'da hayata geçirilmiştir. Proudhon, pazarı toplumsal yaşamın merkezi olarak görmektedir ve pazar mekanizmasının insan ilişkilerine adalet getireceğine inanmaktadır (Işıklı, 1983: 40-41). Bu çerçevede Yugoslav siyasetçiler pazar ile barışmış, sosyalist bir ülke olan Yugoslavya'da pazar ekonomisine geçilmiştir.

Proudhon, ekonomi-politik düşüncelerinin yanında eşitlik üzerine düşünceleri ile de özyönetim düşüncesini derinden etkilemiştir. Ona göre;

“...eşitlik, bir insan ülküsüdür; ne ontolojik bir veridir, ne de geçerliliği kurumsal olarak güvence altına alınabilecek bir ilkedir; tam tersine, toplumsal süreç içinde, her an yeniden üretilmesi gereken ve sadece üretildiği an ve yerde varlık ve geçerlilik kazanan ilişki biçimidir. Bir kez gerçekleştirildikten sonra kalıcılık kazanacağına ilişkin güvence taşımaz, sistemleştirilemez; insanlığın sistemi, ancak insanlığın sonunda belli olacaktır” (Cangızbay, 2003: 162).

Eşitlik düşüncesi her an üretilmeli ve kesilmemelidir görüşüyle özyönetimdeki eşitlik düşüncesini en çok etkileyen düşünürlerden biri olan Proudhon, özgürlüğün nihai bir formülünün olamayacağı görüşündedir. Bütünsellik-eşitlik-özgürlük değerleri ile kurulan özyönetimi, özgürlük üzerinden de etkileyen Proudhon’a göre karşıtlık, uzlaşmazlık değildir yine bu uzlaşma toplumsal bütünlük ile sağlanacaktır. “Zenginlikler üzerindeki ‘senin’, ‘benim’ ayrımı kaldırılmalı, ‘her şey herkesindir’ ilkesi benimsenmelidir. Üretilen değerlerden de, herkes emeğinin karşılığı değil, ihtiyacı ölçüsünde pay almalıdır” (Uygun, 2015: 346) diye belirten anarşist düşünür, eşitlik üzerinden toplumsal bütünlüğü sağlamaya çalışmaktadır.

Proudhon, eşitlik ve özgürlüğün sağlanmasını toplumsal bütünlükte aramaktadır. Rousseau’nun özdeş atom bireylerini, Fourier’nin özdeş atom örgütlerini (falansterler); değişken bir dengeler sistemi olarak gördüğü toplumda ve yine onun eşitlik düşüncesini eşdeğerlilik üzerinden ekonomik toplumu yalnızca üretim birimlerinde değil tüm toplumsal etkinlik alanlarında aramaktadır. Ayrıca Proudhon’a göre; işi yabancı isteklerin despotizminden kurtarmak yeterli değildir. Toplumu temelden başlayarak üretken faaliyetlere dayanarak yeniden kurmak, çalışmayı da bireysel özerkliğin kaynağı yapmak gerekmektedir. Çalışma, insanın madde üzerindeki bilinçli eylemidir ve işçinin yabancılaşmadan arınması da doğrudan çalışma ile gerçekleşmektedir (Arvon, 1991: 14-15).

Proudhon’un düşüncelerinde anarşizmin en önemli vurgusu olan iki karşıtlığı -yani otorite ve özgürlük karşıtlığını- görmek mümkündür. İktidar ve özgürlük arasında başlayan mücadele, karşıtlık ile devam etmektedir. Proudhon bu karşıtlığı şöyle ifade etmektedir: “siyasal iktidar güçlendikçe özgürlük aynı düzeyde azalır, siyasal iktidar ne kadar zayıflarsa özgürlük aynı düzeyde artar” (Sancaktar, 2015: 97). Bu çerçevede Proudhon’un tasarladığı anarşist toplumsal düzende siyasal iktidar karşıtlığı açıkça görülmektedir ve kapitalizme alternatif olarak sunduğu bu sistemde mutualist birlikler ve komünler herhangi bir üst otoriteye bağlanmadan kurulmalıdır. Proudhon’a göre; devlet otoritesinin özgür bir yönetimle uyuşması olanaksızdır. Bu çerçevede 1848’deki seçim bildirisinde üreticilerin devlete ihtiyacının olmadığı şu cümleler ile açıklamaktadır:

“Devlet tarafından sömürü her zaman monarşidir, her zaman ücretlilik. ...İnsanın insan tarafından sömürülmesini istemediğimiz gibi, insanın insan tarafından yönetilmesini de istemiyoruz. Dernekçi sosyalizm hükümetçiliğin karşıtıdır. İstiyoruz ki bu dernekler, şirketlerin ve kumpanyaların büyük federasyonundan oluşan demokratik ve sosyal cumhuriyetin ilk çekirdeği olsunlar” (Arvon, 1991: 11).

Proudhon’da, Bakunin, Kropotkin ve diğer anarşist düşünürlerde görüldüğü gibi devleti reddeden ve devlet yerine özyönetim ilkelerine göre işleyen oldukça gevşek bir federalizm görüşü hâkimdir. Yugoslavya’daki ‘adem-i merkezîyetçi federal birlik’lerde ve bu birliğin ekonomi birimi olan ‘birleşik emek örgütleri’ ve siyasal alanda ise ‘komünler’de (Sancaktar, 2015: 98) ve yine rekabete⁹ dayanan pazar ekonomisinin kurulmasında Proudhon’un etkisi açıkça görülmektedir. Proudhon’un özyönetim düşüncesine öncülük eden fikirlerini öncelikle 72 günlük bir deneyim olan 1871 Paris Komünü’nde görmek mümkündür. Bu bağlamda Proudhon, Karl Marks ile birlikte Yugoslav özyönetim deneyini düşünsel düzeyde en çok etkileyen düşünürlerdendir.

Proudhon gibi özyönetim düşüncesini etkileyen bir diğer anarşist düşünür ise Mihail Bakunin’dir. Bakunin görüşlerini zanaatsal ve komünal gelenekten kaynaklanan Proudhoncu yapı ile bağ kurarak ve hareketi ve karşılıklı etkileşimi atomlar gibi sonsuza dek ayarlanan bir federalizm tahayyülü kurmuştur (Arvon, 1991: 16). Proudhon’un toplumun düzenlenmesine ilişkin görüşlerinden açıkça etkilendiği görülen Mihail Bakunin, toplumun temel birimlerini üreticilerin özgürce birleşmesinde aramaktadır. Bu çerçevede Bakunin, tıpkı Proudhon gibi ulusal ve uluslararası düzeyde federatif nitelikli birleşmeleri tasarlar ve devrimin siyasal ve ekonomik olmak üzere iç içe ve aynı anda gerçekleşmesi gerektiğini savunmaktadır. Bakunin, Proudhon’un karşıtlığın uzlaşmasına indirgenmiş diyalektiğini aşarak devletin tamamen ortadan kaldırılmasını savunmaktadır. Düşünürün siyasal devrim olarak bahsettiği eylem ise devletin sosyo-ekonomik oluşum içinde eritilmesidir. Bu çerçevede Bakunin, proletarya diktatörlüğünü de kabul etmez ve proletarya egemen sınıf olacaksa, egemenliğin başka/yeni bir proletarya üzerinde olacağını ifade etmektedir (Uygun, 2015: 347). Ona göre; bilimsel sosyalizm, yönetici sınıfın bilimselliğinin ve bilgililiğinin meşruluğu için sözde nesnelliği ve doğruluğu adına uydurulmuş formüldür (Cangızbay, 2003: 167-169). Bakunin, Proudhon’un görüşlerini aşarak çok daha sert bir devrim formu irdelemektir. Yugoslav özyönetim deneyinde Proudhon ve Marks kadar derinden etkisi görülmesi de Bakunin’in insani özgürleşme üzerine düşünceleri özyönetim düşüncesini açıkça etkilemektedir. İnsani özgürleşme adına Bakunin’in düşüncelerini şöyle özetlemek mümkündür:

⁹ Proudhon’a göre; rekabet, toplumun dinamizminin korunmasında uyarıcı bir rol oynar ve toplumun kendiliğindenciliğinin ifadesi olan dernekleşme özgürlüğünün de garantisidir (Arvon, 1991: 14).

“Devletin ve her türlü siyasal-ekonomik-dinsel iktidarın yıkılması, herkesin eşit eğitim imkânlarına sahip olması, herkesin emeğinin karşılığını alması, özerk birimlerden oluşan federal toplumsal birliğin kurulması, her insanda saklı olan tüm maddi, manevi ve düşünsel yetilerin ve güçlerin tam gelişmesi, her türlü tiranlığa karşı toplumsal isyanın gerçekleşmesi, yoksulluğun yok edilmesi, insanın ekonomik faaliyetler dışında boş zamana sahip olması...” (Sancaktar, 2015: 101).

Tüm bu şartlar gerçekleşmeden insani özgürleşmenin mümkün olamayacağını söyleyen Bakunin, emeğin kendiliğinden örgütlenerek¹⁰ komünler ve federasyonlar oluşturabileceğini (Cangızbay, 2003: 171) bu örgütlenme ile özgürlük ortamının doğacağını ve devletin temizleneceğini savunmaktadır. Bu görüş Yugoslav özyönetimci Tito, Djilas ve Kardelj gibi düşünür/siyasetçiler tarafından kurulacak Yugoslavya özyönetiminde görülecektir.

2.1.4. Karl Marks, Devrimci Sosyalizm ve Özyönetim Düşüncesi

Yugoslav sosyalizminin baş mimarı ve devlet başkanı “Tito’ya göre özyönetime geçiş Yugoslavya’da sosyalizmin kurulmasındaki gelişmenin mantıksal bir sonucudur” (Işıklı, 1983: 48). Devrimci sosyalizm düşüncesinin kurucu teorisyenleri Karl Marks ve Friedrich Engels’in düşünceleri özyönetim düşüncesinin gelişiminde açıkça görülmektedir. Marks’ın fikirleri ve doktrinleri, Yugoslav ihtilâlinde ve Yugoslavya’da kurulan sosyalist devlette ruhu ve teorileriyle yer almaktadır (Djilas, 1975: 177). Özellikle Marks’ın geleceğin toplumunun genel unsurları olarak gördüğü bazı kavramlardan ve Paris Komünü üzerine yazdığı değerlendirmelerinden özyönetim düşüncesini okumak mümkündür.

Özyönetim düşüncesinin kuruluşunda en çok başvurulan iki kavram, Marks’ın sosyalist toplum için kurguladığı ‘proletarya diktatörlüğü’ ve ‘özgür üreticiler birliği’ kavramlarıdır. Marks bu iki kavram ile özyönetim düşüncesini ekonomi ve siyasetin ayrılmaz bir bütün olduğu noktasında etkileyerek özyönetim için öngörülen işletme içi ve ekonomik yaşamla sınırlı bir düşünsel görüşün yıkılmasına düşünsel öncülük etmektedir. Kapitalist toplum ile komünist toplum arasında, devrim yoluyla geçiş proletarya diktatörlüğü ile gerçekleşecektir. Marks, “sınıf mücadelesinin zorunlu olarak proletarya diktatörlüğüne yol açacağını” belirttikten sonra “bu diktatörlüğün kendisi, bütün sınıfların kaldırılmasına ve sınıfsız bir topluma geçişi teşkil eder” (Işıklı, 1983: 50) demektedir.

Marks, üreticilerin ulusal ölçekte, kooperatiflerde birleşip ulusal ekonomileri düzenlemelerinden söz etmektedir. İşçiler devlet mekanizmasına el koyarak, işçi devleti

¹⁰ Bakunin, kitlelerin kendiliğinden ve sürekli eyleminde emeğin kendinden örgütlenişini, doğal örgütlenmenin birimi olarak gördüğü sendikalar üzerinden açıklamıştır.

aracılığıyla gerçekleşecek Proletarya Diktatörlüğü ile sermaye, burjuvanın elinden alınarak üretim araçlarına işçiler sahip olacaktır (Lenin, 1992: 63). Bu noktada Marks'ın Paris Komünü'ne ilişkin özel bir değerlendirmesi vardır. "Paris Komünü'nden sonra işçi sınıfının hazır devlet mekanizmasına el koyup onu kendi amaçları için kullanamayacağını kabul etmişse de, Marks, 'Proletarya Diktatörlüğü-İşçi Devleti' savından hiçbir zaman vazgeçmemiştir" (Cangızbay, 2003: 172-173). Nitekim Marks üzerine ciddi eleştirileri olsa da Paris Komünü'nü geleceğin toplumunun bir prototipi gibi değerlendirmektedir. Marks gibi Lenin de, Paris Komünü için toplumsal sistemin demokratikleşmesi, bürokrasinin ortadan kaldırılması ve bütün resmi görevlerin seçime bağlı kalmasını çok önemli görmektedir. 72 gün gibi kısa bir deneyim olan Paris Komünü'nden önemle bahsetmektedir (Lenin, 1992: 57-58). Ancak Marks'a göre Paris Komünü'nün çok önemli eksikleri vardır ve bu eksikler Paris Komünü bir "özyönetim midir" sorusuna ciddi bir cevap vermektedir. Marks bu duruma şöyle değinmektedir: "Paris'te ve bazı ikincil merkezlerde komün idaresi kurulduktan sonra, taşra bölgelerinde de eski merkezîyetçi yönetimin, üreticilerin kendi kendilerini yönetimine yerini bırakması gerekirdi" (Işıklı, 1983: 53). Yani Marks, sınıf bilincinin zayıflığı, örgüt eksikliği, Komün'de demokratikleşmenin sağlanamaması noktasında Paris Komünü'nü yetersiz bulmaktadır.

Marks'ın Paris Komünü'nde eksik gördüğü en önemli adım 'özgür üreticilerin birliği'dir. Özgür üreticiler birliği, işçilerin özyönetimi ve son kertede devletin ortadan kaldırılması için atılan ilk adımdır. Yugoslav sosyolog Papic, özyönetim için şöyle bir ifade kullanmaktadır: "Yugoslav sosyalist devrimi, ...kapitalizmden başlayıp bizim sosyalizminin ilk evresi üzerinden Marks'ın özgür üreticiler birliğine uzanan bir yoldur" (Işıklı, 1983: 55). Bu çerçevede Yugoslavya özyönetimini Marks'ın özgür üreticiler birliği düşüncesi derinden etkilemektedir. Marksizm'e göre geleceğin toplumunun üretim faaliyetlerinin ve ekonomisinin özgür üreticiler birliğine göre düzenleneceğini Engels'te de görmek mümkündür. Engels bu durumu şöyle açıklamaktadır:

"...yeni toplumsal düzen, her şeyden önce sanayinin ve bütün üretim kollarının yönetim ve denetimini rekabet halindeki bireylerin elinden alacak ve bunları toplumun kendisi tarafından belirlenen ortak bir plana göre yürütülecektir. ...böylece rekabete son verecek, onun yerine işbirliğini (cooperation) koyacaktır" (Işıklı, 1983: 57).

Marks ve Engels'in proletarya diktatörlüğü ve özgür üreticiler birliği ile gerçekleşecek komünist devrim bütün sınıfların egemenliğini ortadan kaldırmak öngörüsündedir. Böylece insanların öz toplumsal ilişkilerinde sınıf kavramı yok olacak, sınıfsız toplum ise komünist

topluma evrilecektir. Komünist toplumda ise mülkiyet kavramı toplumsal karaktere bürünecek yani özel mülkiyet veya devlet mülkiyeti yerini toplumsal mülkiyete bırakacaktır (Uygun, 2015: 311). Bu da ancak üretici güçlerin bütününün birleşmesi ile gerçekleşecektir. Artı ürün ile başlayan uygarlık tarihi komünist toplumda özel mülkiyet kavramının olmayışı üretilen zenginliği toplumsal zenginliğe dönüştürecek ve Marksizm'in ünlü 'herkesten yeteneğine göre, ihtiyacına göre' ilkesi bölüşümü gerçekleştirecektir (Kızılcılık, 2013: 267-268). Bu ilkenin sonucunda ortaya çıkan toplumsal mülkiyet kavramı ise Yugoslav özyönetiminin temel araçlarından biri olacaktır. Marksizm mülkiyet kavramının varlığı ve ekonomik etkinlik üzerine görüşlerinde olduğu gibi ekonomik etkinliklerin olmadığı alanlarda da özyönetim düşüncesini etkilemektedir. Komünist toplumda çalışmada amaç, insanın refahının ve ihtiyaçlarının tatmininin bir aracıdır. Dolayısıyla çalışma süresinin mümkün olduğunca kısaltılması amaçlanmaktadır. Böylece doğan boş zaman ile bireyin kendini gerçekleştirebilmesi ve yönetim işleriyle ilgilenebilmesi (Kızılcılık, 2013: 266) özyönetimin gerçekleşmesi için önem arz etmektedir. Çünkü serbest zamanın gerçekleşmesi özgürlük alanını yaratacaktır; insanın gelişimi, özgürleşmesi sağlanacaktır ve insan, egemen güçler tarafından değil bizzat kendisi tarafından belirlenecek ve yönetilecektir. Marks, durumu praksis ile kavramsallaştırır. Praksis, komünist toplumun kuruluşunda insanın özbelirlenimidir ve özgür, yaratıcı ve bilinçli eylem yoluyla gerçekleşmektedir. Son olarak böylece toplumsal öz-örgütlenme gerçekleşecek ve toplumsal özyönetimin önü açılacaktır (Sancaktar, 2015: 88-91).

Marks ve Engels'in düşünceleri devrimci sosyalist düşüncenin temellerini atmıştır. Komünist toplum için kapitalist sınıfın ve devletin yıkılmasını savunan devrimci sosyalist düşünce bunun ancak zor kullanarak bir devrim yoluyla gerçekleşeceğini uygun görmektedir. Blanqui, Lenin, Luksemburg, Gramsci ve Mandel gibi devrimci sosyalistler, sosyalizmin sadece şiddete dayanan bir devrim ile değil doğrudan demokrasi ve halk meclisleri ile gelişeceğini savunmaktadır (Sancaktar, 2015: 124).

Lenin'e göre komünist toplumun gerçekleşebilmesi için herkesin yönetimi ve toplumsal üretimi doğrudan doğruya fiilen yönetmeyi öğrenmesi gerekmektedir. Bu yüzden Lenin bir süre herkesin bürokrat olmasını ve böylelikle kimsenin bürokrat olmamasını söylemektedir (Işıklı, 1983: 62-63). Çünkü devrimci sosyalist düşüncede; devlet, bir sınıfın başka bir sınıf tarafından ezilmesinden başka bir şey değildir. Bu durum ise ancak devrim ile gerçekleşecek işçi hareketleri ortadan kaldırılacaktır. Lenin de diğer devrimci sosyalistler gibi liberal temsili demokrasiye inanmaz ve parlamentarizmi eleştirmektedir. Lenin'e göre saf demokrasi yoktur ve daima bir sınıfa dayanan sınıf demokrasisi vardır (Sancaktar, 2015: 130-131).

Lenin, 1917 Ekim Devrimi sonrası yeni devrimci unsurların varlığını fark eder. Saint-Petersburg'daki fabrikalarda kendiliğindenliği bir genel grev sonucunda ortaya çıkan ve sendikal bir hareketliliği söz konusu olmayan işçi hareketi sonrasında Sovyetler¹¹ ortaya çıkmaktadır (Arvon, 1991: 21). Dolayısıyla Sovyet Devletinin kuruluşunun en önemli adımı olan 1917 Ekim Devrimi de, 1905'te “ tüm iktidar Sovyetler'e” sloganı doğrultusunda fabrika komitelerinin Bolşeviklerin eline geçmesi ile başlamaktadır (Lenin, 1989: 83-84). Bu komitelerin aldığı en önemli karar gerçek bir işçi denetiminin kurulması zorunluluğunu işaret etmektedir. Bu çerçevede Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesinden iki hafta sonra yayınlanan bir kararnamede işçi denetiminin gerçekleşmesi şöyle açıklanmaktadır:

“...işçi denetimi belli bir işletmenin bütün işçileri tarafından seçimle oluşan kurumlar aracılığıyla gerçekleştirilir. ...her büyük kentte, her ilde veya sanayi bölgesinde, sendikaların, fabrika komitelerinin ve diğer işçi komitelerinin ve işçi kooperatiflerinin temsilcilerinden oluşan ve işçi, asker ve köylü Sovyet'inin organı olarak görev yapan bir işçi konseyi bölgesel komitesi kurulur” (Işıklı, 1983: 63).

Marksist-Leninist düşünceye göre komünizmin ilk aşaması sosyalizmdir. Sosyalizm sonrası komünizmde üretim araçları toplumsal mülkiyet altındadır ve sınıflar arasında sömürü ilişkileri yoktur. Komünizme giden yolda yani sosyalist aşamada Lenin'e göre en önemli sorun; emeğin, üretimin ve paylaşımın denetlenmesi sorunudur. Tüm yurttaşların bir devlet sendikasının görevlileri/işçileri haline gelmesi ile komünizm aşamasına geçilecektir. Bu ise ancak öz-belirlenme dâhilinde özyönetim ile gerçekleşecektir (Lenin, 2016: 26-30). Bu çerçevede Lenin'in düşünceleri ve Lenin dönemi Sovyet Devletinin pratikleri, Yugoslav özyönetim deneyimini kuruluş aşamasında derinden etkilemiştir. Yugoslav özyönetimciler devletin kuruluş aşamasında Lenin'e oldukça bağlıdırlar. Ancak Lenin'in self-determinasyon yani ulusların kendi kaderini tayin hakkı düşüncesi, Yugoslav özyönetiminin çöküşünde ortaya çıkmaktadır. Çünkü Yugoslavya'da uluslar kendi Federe Cumhuriyet sınırları içinde yoğun olarak yaşamaktadır. Self-determinasyon ile etnisite, dil ya da din yönünden birbirinden farklı olan uluslar fiilen (de facto) ve hukuken (de jure) eşitlik arayışına girmektedir. Böylelikle birçok ulustan oluşan Yugoslavya Birliği'nin dağılmasının önü açılmaktadır (Ülger, 2003: 78-79).

Sovyet iktidar modelini en çok eleştiren düşünürlerden devrimci sosyalist Rosa Luksemburg, Sovyet iktidarına olan eleştirileri ile Sovyet iktidarının etkisi altındaki Yugoslavya'yı özyönetime geçiş sürecinde etkilemiştir. Lenin ve Troçki, genel halkoyuyla

¹¹Bütün yetkilerini eski S.S.C.B. Anayasası'na özgü bir tarzda kullanan örgüt. Başkanlık divanı, konseyi (TDK Sözlüğü, 2018).

temsili organlar yerine Sovyetleri kurmuşlardır (Lenin, 2016: 182-183). Fakat siyasal yaşamın gittikçe baskı altına alınması Sovyetler Birliği içindeki özgürlük ortamını giderek kötürüm haline sürüklerken; genel seçimin, basın ve toplanma özgürlüğünün olmayışı, Sovyet iktidarını bir parti modeli uzantısı haline getirmektedir. Bu durum Luksemburg ve diğer devrimci sosyalistlerin yoğun eleştirileri ile karşılaşmaktadır. Parti Merkez Komitesi'nin bütün yerel komiteleri seçmesi, özerk işçi sınıfı eyleminin yerini en geniş ölçüde merkezileşmeye bırakması (Işıklı, 1983: 66) Luksemburg tarafından sert bir şekilde eleştirilmektedir. Luksemburg, Bolşeviklerin muhalefete karşı uyguladığı şiddetin son bulmasını desteklemektedir.

Sovyet sosyalizmi ve özellikle Lenin dönemi Sovyetleri, Yugoslav özyönetim deneyini düşünsel düzeyde etkilese de; Yugoslavya devleti Stalin ile politik çatışma içine girmesi sonucu ve Kominform üzerinden Sovyetler Birliği ile olan organik bağının kopması sonrası temel örgütlenme ve devlet ideolojilerini değiştirerek, sosyalist özyönetim modelini devlet yönetiminde kabul etmektedirler. Bazı devrimci sosyalistlerin Sovyet partisinin politikalarına olan sert eleştirileri ve Sovyet Birliği'nin bürokratik kolektivizme yönelen devlet politikası, Yugoslavya devletini kendisine yeni bir model aramaya yöneltmiş, Yugoslavlar ise Sovyet modeli dışında bir sosyalist model ortaya çıkarmıştır.

Devrimci sosyalist düşüncede özyönetim düşüncesini etkileyen bir diğer düşünür ise İtalyan siyasetçi ve teorisyen Antonio Gramsci'dir. Sosyalist bilincin, işçi demokrasinin, işçi demokrasisine uygun düşen siyasal kültürün ve işçiler arasındaki iletişimin, işbirliğinin, dayanışmanın gelişimi (Sancaktar, 2015: 165) için Gramsci; özyönetim düşüncesi üzerinde de belirleyici bir kavram olan 'fabrika konseyleri' düşüncesini geliştirmiştir. Fabrika konseyleri Yugoslavya'da düşünsel ilginin ötesinde pratikte karşılık bulmuştur. Gramsci, işçilerin toplumsal devrim yolunda örgütlenme biçimlerini, organik birimlere ayırarak fabrika konseylerine dayandırmaktadır. Gramsci'nin çalışmalarında üzerinde önemle durduğu devrim sürecinde partinin öncü rolü yani siyasal katılma ve örgütlenme zorunludur. Gramsci'nin 'devrim ancak ideolojik öncülüğü kabul eden bir parti ile gerçekleşecektir' görüşü doğrudan Yugoslav özyönetimciler tarafından uygulanmıştır (Cangızbay, 2003: 187). Yugoslavya devleti de sosyalist özyönetime geçişte öncü rolü partiye vermiş ve bu noktada Gramsci'den etkilenmiştir. Gramsci'nin bu düşüncelerinin Yugoslavya Devleti üzerindeki yansımalarını şöyle açıklamak mümkündür: Yugoslavya'da ekonomik özyönetimin temel yönetim organı olan işçi konseyleri, Gramsci'nin fabrika konseylerinin Yugoslavya'da vücut bulmuş halidir (Sancaktar, 2015: 165-166).

Marks, Engels ve bu iki düşünürün takipçileri olan Gramsci ve Luksemburg'un fikirleri, özyönetim düşüncesini en çok etkileyen düşüncelerdendir. Devrimci sosyalizm, toplumsal

formdan halkın örgütlenme biçimine kadar sunduğu birçok fikir ile toplumsal özyönetim düşüncesinin oluşumunda etki göstermektedir. Bu çerçevede Tito ve diğer Yugoslav siyasetçi ve teorisyenler Yugoslavya'da özyönetimin kurulmasında Marks'ı ve Marksist düşünürleri takip etmiştir.

2.2. Yugoslavya'da Özyönetim Düşüncesi ve Yugoslavya'nın Özyönetimci Düşünürleri

Marksist-Leninist ideolojik çizgiye bağlı olan Yugoslavya, kuruluş yıllarında sosyalist bir ülke olma ve Sovyetler Birliği'yle olan bağının gerekliliği ile diğer çoğu sosyalist ülkelerde olduğu gibi SSCB'yi örnek almaktadır. Bu bağ sonucu Stalin'in sosyalist dünyaya egemen olan güçlü iktidarının varlığı ile Yugoslavya, kendi devletinin Marksist-Leninist ideolojik çizgisine Stalinist çizgiyi de eklemiştir. Bu doğrultuda başta 1946 Yugoslavya Anayasası olmak üzere Yugoslavya devleti; ideolojik örgütlenme, siyasal kültür, ekonomi-politik ilişkilerini SSCB'ye eklemiştir (Sancaktar, 2015: 176-177). Ancak kısa sürecek olan bu tercih Yugoslavya'nın tarım politikasını değiştirecektir. Yugoslavya Devleti, iç ve dış politikada SSCB yönetimi ve Stalin ile ters düşülmesi sonucu önce Kominform'dan sonra da SSCB'den uzaklaşacak ve iki devlet arasındaki siyasal-ekonomik ilişkiler kopacaktır. Sovyetler Birliği ile organik bağı olan diğer sosyalist devletler de SSCB ile birlikte bu dönemde Yugoslavya'ya ekonomik ambargolar uygulamaktadır. Uygulanan ambargo ve boykot sonucu zor duruma düşen Yugoslavya ekonomisi çökme tehlikesi göstermektedir. Devlet başkanı Tito, öncelikle Stalin ile anlaşma arayarak çözüm üretmeye çalışmış olsa da; Sovyet liderin sert tutumu karşısında, önce Sovyetler politikasını daha sonra da Yugoslavya'nın temel devlet politikalarını değiştirmek zorunda kalmıştır. Yugoslavya'da özyönetime yönelik uygulamalar 1950 yılı ortalarında başlamıştır. Sosyalist bir ülke olmanın sorumluluğu ile kapitalist devletlerin ve Sovyetlerin olmadığı bir üçüncü model tasarlayan Tito, 1960'lı yıllarda kurulan ve Bağlantısızlar Hareketi olarak anılan uluslararası oluşuma öncülük etmiştir.

Josip Broz Tito, Milovan Djilas, Edvard Kardelj, Branko Horvath gibi siyasetçi-ekonomist-teorisyenler Sosyalist Yugoslavya'da özyönetim düşüncesi ile yeni bir sosyalist devlet inşa etmiştir. Başta Tito olmak üzere Yugoslav özyönetimciler, devletin ideolojik dönüşümüne Sovyet bürokrasisini suçlayarak başlamıştır. Yugoslav özyönetimcilere göre; Sovyet devleti, sosyalizmin en önemli adımlarından olan üretim araçlarının mülkiyetini özel kişilerin teşebbüsünden çıkarmıştır, ancak süreç sonunda üretim araçları üzerinde işçiler değil devlet görevlileri hâkimiyet kurmuştur (Cangızbay, 2003: 271).

Tito, Sovyetler Birliği'ndeki memur egemenliğine açıkça karşı çıkan ilk komünist devlet yöneticisidir. Ulusal Meclis'e işletmelerin özyönetimine ilişkin bir 'temel yasa' tasarısı

sunmuş ve bütün devlet işletmelerinin, ‘devletin iktisadî planı’ çerçevesinde, işçi kurullarınca yönetileceğinin adımlarını atmıştır. Bu adımlar karşısında Yugoslavya ve SSCB arasındaki gerilimler giderek artmış ve Stalin’in tehditlerine rağmen geri adım atmayan Yugoslavya, 1948’de Kominform’dan atılmıştır. Sovyet Bloğu’nun uyguladığı ambargo ve boykot karşısında zor duruma düşen Yugoslavya Devleti’nin, Batı’nın etkin desteğini sağlaması pek mümkün olmayınca, Yugoslav yöneticiler SSCB’ye karşı direnebilmelerinin tek koşulu olarak halkın, özellikle de işçi sınıfının devlet yönetimine etkin katılımını öngörmüşlerdir. Böylelikle özyönetime dayalı bir sosyalist devlet inşası ile Stalinist SSCB olarak tanımlanan “devletçilik”, “bürokratik despotizm” ve “komitacı ekonomi”den kurtulmak istenilmektedir (Sancaktar, 2015: 177). 1950 Özyönetim Kararnamesi böyle bir ortamda yayımlanır.

Yugoslavya’da özyönetim düşüncesi teorik düzeyde ilk defa Djilas ve Kardelj tarafından dile getirilir. Djilas anılarında bu durumu şöyle aktarır: “Kendi kendini yönetim fikri yoldaşımız Kidric’in yardımıyla Kardelj ve benim tarafımdan düşünülmüştür” (Djilas, 1975: 222). Özyönetim düşüncesi, Yugoslavya’da devlet yönetimine egemen olan katı bürokratik anlayışın Yugoslav memleketini boğması sonucu ortaya çıkmaktadır. Djilas’a göre kapitalizm ve bürokrasizm olmak üzere İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyaya egemen iki yapı vardır. Bu ikili yapıda Batı toplumu/devletleri kapitalizmi temsil ederken, bürokrasizm ise Sovyetler Birliği tarafından temsil edilmektedir. Djilas, bürokrasizm eleştirileri yaparak, sosyalizmin özüne ve ruhunu aykırı olmakla suçladığı SSCB’den ayrı bir sosyalizmin var olabileceğini ve bunun ancak sosyalist demokrasi ile kurulacağını belirtmektedir (Djilas, 1974: 61). Sosyalist demokrasi ile gerçekleşecek sosyalist devrimin başında üretim araçlarının kamulaştırılması, sosyalist özyönetime gidecek yolda atılacak ilk adımın zorunluluğudur.

Üretim araçlarının kamulaştırılması ile başlayan süreçte devrimin tamamlanabilmesi için yönetimde yetkiler emekçi halka yani işçilere devredilmelidir. Bu çerçevede Djilas tek parti sistemine karşı çıkmıştır. Djilas’a göre tek partililik kendi içerisinden kendi bürokrasisini oluşturur ve bu koşullarda bürokrasi özyönetimi engellemektedir. Djilas bu durumu ‘Yeni Sınıf’ kuramı ile açıklamaktadır. Yeni Sınıf devrim sonrası özyönetimin önündeki en büyük engeldir ve bu durum sosyalist ve demokratik gelişimi engellemektedir (Djilas, 1974: 61). Bu durumun nedeni ise Leninist ideoloji çerçevesinde oluşturulan parti ve devlet tipidir. Bu görüşleri ile Yugoslavya’da istenmeyen adam ilan edilerek süreç dışına çıkarılacak olan Djilas’ın, Yugoslavya devlet başkanı ve özyönetimci Tito ile arası açılmış ve devlet yönetimin dışında kalmıştır.

SSCB ve Stalin yönetimine bir eleştiri üzerine kurulan, Yugoslav sosyalist özyönetim modeli için Djilas, bu sürecin parti-devlet bürokrasisi ile SSCB eleştirilerine rağmen bürokratik

otoritaryanizme kaydığını söylemektedir ve iki ülkenin de parti-devlet bürokrasisi tarafından yönetildiğini belirtmektedir. Dolayısıyla Yeni Sınıf'ın partiyi ve devlet yönetimini kendi tekeline alması, işçilerin yönetime katılmasını ve emeğin özgürleşmesini engellemektedir. Bu çerçevede Djilas'a göre sosyalist özyönetim için özel mülkiyetin ortadan kalkması yetmemektedir. Özel mülkiyetin kaldırılmasının devamında bürokrasi ve devletin de yok edilmesi gerekmektedir (Djilas, 1974: 91-93, 103). Tito ve Kardelj, Yugoslavya'da özyönetim deneyimi başlamadan önce çalışmalarında belirttikleri gibi bürokrasinin ve devletin ortadan kaldırılması fikrini görmezden gelmişlerdir ve Djilas tarafından "Eksik Kalmış Bir Cemiyet" adlı eserde eleştirilmişlerdir. Tito ve Kardelj ise bu eleştirileri Yugoslavya'nın içinde bulunduğu toplumsal şartların henüz devleti ortadan kaldıracak düzeye erişmediğini, koruyucu ve gözetmen devlete hâlâ ihtiyaç olduğunu altını çizerek devleti ve devletin egemenliğini devam ettirmişler (Djilas, 1975: 222).

Yugoslav özyönetim sisteminin baş kuramcıları Tito ve Kardelj'in eleştirildiği bir diğer önemli politika ise Yugoslavya ekonomisindeki pazar anlayışıdır. SSCB ve Kominform'dan kopuş süreci sonrası karşılaştığı ekonomik ambargo'nun etkisini, batı ülkelerinin ekonomisiyle ilişki kurarak azaltmaya çalışan Yugoslavya, ekonomik özyönetimin anlamlılığını sınırlandıran pazar ekonomisi ülke ekonomisine egemen olmaktadır. Yugoslavya'da özyönetim, rekabete ve pazara yer vermeyen, işbirliği ve plana dayalı bir işleyişe sahiptir. Çünkü sosyalizme göre pazar, kaçınılmaz olarak toplumsal eşitsizliklere ve geniş ekonomik kaynakların israfına yol açacaktır. Bu durum özyönetimin anlamlılığını önemli derecede sınırlamaktadır. Bu çerçevede özyönetim açısından Yugoslavya'ya yöneltilen en önemli eleştiriler, 1964 sonrası gerçekleştirilen reformlar ile kurulan rekabetçi pazarın Yugoslavya özyönetiminin temel unsuru olmasıdır. Yugoslav özyönetimci ve siyasetçi Kardelj pazarın kalkmasının ön koşulunun dünya çapındaki dönüşümlere bağlı olduğu görüşünü ifade etmektedir. Ancak bu dönüşüm üretici güçlerin ve üretim ilişkilerinin gelişimi ile tamamlanacaktır (Işıklı, 1983: 58-59). Yugoslavya'da bu dönüşüm birleşik emeğin özyönetimsel bütünleşmesinin sonucu olarak görülmektedir.

Yugoslav özyönetimciler ise mevcut koşulları göz önünde bulundurarak, pazarın ekonomik ilişkisinin halk ile bağlantısını devlet müdahalesi yoluyla birdenbire kesmenin mümkün olamayacağını savunmaktadır. Kardelj'e göre;

"Pazarın ortadan kalkması kararname ile sağlanamaz. Ekonominin nesnel yasaları vardır... Pazarın ortadan kalkması ancak üretici güçlerin ve üretim ilişkilerinin gelişiminin sonucu olabilir. Yugoslavya'da bu, önce, birleşik emeğin özyönetimsel bütünleşmesinin sonucu olacaktır" (Işıklı, 1983: 59).

Yani Kardelj bu düşünceleri ile piyasanın ortadan kalkması gerektiğini düşünür ancak piyasanın yok oluşunun müdahale ile değil özyönetim sürecinin bir parçası ile gerçekleşeceğini savunmaktadır. Yugoslav özyönetim deneyiminde; incelenen bir diğer önemli konu ise, Yugoslavya'nın yönetiminde birçok farklı etnik kökenden gelen insanın bir arada yaşaması gelmektedir. Karizmatik lider Tito¹² önderliğinde kurulan Yugoslavya özyönetimi, Tito'ya göre; tüm ulusların eşit haklarını ve çıkarlarının gözetmektedir. Sosyalist özyönetim demokrasisi, proletarya diktatörlüğünün özel bir biçimidir (Sancaktar, 2015: 209).

Tito'nun düşünceleri ve karizması Yugoslavya halkları üzerinde çok etkili olmuştur. Tito ve diğer özyönetimcilerin, Karl Marks başta olmak üzere sosyalist ve anarşist düşünürlerin fikirlerinden etkilenecek özyönetim modeli farklı bir özgün yorum ile birlikte Tito'nun ölümüne kadar ayakta kalabilmiştir. Özyönetim sisteminin bir model olarak uygulandığı Yugoslavya devlet formu, birçok yönden eleştirilse de özyönetim düşüncesine olan katkısı hem teorik hem de pratik deneyim olması ile birlikte Yugoslavya özyönetim deneyimi tarihteki tek örnektir.

Çalışmada özyönetim düşüncesinin, deneyimler ile birlikte anlatılacağı üçüncü bölüme geçmeden önce özyönetim düşüncesine siyaset felsefesinin ve düşünürlerinin katkılarının anlatıldığı bu bölümde, son olarak Murray Bookchin ve onun 'Toplumsal Ekoloji' felsefesine değinmek incelenen özyönetim düşüncesine güncellik katacaktır.

2.3. Toplumsal Ekoloji ve Özyönetim Düşüncesine Güncel Bir Bakış

Sosyalist ve anarşist ideolojilere özgün ve yeni yorumlar getirerek ekoloji ve devrimci düşünce üzerine çalışmalar ortaya koyan Murray Bookchin, sol düşüncenin her zaman özgürlükten yana olmasını savunmuştur. Bookchin, gençlik yıllarında –ki özellikle General Motors grevine aktif katılmıştır- Marks'ın analiz ve arzularına karşın endüstriyel işçi sınıfının devrimci olmadığını düşünerek devrimci düşünceye bağlı kalsa da; Marksist düşünceden ayrılarak anarşist düşünceye ilgi duymaya başlamıştır. Gıda üzerine yaptığı çalışmalarla ekolojik düşünceye yönelen Bookchin, anarşizm doğrultusunda “organik toplumu”, “hiyerarşi ve tahakkümü” ve yine devletin doğayı egemenlik altına almasını incelemiştir (Bookchin, 2015: 43-45). Ayrıca Paris Komünü üzerine incelemeler yapan Bookchin, meclis demokrasisi, kendi kendini yönetim ve konfederalizmi de çalışmalarında inceleyerek ulus devletlerin egemenlik gücünün kırılabileceğini çalışmalarında belirtmiştir. Hayatının son döneminde anarşist düşünceden de ayrılarak “komünalizm” düşüncesi üzerine çalışmalar yapan Bookchin,

¹² Yugoslavya'da Sırp'ların hegomonik kültürü düşünüldüğünde Tito'nun, babasının Hırvat, annesinin Sloven olması ve Yugoslavya'nın kurtuluş mücadelesinde Tito'nun cephede bizzat çatışması Yugoslav özyönetiminin kurulmasında Tito'nun liderliği için ayrıca önemlidir.

özgürlükçü belediyeçilik düşüncesini inşa ederek özyönetim düşüncesine güncel ve özgün bir yorum yapmıştır.

Kapitalizmin gittikçe büyüdüğünü ve dönüştüğünü belirten Bookchin'e göre askeri sınıai kompleksler başta olmak üzere insan türü kendi kendini yok etmektedir. Küresel ısınma, deniz seviyesindeki değişiklikler, toprağın ve havanın kirlenmesi, zehirli gazlar ve atık maddeler ve daha birçok endüstriyel üretimin dönüşümü ile ortaya çıkan maddeler insan yaşamını ve doğayı tehdit etmektedir. Bookchin'e göre kapitalizm, hiyerarşik ve tahakkümcü bir dünyayı teklif etmektedir. Bookchin ise kapitalizme ve artı değerine karşı çıkararak toplumlara model olarak kentlerin eko-topluluklara ayrılmasını önermektedir (Bookchin, 1996a: 47). Eko-topluluklarda, kitle iletişiminin ve kitle kültürünün birer metası haline dönüşen insanın; doğrudan demokrasinin uygulandığı, anti-kapitalist, ekolojik ve anti-tahakkümcü bir toplum düşüyle özgürlük, eşitlik ve bütünsellik ilkeleri doğrultusunda özyönetimsel topluluklarda yaşayacağını kurgulamaktadır. Bookchin, bu toplulukların ancak halk meclisleri ve doğrudan demokrasi uygulaması ile kurulabileceğini söylemektedir ve ona göre anarşizm ve Marksizm, günümüzde artık beklentilere cevap verememektedir. Bu ideolojiler küresel ısınma ve post-sanayileşmenin getirdiği tahribata çözüm bulamamaktadır (Bookchin, 2015: 28). “Komünalist Proje” ve “Ekolojik Kriz ve Toplumun Yeniden Yaratma Zorunluluğu” makalelerinde düşüncelerini açıklayan Bookchin'in düşünsel merkezlerini “ekolojik toplum” ve “21.y.y.” kapitalizmine karşı tez olarak sunduğu “komünalizm” kavramları oluşturulmaktadır.

Bookchin'in düşünceleri kapitalizm karşıtlığı ile temellendirilmektedir ve kapitalizmi bu kadar güçlü kılan ise teknolojidir. Bu çerçevede Bookchin okumalarından -ekolojik bunalımın kökleri teknolojik gelişmede yatmaktadır- gibi bir yorum çıkarılsa da; Bookchin, bu indirgemeyi kabul etmemektedir. Çünkü teknoloji, çevreyi yıkmakla kalmadığı gibi aynı zamanda onu iyileştirmek içinde kullanılmaktadır.

“Görevimiz teknolojinin vaatlerini, yani yaratıcı potansiyelini, onun tahrip kapasitesinden ayırmaktır... İnsanlığın gerek duyduğu şey, ileri teknolojileri toptan devre dışı bırakmak yerine teknolojiyi toplum ve doğal dünyanın yeni bir ahengine katkıda bulunacak ekolojik ilkelere göre düzenlemek hatta daha da geliştirmektir” (Bookchin, 1996a: 41).

Teknolojinin öneminden bahsederek “ekolojik bir toplum yaratmalıyız” (Bookchin, 1996a: 72) sözüyle Bookchin, sadece arzu edildiği için değil, hayatta kalmak için ekolojik topluma doğrudan zorunluluk olduğuna belirtmektedir. Bookchin (1996a: 72)'e göre; ekolojik toplum, kapitalist teknoloji ve burjuva toplumunun tarihsel gelişiminin özellikleri olan makine ve emeğin teknolojideki konumu, devasa endüstriyel teşebbüslerin kentsel birimlerdeki

yoğunluğu, yaşamın giderek bürokratikleşmesi, kentin kır karşısındaki konumu, doğanın ve insanın nesneleştirilmesi şeklindeki tüm eğilimlerin kökten tersine çevrilmesini gerektirmektedir ve bu amaçta en önemli adım ise kentlerin adem-i merkezileştirilmesidir.

Ekoloji kavramını Bookchin, toplumsal ekoloji üzerinden açıklamaktadır. “Toplumsal ekoloji, toplumun ve insanlığın doğal özünü uyandırmak, genişletmek ve ona etik bir içerik katmak sorumluluğu üstlenir” (Bookchin, 1996b: 106-107). Ekoloji ancak özgürlük etiği ile var olmaktadır. Doğa üzerinde tahakküm kuran insanın, yine insanlar üzerinde; erkeğin kadın, devletin toplum, bürokrasinin de birey üzerinde tahakkümü vardır. Bu çerçevede toplumsal ekolojide özgürlük sadece fabrikalarda değil; aileden ekonomiye, maddi yaşam koşullarından tinsel yaşam koşullarına toplumun tüm katmanlarında bütünsellik göstermelidir. Bütünsellik ise ancak hiyerarşik düzeni yok etmekle gerçekleşecek ve eğer hiyerarşik düzen yok edilmez ise, insanlar elitler sistemi tarafından örgütlenmeye devam edecek ve bu elitlerin doğaya hükmetme projesi devam ederek, tahakküm sürecek ve dünya önlenemez bir yok oluşa sürüklenecektir. Bu yok oluş ancak ekolojik hareket çerçevesinde anti-hiyerarşik ve anti-tahakkümcü bir duyarlılık ve yapılanma ile insan ve doğa arasında yeni bir yaşama kimliği doğuracaktır. Bookchin’e göre ekolojiye en çok zarar veren oluşum ise popüler bir forma sahip olan çevrecilik hareketleridir. Çevreci politikaları, doğayı edilgen bir yaşam ortamına indirgemek ile suçlayan Bookchin; çevreciliği aslında sadece çevre mühendisliği olarak görmektedir (Bookchin, 1996a: 76-78).

Bookchin’in özyönetim düşüncesinde tekniğe bakışı bir başka önemli değerlendirmeyi içermektedir. Bookchin’e göre özyönetim, teknik gelişmelerle hep yakın ilişki içinde olmuştur. Tekniğin, özyönetimin tanımlanmasında ve yorumlanmasındaki katkısını görmezlikten gelmek zordur. “Özyönetimin ‘işçi denetimi’, ‘endüstriyel demokrasi’, ‘işçi katılımı’ olarak hatta radikal anarko-sendikalistlerin ‘ekonomik kolektivizasyon’ talepleri olarak, ağırlıkta ekonomik terimlerle anlaşıldığı günümüzde” (Bookchin, 1996a: 111) kavramın tanımlanmasında, emeğin örgütlenmesi ve son kertede ekonomik oluşumdan bahsedilmekte yani kısaca teknik kastedilmektedir. Bookchin, bu tanımlamaya karşı çıkmaktadır ve özyönetimin en sadık sendikalistlerce bile özgürlükçü nedenlerden daha çok işlevsel nedenlerden dolayı savunulmasını eleştirmektedir. Çünkü işçi denetimi, endüstriyel demokrasi ve işçi katılımı gibi kavramların varlığı -ekonomik sömürüyü ve toplumsal tahakkümü gerçekten ortadan kaldırır mı- tartışma konusu olurken, ayrıca bu kavramlar sömüren bir tekniğin meydan okumasıyla her zaman karşı karşıyadır.

“Ekolojik özgürlük etiği; katılım politikasından, devletin güçlenmesi yerine öz-yetkileşimi (self-empowerment) teşvik eden bir politikadan ayrı düşünülemez. Böylesi bir politikanın, meclisler ve yüz yüze tartışmalar yardımıyla politik katılımın, gerçekten de insanla doldurulması anlamında, hakiki bir insanlı politika olması gerekmektedir. Bu zeminden hareket eden politik etik, sadece “etkili” bir topluluk değil, aynı zamanda etik bir topluluk; sadece çevresel olarak “sağlıklı bir topluluk değil, ekolojik bir topluluk; sadece kamu onayı ölçümüne izin veren devletçi bir kültür yerine, özgürlüğe yol açan toplumsal ve politik bir uygulama yaratmaya mecburdur” (Bookchin, 1996b: 110-111).

Yani özyönetim mevcut teknik yapılarını idare etmek veya hayatta tutmak için kullanılacaksa özyönetimin içi boşalacaktır. Özyönetimin varlığı ancak özgürlükçü ideal toplum ile gerçekleşecektir.

Bookchin özgürlükçü ideal toplumunu, toplumsal ekoloji felsefesi üzerinden irdelemektedir. Ekolojiye yönelen bir toplum primitivizme ve iktisadi durgunluğa değil; maddi hazza ve kolaylıklara vurgu yapmaktadır. Yani açlığın yerine bolluğun, israf ve ifratın yerine akılcı bir toplumun yönetim biçimini isteyen “komünalizm” sistemine dayanacaktır. Komünalizm temelde Marksizm ve anarşizme dolayısıyla liberter sosyalist geleneğe dayanmaktadır ancak Bookchin’e göre Komünalizm bu iki ideolojiyi de aşmaktadır. “Komünalizm, âdeta özerk yerel toplulukların bir federasyon içerisinde birbirine gevşek bir biçimde bağlanmasını öngören kuram ya da yönetim sistemidir” (Bookchin, 2015: 45). Komünalizm, uygulamada liberter belediyeçilik olarak bilinmektedir. Komünalizmin, belediyeçiliği ulus devletlerin belediyelerinden çok uzaktır ve devletçi beledi yapıları bertaraf etmek istemektedir. Kentin yönetimi için düşünülen liberter belediyelerin mahallelere, köylere ve kasabalara dayalı yüz yüze demokrasiye dayanan demokratik halk meclislerine dönüştürülmesi vurgulanmaktadır. Ayrıca liberter belediyeçilik yoluyla komünalizm, ekonomiyi millileştirmeyi değil ekonomiyi beledileştirmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede komünalizm, hiyerarşik ve kapitalist toplumun topyekûn bir eleştirisini oluşturmaktadır (Bookchin, 2015: 47-49).

Komünalizm, adem-i merkezîyetçilik ve kendi kendini sürdürülebilirlik yöntemiyle kendi kendini yönetmeyi ve yine hiyerarşi ve tahakküm biçimlerinin yok edildiği, kolektivitinin dolaysız yönetimine her bireyin eksiksiz, doğrudan ve tam katıldığı özyönetime dayalı bir toplumu arzulamaktadır (Bookchin, 1996a: 243). Marksizm ve anarşizmin günümüzde toplumların politik çıkmazlarına cevap bulamaması ve yine bu iki ideolojinin insanlığın yok oluşuna çözüm üretememesi üzerine Bookchin’in toplumsal ekoloji felsefesini temel alan komünalizm ideolojisine dayalı özyönetim düşünceleri çalışmanın güncelliği açısından önem arz etmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde incelenen özyönetim düşüncesi ve düşünürlerin katkıları, çalışmanın üçüncü bölümünde incelenecek olan özyönetim uygulamalarının daha iyi anlaşılmasına temel teşkil edecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARİHTE ÖZYÖNETİM DENEYİMLERİ

Çalışmanın bu bölümünde özyönetim düşüncesinin, tarihsel ve toplumsal olgu ve olaylardaki yeri incelenecektir. Demokrasinin ilk ortaya çıktığı Atina’da, herkesin ortak kararlara katılabilmek için meydanlarda toplandığı bir yönetim tarzı benimsenmiştir. Ancak Antik Yunan’da bu katılım herkesi kapsamıyordu. Kadınların, kölelerin, yoksul erkeklerin agoralarda yeri yoktu ve katılım düzeyi demokrasinin özüne aykırıydı. Yine de Antik Yunan’daki doğrudan demokrasi anlayışının pratikleri, hâlâ üzerine bilimsel çalışmalar yapıldığı, yine bu çalışmalarla demokrasi değerlerinin doğrudan demokrasiye yaklaştığında, anlam ve nitelikli eylem kazanacağı görüşü günümüzde sosyal bilimlerin en önemli tartışma konularındandır. Bu çerçevede özyönetim düşüncesinin de en önemli savunularından bir tanesi doğrudan demokrasidir. Özyönetim düşüncesinin düşünsel temelleri, birçok özyönetimci tarafından Antik Yunan demokrasisi ile başlatılmaktadır. Antik Yunan döneminde, her ne kadar katılım ve temsilde doğrudan demokrasinin özüne ters pratikler görülse de, eksikliklerine rağmen ilk olması nedeniyle demokrasilerin başlangıcı için bu dönemin varlığı çok önemlidir ve özyönetim düşüncesinin tarihi incelemelerinde de temel kabul edilmektedir. Yine tarihte özyönetim denemeleri olarak kabul edilen pratiklerde; doğrudan demokrasi, katılım ve özyönetimin var olabilmesi için gerekli olan daha birçok “değer”e, özyönetim denemelerinde hangi düzeyde ve ne kadar yer verilmiştir sorusunun cevabı çalışmanın sonuç kısmı için önem arz edecektir.

Bu değerlendirmeye bağlı kalınarak Paris Komünü, Lenin dönemi Sovyet Rusya’sı, İtalyan İşçi Kurulları ve Gramsci’nin Fabrika Konseyleri, 1936-1939’da iç savaş içindeki İspanya’nın yönetimi ve anarko-sendikalistlerin tutumları ve son olarak Yugoslavya’da kurulan tarihteki tek özyönetimle yönetilen bu konuda yasal mevzuatı olan, Yugoslavya Devletinin, sosyalist özyönetim deneyimi çalışmanın bu bölümünde incelenecektir.

3.1. Paris Komünü

Komün, merkezi yönetime karşı halk yönetiminin sürekli bir topluluk oluşturduğu; yine bu topluluğun kendi aralarında ihtiyaç ve güvenlik taleplerini karşılamaya yönelik, mahalli ilişkilerle birleşmiş insanlardan oluşan bir yerel yönetim örgütüdür (Ertürk, 1995: 9) (Çelik ve Aykanat, 2007: 104). Yine Gabriel Pioro’nun tanımıyla; “komün, ortaçağ burjuvaları ve devrim komünleri örneğince, kendi kendini yöneten bir kentsel topluluktur” (Lenin, 1992: 20). Komünlerin, Orta Çağ Avrupa’sında ortaya çıkışı; feodal rejimlerde, burjuva gruplarının kenti

feodal baskılardan kurtarmak için bir “charte” (berat) ile ortaya çıkmasına ve kentlerin kendi kendini yönetmesine dayanmaktadır (Çelik ve Aykanat, 2007: 104). Modern yerel yönetim birimlerinin doğuşundan asırlar önce burjuva sınıfının doğrudan doğruya feodal rejimlere karşı başlattığı bu hareket, “12.y.y.”da belediye kurumunun temellerini inşa etmiştir. Komün üzerine inşa edilen bu tanımlar göstermektedir ki; komün, bir yerel yönetim birimidir ve burjuva toplumuyla içten bir bağımlılığı vardır. Ancak komün teriminin burjuva topluluğu ile bağlantısı 1871’de Paris’te gerçekleşen bir ayaklanma sonrası değişmiştir. 72 gün süren bu hareket Paris kentine, sosyalist bir düzen getirmek istemiştir. Paris Komünü, Ekim Devrimi başta olmak üzere birçok sosyalist devrime veya devrimci hareketlere düşünsel düzeyde ve pratikte kaynaklık teşkil etmiştir. Sosyalist yönetim deneyimleri ile komün terimi daha çok sosyalist literatürde kullanılmaya başlanmıştır.

“Paris Komünü, önceden planlanıp hazırlanmaksızın, doğrudan doğruya tarihsel bir durumdan doğmuştur” (Cangızbay, 2003: 218). Fransa-Almanya Savaşında 1870’te, III. Napolyon’un teslim olmasıyla, Paris’e ilerleyen Almanlar kenti kuşatmıştır. Kuşatma ile birlikte yaşam koşullarının iyice zorlaşması kentte, işçileri ve zanaatkârları gittikçe mutsuzlaştırmaya başlamıştır. Bu arada ulusal hükümetin Paris Belediye ve Kurucu Meclis seçimlerini ertelemesi şehirde hareketlenmelere neden olmuş ve Paris’in bütün ilçelerinde halk komiteleri kurulmaya başlanmıştır. Ayrıca hükümet karşıtları, Ulusal Muhafız Merkez Komitesi çerçevesinde birleşmiştir. Hükümetin bu hareketlenmeyi önlemek için ateşli toplara ve silahlara el koyması sırasında ordu tarafından Ulusal Muhafızların öldürülmesi, 72 gün sürecek olan Paris Komünü’ne başlangıç teşkil etmiştir (Cangızbay, 2003: 219).

18 Mart’ta başlayan Paris’teki devrimci hareket, 26 Mart seçimleri ile başkenti burjuvazi olarak adlandırdığı hükümet ve devlet aygıtından kurtarmayı amaçlarken; “halkın ilk kez eline aldığı ‘officiel’ ve tüm afişler, Merkez Komite’nin ‘Belediye Konseyi seçimlerinin gelecek Çarşamba günü, 22 Mart’ta yapılacağını ilan ediyordu” (Lissagaray, 2013: 126). Merkez Komitesi, elde edilen başarıya rağmen yeni bir hükümet olma amacı gütmemiştir. Basın özgürlüğü ve siyasal af ilan ederek, 26 Mart’ta seçimleri yapmış ve yönetimi Komün Meclisine devretmiştir. Komün Meclisi, 85 üyelidir ve kentte, her 20 bin kişiye bir temsilci düşmektedir. Bunlardan 21’i burjuva, 30’dan fazlası işçi temsilcisidir. Geri kalanlar ise memur, öğretmen, doktor, gazeteci, sanatçı ve aydınlardan oluşmaktadır (Cangızbay, 2003: 220). Devrimci bir hareketten çıkmasına ve geniş bir katılımının olmasına rağmen Paris’teki sosyalist komün denemesi çok kısa süreli bir deneyim olmuştur. Bu deneyimin kısa süreli olmasındaki en önemli nedenlerden bir tanesi komünün örgüt yapılanmasının deneyimsizliğidir.

Pioro'nun, değerlendirmelerine göre Paris Komünü; işçi sınıfının tarihsel rolünü ayırt edememiştir ve süreçte bağımsız bir proletarya partisinin eksikliği hissedilmiştir. Askerî çabaya gerekli önlemi vermeyen komün, aşırı ılımlılık göstermiş ve yine özel fabrika ve işyerlerini ulusallaştırmamıştır (Lenin, 1992: 23). Marks'a göre ise; Paris Komünü'nde sınıf bilincinin zayıflığı, örgüt yokluğu, Versailles'a hücum edilmemesi ve bankalara el koymadaki başarısızlıklar (Işıklı, 1983: 52-53) Komün'ün 27 Mayıs 1871'de kanlı bir şekilde bastırılmasına sebep olmuştur. 72 gün süren bir yönetim deneyimi olan ve devlet yapılanmasının unsurlarına sahip olmayan Paris Komünü, sosyalist ve anarşist düşüncenin devrimci hareketlerine; halk hareketi oldukları iddiası ve süreç içinde gerçekleştirdiği politikalar ile ilham¹³ kaynağı olmuştur.

“Fırın işçileri için gece çalışmasının kaldırılması, patronal ceza sisteminin kaldırılması, yaşamak için gerekli asgari ücret güvencesi, emniyet sandıklarının kaldırılması, iş bulma bürolarının yeniden örgütlenmesi gibi sosyalist önlemler; kilise ve devletin ayrılması, dinsel öğretim kurumlarının laikleştirilmesi, zorunlu ve parasız laik okul, parasız adalet, seçilenlerin görevden geri alınabilmesi, yargıçlar ve yüksek görevlilerin seçimi, siyasal seçimlerin sıklığı, belediyesel özerklik gibi demokratik önlemler...” (Lenin, 1992: 24).

Marks bu politikalar/önlemler dizini için; “eninde sonunda komünizme varacak olan bir planın özetidir” (Marx, 2005: 18) tespitini yapmıştır. Sadece yönetim biçimi ile değil Paris Komünü, içinde barındırdığı demokrasi modeliyle de birçok sosyalist harekete örnek olmuştur.

Paris Komünü'nde, kent yönetiminde liberal temsili demokrasi ilkeleri yerine doğrudan demokrasi ilkeleri savunulmuştur. Komün'de, Antik Yunan demokrasisinde olduğu gibi bütün yurttaşların agorada toplanma imkânı doğmamıştır. Ancak kentte, kamusal işlerin yurttaşların denetimine açılması ve temsil ilişkisinin, emredici vekâlet ve geri çağırma ilkelerine dayanması (Mısır, 2003: 116) ile Paris Komünü doğrudan demokrasi örneği olarak görülmüştür.

Paris Komünü'nün tarihsel olarak sunduğu özgürleşme projesi, içinde barındırdığı diğer eşitlik ve bütünsellik değerleri ile kısa ömrüne rağmen özyönetim için pratik bir deneyim sunmuştur. Paris Komünü, kurumsal ilkeleri dışlamadan, kendinive devletin sönümlenmesini istemiştir. Paris Komünü'nde, bilimsel/devrimci sosyalizmin vurguladığı gibi devrimin gerçekleşmesi için siyasal devrimin gerçekleşmesi gerekmektedir. “Çünkü Lenin'in gösterdiği gibi, devrimci hareketin başlıca hedefi ‘devlet iktidarındır’ ve her sosyalist devrimin önkoşulu, burjuva devlet örgütünün yıkılmasıdır” (Poulantzas, vd, 1990: 14). Ancak bu görüşlerine

¹³ Karl Marks, Paris Komünü'nü geleceğin toplumunun prototipi olarak görmüş ve çalışmalarında 72 günlük Paris Komünü'nün deneyimlerinden yararlanmıştır.

rağmen Paris Komünü'nü gerçekleştiren kadroların, devrimci sosyalizmin özel mülkiyetin kaldırılmasına ilişkin bir ilke ya da programı yoktur. Yine bu durum Paris Komünü'nün en çok eleştirilen politikalarındandır.

Komüncüler Fransa Bankasına el koymadılar, Versailles'a karşı saldırıya geçmediler (Lenin, 1992: 46) ve ulaşılmak istenen amaç kira ödemelerinin ertelenmesi gibi toplumsal ihtiyaçların karşılanması ile ilgiliydi. Bu noktada bütünleşmeyi yaratan ise, ortak özelliklere dayanan kategoriler yerine karşılıklı muhtaçlıkların doğurduğu ve gönüllülüğün çok ötesinde bir zorunluluk kazanan organik bir dayanışmaya dayanmaktaydı (Cangızbay, 2003: 221; 228) ancak bu biçimi ile Paris Komünü başarılı olamadı.

27 Mayıs 1871'de Versailles'lıların saldırısıyla Paris Komünü, kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Paris Komünü, Marks(1991: 61)'a göre; işçi sınıfının ve emeğin iktisadi kurtuluşunun gerçekleşmesine vücut vermeye çalışan siyasal bir form sunmuştur ve işçi sınıfı, devrimci düşünce çerçevesinde Paris Komünü'nden alacağı ilham ile proletarya diktatörlüğünü kaçınılmaz olarak kuracaktır.

Paris Komünü deneyimi, toplumsal özyönetim düşüncesinin işçi sınıfı ile doğrudan bağının olduğunu ve işçi sınıfı hareketinin her koşulda tarihsel bir demokratikleşme biçimi ile karakterize olması gerektiğini tarihsel gerçeklik olarak ortaya koymaktadır (Mısır, 2003: 120). Paris Komünü, işçi hareketlerine gerçek bir esin kaynağı olarak daha sonra gerçekleşecek olan; Rus Sovyetlerine, İtalyan İşçi Kurullarına, İspanya'da anarko-sendikalistlere ve Yugoslavya özyönetimine kısa ömrüne rağmen ciddi bir örnek teşkil etmiştir.

3.2. Lenin Dönemi Sovyet Sosyalizmi: SSCB'nin 1917-1921 Yılları

Rusya'da Sovyet sosyalizmi Parti tarafından yönlendirilip ve yine eşgüdümü sağlanan, eylemiyle de sosyal yapıları kapsayan bir forma sahip proletarya varlığı ile oluşturulmak istenmiş ve Sovyetler ile sosyalizm, toplumun küçük birimlerinden oluşturulmaya çalışılmış, kendiliğindenlik ilkesi çerçevesinde işçi konseyleri eylemine dayanılarak kurulmuştur (Arvon, 1991: 38). İşçi konseyciliğinin el yordamıyla uygulanmasını Paris Komünü'ne kadar götürmek mümkün olsa da bu uygulama asıl olarak 1905 Petrograd Sovyeti'nde ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede 1905'de kendiliğinden ortaya çıkan İşçi Konseyleri, Ekim 1917'de Rusya'da yeniden oluşacaktır.

1917 Sovyet (Bolşevik) Devrimi'nin lideri ve devrim sonrası kurulan SSCB'nin başkanı olan Lenin, özyönetim düşüncesine hem teorik düzeyde hem de pratik düzeyde katkı sağlayan bir devrimci, siyasetçi ve teorisyendir. Resmi görevlilerin belirlenmesinde seçimlerle sınırlı kalınmaması, halkın kamu görevlilerinin görevine son verebilmesi, resmi görevlilerle işçilere

aynı düzeyde ücret ödenmesi, halkın denetim ve gözetim işlevlerini yerine getirebilmesi fikirleri; Lenin'in özyönetim düşüncesine pratik düzeyde ilk bakışta görülen katkılarıdır. Ayrıca Lenin, komünist toplumun en yüksek aşamasına geçmek için herkesin yönetime katılmasının ve yine herkesin toplumsal üretimi doğrudan doğruya fiilen yönetmeyi öğrenmesinin şart olduğunu belirtmektedir (Işıklı, 1983: 62-63).

Lenin'e ait bu düşüncelerin yansımalarını, Sovyet Devrimi gerçekleşmeden 1905 Petrograd Sovyet'inde ve yine daha sonra kurulan fabrika komitelerinde görmek mümkündür. 'Petrograd İşçi Delegeleri Kurulu' ile başlayan ve siyasal bir mücadelenin yanında genel grev teorisiyle oluşan süreç giderek etkinlik kazanacak ve Çar hükümeti Ekim 1917'de devrilecektir. Barış ve emek sloganıyla ortaya çıkan bu devrim hareketi, 1917 Sovyet Devrimi ile birlikte genellik ve süreklilik kazanmıştır (Cangızbay, 2003: 231).

Özyönetim düşüncesini etkileyecek düzeyde Bolşevikler; 8 saatlik iş günü ilân etmek, Çarlık polisi yerine halk milisi örgütlemek, işçilere kötü davranan fabrikaları kapatmak gibi bir dizi önlemler ile Sovyet politikalarını hayata geçirmeye başlamıştır. Bolşeviklerin, önlemleri ile başlayan bu politikaların devamında, Çarlık Rusyası yıkılacak ve yerine sosyalist bir Sovyet devleti kurulacaktır. Bu çerçevede Bolşeviklerin genel politikası, devletin tamamına egemen olarak varolan devleti ele geçirmek ve burjuva devletini yıkarak Marks ve Engels'in teorilerine bağlı sosyalist bir devleti kurmaktır. Bu politika ile Sovyet, Bolşeviklerin aracılığıyla devlete egemen olmuştur, Bolşevikler de Sovyet'e egemen olarak devleti ele geçirmişlerdir (Cangızbay, 2003: 232).

Sovyetler, Paris Komünü ile birlikte oluşan ve Marks'ın emeğin ekonomik özgürlüğünün keşfedildiği bir devlet biçimini ortaya çıkarmıştır. Lenin, 1918 Sendikalar Kongresi'nde, Sovyetleri üretici ve tüketicilerin kendi kendilerini yönettikleri 'Komünler' (Arvon, 1991: 39) olarak tanımlıyordu. 6-8 Mart'ta toplanan parti kongresinde; üretimin işçi örgütleri, sendikalar ve fabrika konseyleri tarafından yönetilmesine dair tezler kabul edildi. Ancak Lenin'e göre Rus halkı henüz bir komün uygulamasına hazır değildir. Proletaryanın; devrimi korumak, kalıcılaştırmak ve geliştirmek için halkın önüne koymaya zorunlu olduğu bazı görevleri vardır (Lenin, 2016: 15-17).

Devrimi korumak ve geliştirmek için güçlü bir ekonominin gerekliliğinin altını çizen Lenin, ilerleyen yıllarda Sovyet Devletinin kuruluşunda etkili rol oynayan fabrika komitelerini, işçi denetimini dolayısıyla özyönetimci anlayışı eş zamanlı olarak terk etmeye başlamış ve açıkça 'tek kişinin yönetimini' savunmuştur. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin, Mart 1921'deki 10. Kongresinde; Troçki ve Buharin'in temsil ettiği otoriter görüş de, sendika temsilcilerinin temsil ettiği anarko-sendikalist görüş de Lenin tarafından reddedilmiştir. Ayrıca

10. Kongre’de sendikalar, üretimi artırma sorumluluğu taşıyan kuruluşlar haline getirmeye çalışılmıştır (Işıkli, 1983: 64).

Sovyetler Birliği’nin özyönetim ile ilişkilendirilen ve özyönetim gibi değerlendirilen yönetim biçimi, özyönetimci düşünürler tarafından 1917-1921 ile sınırlandırılmaktadır. 1921’de “10. Kongre” sonrası başlayan süreçle Sovyetler Birliği, otoriter-bürokratik bir devletçi yönetim tarzı ile yönetilmiş ve özyönetim değerlerine uzak birçok politikaya sahip olmuştur. Bolşeviklerin halk kooperatiflerini devletleştirmesi özyönetimci sistem için en çok eleştirilen politikalardan bir tanesi olmuştur. Cangızbay’a göre; Bolşeviklerin, ‘tek kişinin yönetimi’ ilkesini savunmaya başlaması ile birlikte, Sovyetler Birliği’nde özyönetim düşünceleri bir kenara atılarak, kapitalizmden devralınan üretim mekanizması aynen korunmuş üretime hiçbir şekilde ara verilmemiş hatta daha sıkı bir disiplin içinde işletilmiştir. Bu yeni üretim tarzında, kapitalist patronun yerini komünist patron almış ve bu yeni patrona karşı grev yapılması da yasaklanmıştır. Çünkü Sovyetler Birliği’nde; “fabrika yöneticisi devleti temsil eder, işveren devlettir; devlet ise İşçi Sınıfının Devleti’dir; esas işveren işçi sınıfıdır, işçi sınıfının işçi sınıfına kendi kendine karşı grev hakkına sahip olması düşünülemez” (Cangızbay, 2003: 233).

Lenin’e göre parlamento, hem meşruti monarşilerde hem de en demokratik burjuva cumhuriyetlerinde burjuvanın kontrolündedir. Liberal demokrasi, basın özgürlüğü ve toplanma özgürlüğü gibi ilkelerine karşın parlamento gerçekte “ikiyüzlüdür” ve hakkını arayan işçileri “düzen bozucu” ilan etmektedir. Ayrıca kapitalizmde ve liberal demokrasilerde eşitlik biçimseldir ve gerçek eşitlik yoktur. Bu parlamento biçimine ve eşitliğe dayanarak devlet son kertede, bir sınıfın başka bir sınıf tarafından ezilmesi için gerekli bir araçtır (Sancaktar, 2015: 130-133). Bu çerçevede Sovyet politikacılar göre sosyalist bir devrimin gerçekleşmesi için devletin de ele geçirilmesi gerekmektedir. Ancak tüm bu düşünsel birikimlere rağmen; 1905’te temeli inşa edilen Sovyet düşüncesinin ve Ekim 1917’de gerçekleşen Bolşevik Devrimi ile devlete egemen olan Sovyet örgütlenmelerinin 1921 sonrası dönemde bu düşünceleri terk ettiği görülmektedir.

Sovyetler Birliği, sosyalist dünyaya öncü ve model bir devlet örgütlenme formu bırakmasının yanı sıra Sovyet devletinin ortaya çıktığı yıllarda kısa bir dönemle özyönetim düşüncesine pratik katkı sağladığı görüşü çoğu özyönetimci düşünür tarafından her şeye rağmen savunulmaktadır. Lenin’in, “Halkın Devlet Yönetimine Katılımı Üzerine” adlı eserinde özyönetim düşüncesine hâkim olan doğrudan demokrasi, işçi/halk denetimi gibi değerler; kısa notlar, Sovyet iktidar yöneticilerine yaptığı konuşmalar ve bildirilerde açıkça görülmektedir. Lenin’in, ‘İşçi Denetimi İçin Tüzük Taslağı’ olarak kaleme aldığı maddeler, Kasım 1917’de

kabul edilen İşçilerin Denetimi Hakkında Kararname'nin temelini oluşturmuş ve hemen sonrasında sanayi kuruluşlarında ve demiryollarında işçi denetimi başlatılmıştır. Yine 21 Kasım 1917'de Tüm-Rusya Merkez Yürütme Komitesi Toplantısına sunulan raporda görevden alma hakkı üzerine yaptığı konuşmada Lenin, bu hakkın Sovyet'e verilmesini savunmaktadır (Lenin, 2016: 60; 65). Özyönetim düşüncesi için önemli bir değer olan denetim hakkını Lenin şöyle savunmaktadır:

“Denetim hakkındaki kararnameye... İşçi katılımı ile merkezi (ve yerel) organların oluşturulması; işçilerin arasından, üçte ikiye kadar kadınlardan meydana gelme zorunluluğu ile tanıkların sistemli katılımını yolu ile sağlamak; en ivedi görevlerimiz olarak öncelik tanınması gereken noktalar; vatandaşların şikayeti üzerine anında denetimler, bürokrasiye karşı mücadele, suiistimallere ve bürokrasiye karşı devrimci önlemler...”¹⁴ (Lenin, 2016: 170).

Ancak görülecektir ki, bu eseri oluşturacak olan bu toplu yazılar 1917 ve 1921 arası dönem arasında yazılmıştır. Yine 1917-1921 arasında Lenin'in diğer çalışmalarında da özyönetim düşüncesinin değerlerini görmek mümkündür. Lenin, 1917'de yazdığı “Nisan Tezleri” adlı eserinde Sovyet tarzı örgütlenmeye geniş yer ayırarak, bu örgüt yapılarında Paris Komünü'ne benzer bir komün örgütlenme modeli benimsemiştir. Lenin'e ait bu tezde her Sovyet'in bir meclisi olacaktır. Yine bu meclis Sovyet işçilerin ve köylülerin, devrimci hükümeti ile yönetilecektir. Doğrudan halka ait olan devlet ise benimsediği Sovyet örgütlenme tarzı ile örgütlenerek aşama aşama yok olmaya başlayacaktır (Sancaktar, 2015: 149-151). Ancak Lenin'in bu tezi Sovyet organlarının yöneticilerinin seçiminde kullanılan yöntem ile bozulmaya başlamıştır.

Liberal temsili demokrasi yerine sosyalist demokrasi değerlerini kabul ederek genel halkoyuyla oluşan temsili organlar yerine Sovyet modelini benimseyen Sovyetler Birliği'nde, genel seçim olmadan Sovyet yöneticilerinin seçimi, özyönetim düşüncesinin en önemli değerlerinden olan halkın kendi kendini yönetmesi ilkesini kesintiye uğratmıştır. Tercih edilen bu durum Sovyet yönetim biçimini, bir demokrasi sorunsalı ile karşı karşıya bırakmıştır. 1923 sonrasında Parti Merkez Komitesi bürokratların egemenliğine girmiş ve işçi çoğunluğunu oluşturma çabaları da başarıya ulaşamamıştır. Bu çerçevede özerk işçi sınıfı eyleminin yerini en geniş ölçüde merkezileşme almıştır (Işıklı, 1983: 67). Özellikle Lenin'in 1924'te ölümünden sonra 1924-1953 yıllarında SSCB'nin lideri olan Stalin dönemiyle birlikte Sovyetler Birliği,

¹⁴ 8 Mart 1919 tarihli Devlet Denetiminin Yeniden Örgütlenmesi Üzerine Stalin'e Not başlıklı bir yazıdan alıntılanmıştır.

özenle işlenmiş bir kişi kültü tarafından desteklenen ve gittikçe totaliter bir diktatörlük yönetimine dönüşen “Tek Ülkede Sosyalizm” doktrinini (Heywood, 2015b: 85) benimsemiştir.

Sovyetler Birliği’nde partinin sovyete, sovyetin de devlete egemen olduğu yönetim biçimi süreç içerisinde daha da totalitarizme indirgenmiş ve Bolşevikler tarafından sovyet yapılanması gereksiz bulunmuştur. Stalin ile birlikte partinin devlet üzerindeki hâkimiyeti daha çok artarak tek parti, tek lider politikasıyla devlet yönetilmiştir. Süreç içerisinde Stalin’in Komünist Parti’yi tamamen ele geçirmesinden sonra, açıktan bir diktatoryal yönetim modeli benimsenecektir. Stalin’e göre bu yönetim tarzı, proletaryanın diktatörlüğüne dayanmaktadır, proletarya kendi içerisinde homojendir, ayrıca yönelim olarak da evrenselliği temsil etmektedir. İdeal yönetim ise bu bilgi ışığında ortaya çıkacaktır. Stalin’e göre bu noktada bilinçlilik esası devreye girmektedir ve bu bilgiyi işçi sınıfı için işçi sınıfının en bilinçli kesimi ve öncüsü olan Parti üretecektir. Proletarya, her türlü insanı kapsayacak bir kategoridir ve işçi sınıfının diktatoryasında bütün farklılıklar aşılacaktır (Cangızbay, 2003: 234-235). Bu doğrultuda işçi sınıfı kendi içinde çelişki ve çatışma yaşamayacak hatta farklılık bile görülmeyecektir. Bu politikalar 1921 yılında terk edilen özyönetim düşüncesinin ötesinde standart demokrasi teorileri için bile kabul edilemeyecek şekilde eleştiriye açıktır.

Özyönetim düşüncesine 1905 ve 1917 devrimleriyle pratik bir deneyim sağlayan Sovyet dönemi özgürlük, eşitlik ve bütünsellik değerleri ile organik bağ kurarak başladığı hareketi, devrim sonrası toplumsal farklılıkları bireylerin özdeşliğine dönüştürüp, farklılaşmayı sadece siyasal boyuta indirmediği (Cangızbay, 2003: 237) bir toplumsal düzende özyönetim değerlerinden ödün vermiştir. Üretim araçlarının burjuva sınıfının elinden alınması ile başlayan devrim sürecinde, Sovyetler Birliği üretim araçlarını toplumsallaştırmak yerine devletleştirmiştir. İtalyan düşünür Bruno Rizzi Sovyet Sosyalizmini bu noktada eleştirerek egemenliğin üretim araçlarına sahipliğine bağlı olduğunu çalışmalarında vurgulamaktadır. Dolayısıyla sosyalizmin, kapitalizmden en önemli farklarından bir tanesi üretim araçlarının mülkiyetinin bireysel değil kolektif olmasıdır. Rizzi’ye göre ise, Sovyetler Birliği’nde üretim araçları halka değil devlete ve nihayetinde devletin sahibi olan bürokrasiye aittir (Çevikbaş, 2014: 92). Özyönetimci düşünürler tarafından şiddetle eleştirilen Sovyetler Birliği’nde devlet yönetimindeki bürokrasi egemenliği daha sonraki yıllarda SSCB’ye ve Kominform’a bağlı Yugoslavya’nın, rejim değişikliğinde ve Sovyetler Birliği ile yollarını ayırmasında en önemli ideolojik nedenlerden bir tanesi olacaktır.

Sovyetler Birliği, kuruluşundan 1989’daki Berlin Duvarı’nın yıkılışına kadar geçen süreçte, sosyalist devletlere ve sosyalizm düşüncesine öncülük ve önderlik eden bir devlettir. Sovyetler Birliği’nin kuruluşundaki devrim pratiklerine sadık kalmamıştır. SSCB’nin ilk yılları

özyönetim düşüncesi için önemli bir deneyim olarak kabul edilmektedir. Sovyetler Birliği'nin ilk yıllarındaki 'demokratik ve katılımcı' deneyimin etkisini daha sonraki yıllarda İtalya'daki İşçi Kurulları'nda, İspanya'daki iç savaş dönemi sendikal harekette ve Yugoslav özyönetim deneyinde görmek mümkündür. Dolayısıyla eleştirileriyle ve olumlu değerleriyle Sovyetler Birliği döneminde Rusya coğrafyası ve kültürü-özyönetim düşüncesinin kısa bir dönem ile sınırlandırıldığı ve vazgeçildiği unutulmadan- reel sosyalizme önemli bir tarihsel gerçeklik ve deneyim sunmaktadır.

3.3. İtalyan İşçi Kurulları

"20.y.y."ın ilk çeyreğinde birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi İtalya'da da 1917 Sovyet modelinden etkilenen işçi kontrollü ve işçi yönetimine dayanan Fabrika Konseyleri ortaya çıktı. Bu işçi hareketleri arasında önemli bir konuma sahip olan İtalyan İşçi Kurulları, Gramsci'nin özgün yorumlarıyla birlikte pratikte ayrıca incelenen bir modeldir. Çağdaş özyönetimci düşünceler araştırılırken Marksist düşünürler içinde İtalyan siyasetçi, devrimci ve teorisyen Antonio Gramsci, İtalyan İşçi Kurulları adlı çalışmasıyla özel bir konuma sahiptir. Düşünüğe göre, klasik sosyalist teoride olduğu gibi devrimin öncü gücü/rehberi parti veya sendika değildir. 1917 Sovyet Devrimi sonrası uygulanan ve bu pratik sayesinde partinin öncü gücüne inanılan düşünceleri/e Gramsci, özgün bir yorum getirir. Gramsci'ye göre; devrim sürecinde, parti ve sendikalar işçilere değil; işçiler, parti ve sendikalara yol gösterecekleridir. Bu çerçevede ne komünist parti, ne de işçi sendikası devrimi gerçekleştiremez, devrim sadece fabrika konseyleri şeklinde örgütlenen işçiler tarafından gerçekleştirilebilir (Sancaktar, 2015: 162-163).

1920'li yıllarda İtalya'da, Gramsci'nin işçilerin konseyler yoluyla yönetime katılması düşüncelerini uygulamada görmek mümkündür. Rusya'daki devrim İtalya'da, -özellikle sanayileşmiş Kuzey bölgelerinde- büyük yankılar uyandırmıştır. Bu çerçevede Şubat 1919'da harekete geçen 'Metalürji İşçileri Federasyonu', işçilerin 'iç komisyon' oluşturmaları için işçiler adına işverenler ile sözleşme imzalamıştır (Cangızbay, 2003: 237). Sendikalara bağlı olarak kurulan 'İç Komisyonları' daha sonra bir dizi grev ve fabrika işgali ile fabrikalarda yönetim işlevini daha çok ele geçirmişlerdir. Ayrıca bu dönemde İç Komisyonlar sendikalardan da bağımsızlaşarak sendikalı/sendikasız ayrımı gözetmeksizin fabrikadaki işçilerin tümünü kapsayıcı pozisyona ulaşmıştır. İşçi demokrasisi adını verdiği model ile Gramsci, fabrikadaki tüm iktidarın fabrika komitelerine, İtalya'da ise tüm devlet iktidarının 'İşçi ve Köylü Konseylerine' aktarılmasını vurgulamaktadır (Gramsci, 1977: 11).

“Ne olursa olsun amaç, kategorilere ayrılmış bulunan her on beş işçi için bir delege seçmek ve bir dizi seçim yoluyla, emeğin her görünümünü temsil eden bir fabrika delegeleri komitesine ulaşmaktır. Mahalle komitesi işçilerin yaşadığı semtte oturan başka emekçi kategorilerinin delegelerini de içine almaya çalışmalıdır... Mahalle komitesi, aynı semtte oturan tüm emekçi sınıfın ifadesi olmalıdır” (Gramsci, 1977: 12).

Herhangi bir siyasi parti programının veya sendikanın belirlemediği ‘İç Komisyonlar ve Fabrika Kurulları’ kendi aralarında örgütlenmeye giderek hem yerel düzeyde hem de işkolu düzeyinde gönüllülük bağı esasıyla kurulmuşlardır. Bu noktada Kurulların gönüllük bağı ile kurulmaları işçileri, sendikalar ve partiler ile zorunlu bağ kurmasından/kurmaktan da ayrıca kurtarmaktadır. Bu durum Gramsci’nin, Marksist düşünürler arasındaki özgünlüğünü de ortaya koymaktadır. Bu düşünceye göre işçi sınıfı, kendi toplumsal varlığını doğrudan ve tümüyle yansıtmaktan uzak olan sendika ve partilere¹⁵ bağlı kalmadan soyut proleterlik niteliği yerine, somut üreticilik işleviyle; teknik yanı dâhil olmak üzere ‘Fabrika Kurulları’nda yönetimin tümünü üstlenmiştir. Gramsci işçilerin ve köylülerin devrim sürecindeki rolünü şöyle açıklamaktadır:

“Fabrika işçileri ile yoksul köylüler proleter devrimin iki yönlendirici gücüdür. Komünizm, özellikle onlar için hayati bir zorunluluktur... Komünist devrim, temelde bir örgütlenme ve disiplin sorunudur. İtalyan toplumunun günümüzdeki nesnel koşulları göz önüne alındığında, devrimin başoyuncuları, sıkı sıkıya düzenli ve türdeş fabrika işçisi kitleleriyle sanayi kentleri olacaktır” (Gramsci, 1977: 36-37).

Diktatörlük ve hegemonya arasında önemli bir ayrım yapan Gramsci’ye göre; “diktatörlük, egemen sınıfın, devlet aygıtını kullanarak diğer sınıfları zorla kontrol altında tutmasıdır. Oysa hegemonya ise; egemen sınıfın, öteki sınıflar üzerinde kurduğu ‘ideolojik ve kültürel hâkimiyet’tir” (Sancaktar, 2015: 163). Gramsci otorite ve hiyerarşiye karşı değildir (Işıklı, 1983: 51). Gramsci ekonomik yaşamda sermaye sahiplerinin otoritesi yerine işçi konseyinin otoritesini savunmaktadır. Ayrıca sosyalist düzenin kurulması için işçi sınıfının toplum üzerinde kendi hegemonyasını oluşturması gerektiğini vurgulamaktadır.

Gramsci’ye göre “proleter devletin kurulması için fabrika konseylerine ihtiyaç vardır. Konsey emekçi-işçi sınıfının birliğini gerçekleştirecektir” (Gramsci, 1977: 48). Yine Gramsci’ye göre; alttan üste doğru “belediye, kent ve bölge konseyleri” oluşturulacak; işçiler-

¹⁵ Gramsci, partinin rolünü tamamen yok saymamıştır. Siyasal partinin getireceği birlik dışsaldır; bireylerin toplumuna dayanmaktadır ve organik bir bütünlüğü yoktur. Ancak dışsal biraraya getiricilikte parti bir araç olarak kullanılmalıdır.

emekçiler tarafından seçilecek bu konseyler aralarında demokratik ilkelere bağlı kalarak “Konseyler Birliği” şeklinde örgütlenecektir (Gramsci, 1977: 49).

Gramsci'nin çalışmalarında; konseylerin oluşumunda şu ilkelere bağlılık esastır:

“Delegeler atölye sayısına uygun bir biçimde belirlenecektir... Konsey meclisleri, işçi sayısı ile aday sayısı arasındaki oranın ne olacağını belirleyecektir. Fabrikadaki tüm proleterler ister kolla ister kafayla çalışsınlar, oy verme hakkına sahiptirler. Sınıf mücadelesine bağlanmış her sendikanın üyeleri aday olarak seçilebilirler. İlk seçimler, eski türden iç komisyonlara bağlı olarak yapılmalıdır. Seçilen komisyonlar altı ay boyunca görevde kalacaktır. Yeni seçimlerin kurallarını eski delege meclisi belirlemelidir. Delege her zaman kendi seçmeninin güvenine sahip olmalıdır. Dolayısıyla hemen görevden alınabilir. Oylama iş saatlerinde gizli oyla yapılacaktır. Fabrika konseyi seçimlerden sonraki iki gün içinde toplanmalıdır. Delegenin birbirinden ayrılmaz iki tane sorumluluğu vardır: Kendi atölyesindeki sendika üyelerini temsil eder, atölyedeki tüm işçileri temsil eder. Bu nedenle fabrika konseyi, fabrika içindeki proletaryanın tümünü temsil eder” (Gramsci, 1977: 78-79).

Bu şekilde örgütlenen fabrika konseylerinin temel amacı ekonominin doğrudan işçiler tarafından yönetilmesini sağlamaktır. Bu modelde özel teşebbüs, pazar ve rekabet yoktur; bu değerlerin yerini sosyalist düzende devlet, planlama ve dayanışma almaktadır. Gramsci'nin bu fikirleri, İtalyan lider Benito Mussolini'nin iktidara gelmesi ve otoriter yönetimini yerleştirip, İtalya'daki tüm partilerin yasaklanması ile tek partili faşist rejimin¹⁶ kurulması sonucu uygulamada kendisine yer bulamamıştır. 1920'li yıllarda Torino gibi bazı kentlerdeki fabrikalarda uygulamaya geçirilen bu fikirler kısıtlı pratik deneyimine rağmen Yugoslav özyönetimci Kardelj'i etkilemiştir ve 1950-1964 yılları arasında Gramsci'nin İşçi Kurullarının izlerini, Yugoslavya İşçi Konseylerinde görmek mümkündür.

3.4. İspanya İç Savaşında Özyönetim

1930'lu yıllarda İspanya'da monarşinin yerini Cumhuriyet¹⁷ yönetimi almıştır. 1931 yılında İspanya'da belediye seçimlerinden sonra ilan edilen Cumhuriyet, iki önemli yasal

¹⁶ Anti-faşist büroanın yöneticiliğini üstlenen Gramsci, 1924'te Komünist Parti'nin başkanlığına yükseldi. Ancak Gramsci, Mussolini'ye düzenlenen bir suikast girişimi neden gösterilerek 20 yıl hapis cezasına çarptırıldı ve 11 yıl hapis hane kaldı. Yine bu hapis hane yıllarında Gramsci'nin, devrim ve sosyalist toplum için yaptığı çözümler “*Hapishane Defterleri*” adıyla yayımlanmıştır.

¹⁷ 1931 belediye seçimlerinden sonra ilan edilen 2. Cumhuriyet, iki tarihsel karara imza atmıştır: Bunlardan birincisi, yerel işlerin yerinden yönetimi, ikincisi ise ulusal ve bölgesel toplulukların özerkliklerinin tanınması olmuştur. Anayasa önce, yerel yönetimlere kendilerini ilgilendiren bütün konulardaki yetkilerin kullanılmasında özerklik tanımıştır. Söz konusu ilke, benzer yöndeki isteğini bir halkoylaması ile belirleyen bölgeler (Katalonya bunu 1932 yılında gerçekleştirmiştir) için de geçerli kılınmıştır. Bu süreçte hedeflenen İspanya'nın, yerel yönetim bakımından, yasama erkinin “bölge parlamentolarına” ait olduğu bir “bütünleşmiş devlet” (Estado integral) olması olarak belirlenmiştir (Yıldız, 2011: 178).

düzenlemesi ile ülkenin örgütlenme biçimini ve sosyo-politik yapısını değiştirmiştir. İspanya Anayasası¹⁸ ile hem yerel işlerin sunumu ile ilgili yetki kullanımında yerinden yönetim birimlerinin hem de İspanya’da ulusal ve bölgesel toplulukların özerklikleri tanınmıştır (Yıldız, 2011: 178).

İspanya’da yeni yönetsel ve siyasal yapılanma sonrasında, 1936 genel seçimlerini Halk Cephesinin kazanmasının ardından halkın -seçim zaferinin verdiği coşkuyla- yeni hükümetin kurulmasını beklemeden otoriteye ve devletin egemenliğine açıkça karşı çıkması ve yine sokak çarpışmalarıyla başlayan ulusal direniş hareketlerinin iç savaşa dönüşmesi sonrasında General Franco başkanlığında ordu, yönetime el koymaya kalkışmıştır. Üç yıl süren iç savaştan galip çıkan ve Halk Cephesini kesin bir yenilgiye uğratan Franco, elde ettiği iktidar gücüyle sivil yönetimi askerileştirmiş ve yerel yönetimlerin, merkezin sıkı denetimine bağlandığı bir yönetim modeli kurmuştur. İspanya’da bu dönem toplumsal kaosu yaşadığı yıllar olmuş, iç savaş sürecinde binlerce kişi ölmüş ve toplum ikiye bölünmüştür. Bu yıllarda İspanyol halkının bir bölümü Cumhuriyet yönetimini ve halk cephesini desteklerken, hiç küçümsemeyecek genişlikte bir bölümünün de Franco ve milliyetçi birlikleri desteklediği görülmektedir (Gökşenli, 2013: 147-148). Tıpkı aynı yıllarda Almanya ve İtalya’da görüldüğü gibi düzensizliğin ve iktisadi adaletsizliğin ancak karizmatik bir lider ile aşılabacağı inancı, İspanya’da da Franco’yla birlikte birçok taraftar kazanmıştır.

İspanya’daki bu genel halk ayaklanması, 1939 yılında yenilgiye uğrasa da devrim pratiği ve anarko-sendikalist örgütlenme için ciddi bir deneyim sağlamıştır. 1917 Sovyet Devrimi’nden çok daha özgün bir forma sahip olan Halk Cephesi’nin ayaklanması; Sovyet pratiğinde olduğu gibi kamu hizmetini yürütecek ve yönetecek olan işçi komitelerinin merkezden çevreye, yukarıdan aşağıya doğru yapılaşmanın yerine anarko-sendikalist örgütlenmenin içinde doğrudan tabandan ortaya çıkmıştır (Cangızbay, 2003: 244).

Yerellik esasına dayanan anarko-sendikalist örgütlenmenin en önemli temsilcisi olan Ulusal Emek Konfederasyonu (CNT) ve Genel Emekçiler Sendikası (UGT) İspanya’nın en büyük işçi kuruluşlarıdır (Salman, 2003: 104). Sendikacılığın ‘siyasetten bağımsızlık’ ve ‘kendi kendine yeterlik’ ilkelerini benimseyen CNT, devlet ve siyasal iktidarın devrim yoluyla ele geçirilmesi fikrine karşı çıkmıştır. Bu doğrultuda CNT’ye egemen olan anarko-sendikalistler ne hükümet kurmaya girişmişlerdir, ne de mevcut hükümete katılmayı denemişlerdir. Anarko-sendikalistlerin tek amacı ekonomiye el koyarak, burjuva devletinin yıkılmasını sağlamaktır.

---

¹⁸ İspanya’nın bugünkü yönetim yapısının kökeni, Napoleon modelinden esinlenilerek oluşturulan 1812 tarihli Cadix Anayasası’na dayanmaktadır. İl ve belediye gibi iki birimin varlığına dayanan bu merkezi sistem, aşağıda anlatılan ve idari merkeziyetten uzaklaşan bazı kısa dönemler hariç 1978 yılına değin ayakta kalmıştır (Yıldız, 2011: 177).

Bu çerçevede anarko-sendikalistler üretimle tüketimi ortak bir çerçeve içinde ele alarak üretimi ekonomik bir etkinlik olmaktan çıkarmaya ve yine üretimi ihtiyaçların giderilmesine yönelik bir toplumsal etkinlik haline getirmeye çalışmışlardır (Cangızbay, 2003: 244-246).

Anarko-sendikalistlerin tarzı –özyönetim kabul edildiği şartlarla-, Franco'nun denetimi dışında kalan çok geniş bir alana yayılmış ve İspanya'da devlet aygıtının çöküşü ile Madrid, Valencia, Barselona gibi büyük kentlerde kapitalist yapıların yerini sendikalist yapılar almıştır. 1937 yılının sonunda kadar İspanya'da 'örgütlü disiplinsizlik' görüşü hâkim olmuş dolayısıyla İspanya'da, tüm devlet aygıtı tahrip edilerek iktidar sokağa çekilmiştir. Ayrıca İspanya özyönetiminde, özyönetimin sadece siyasi totalitarizmle değil muhafazakâr sendikacılık ile de çatıştığını ve işçilerin kendiliğindenliğini İspanya devrimci sendikacılığında görmek mümkündür (Arvon, 1991: 49-50). Ancak bütün bu özgün düşünsel temeline ve eylemselliğine rağmen İspanya'da özyönetim yıkılmaya mahkûm olmuştur. İktidara el koymaktan kaçınan anarko-sendikalistler, etkinlik alanlarını fabrikalarla sınırlandırmışlardır. Bu durum üzerine darbe girişimi başarısız olan Franco, iç savaş başlatarak kralcı bir ayaklanmanın önünü açmıştır. Üç yıl süren ve büyük bir yıkıma sebep olan iç savaş cumhuriyetçi Halk Cephesi'nin mağlubiyetiyle sonuçlanmış ve anarko-sendikalistlerin egemenlik kurmayı tercih etmediği – tercih ettiğinde de geç kaldığı- devlet üzerinde Franco, 1975'deki ölümüne kadar sürecek olan bir diktatörlük rejimini inşa etmeyi başarmıştır (Sertel, 2015: 275).

Halk Cephesi'nin bütünleşme çabalarına rağmen İspanya'da özyönetimin kendisine kredi ve mali destek sağlayacak her türlü kurumdan yoksun olması; Paris Komünü sırasında komüncü devrimcilerin, Merkez Bankası'na el koymaması sonrasında karşılaştığı sorunların benzerini İspanya'da anarko-sendikalistlere yaşatmıştır. Bu duruma ek olarak Katalanların yaşadığı Barselona'da işçilerin Stalin hükümetine bağlı güçler tarafından dağıtılması, Halk Cephesi'ni ayrıca güçsüz kılmış ve kırsal özyönetim giderek yok olmaya başlamıştır (Arvon, 1991: 56). Devamında sanayide ise, özyönetim düşüncesiyle yönetilen fabrikaların hammadde sağlayamaması sonucu metalürji ve maden işletmelerinde işçilerin yönetime katılmaları yasaklanmış ve yine taşımacılık da devletleştirilmiştir. Tüm İspanya'da özyönetim adım adım Franco karşısında yenilgiye uğramaya başlamıştır. İspanya'daki özyönetimler arasında en güçlü sosyo-ekonomik şartlara sahip olan Barselona özyönetimi ise cumhuriyetçi İspanya'nın ezilmesine kadar ayakta kalabilmiştir.

1938'da Anarko-sendikalistler, tümüyle siyaset-dışı kalma düşüncelerini değiştirseler de devrimin kalıcılığı için artık çok geç kalınmıştı. Özyönetimi fabrika ile sınırlandırırken, fabrikaların kapılarını da halka kapatan anarko-sendikalistler, fabrikaları toplumsallaştırmak

yerine işçileştirmişler (Cangızbay, 2003: 250-251) ve özyönetimin en önemli değerlerinden bütünsellik değeri ile bağlarını koparmışlardır.

Anarko-sendikalistlerin İspanya’da özellikle Barselona şehrinde deneyim sağladıkları özyönetim pratiği, tarihsel süreçte başarıya ulaşamasa da tercih edilen hareket formu ile çalışmada -şimdiye kadar incelenen- diğer Marksist devrim pratiklerinden farklılık göstermektedir. Kısa süreli de olsa her şeye rağmen anarko-sendikalistlerin iç savaş sırasındaki mücadeleleri ve fabrikalardaki özyönetim modelleri, Yugoslavya özyönetimi için bir başka ve yine özgün bir pratik olmuştur. Ayrıca Yugoslav özyönetimci uygulamaları için Yugoslavya devlet başkanı Tito’nun, gençliğinde İspanya İç Savaşı Halk Cephesi tarafında aktif katılımı, 1936-1939 İspanya İç Savaşı’nı ayrıca önemli kılmaktadır.

3.5. Yugoslavya’da Sosyalist Özyönetim Deneyimi

Yugoslav kelimesi, Sırpça-Hırvatça dillerinde “Güney Slavlar” anlamına gelmektedir. Sırp, Hırvat, Slovenler, Boşnaklar ve Bulgarlar, Güney Slav uluslarını oluştururken bu uluslardan da Bulgarlar haricindeki diğer dört ulus Yugoslavya devletinin hâkim etnik kökenini oluşturmaktadırlar. Yugoslavya devleti içerisinde devlet başkanı Tito’nun “milliyet” olarak kabul ettiği bu dört ulusun dışındaki azınlık grupları ise; Macarlar, Arnavutlar, Türkler, Bulgarlar, Çekler, Romanlar, İtalyanlar, Rutenler, Slovaklardır (Ülger, 2003: 15-17). Slav uluslarının Yugoslavya coğrafyasında kurduğu ilk beraberlik 1918 yılında kurulan Sırp Hırvat Sloven Krallığıdır. Ancak İkinci Dünya Savaşı sırasında işgale uğrayan Sırp Hırvat Sloven Krallığı, ordunun teslim olması ile birlikte sona ermiştir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Yugoslavya’da işgale direnen iki örgüt bulunuyordu. Direniş örgütlerinden ilki, Sırp milliyetçilerinin örgütü olan ve Londra’ya kaçan Krallık hükümetinin de desteğini alan Çetniklerdir. İşgale direnen ikinci örgüt ise, Tito liderliğinde kurulan Partizan hareketidir. Süreç içerisinde daha güçlü hale gelen Yugoslav Komünist Partisi (YKP) lideri Tito, savaş içinde oluşturduğu Ulusal Kurtuluş Anti Faşist Konseyi (AVNO) cephesiyle bünyesinde bulunan bütün ulusların ve azınlıkların hükümeti olduğunu ilan etmiştir. 25 Kasım 1945’de Krallık resmen ilga edilince yerine Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti kurulmuştur (Drulovic, 1976: 40-41) (Ülger, 2003: 46-52).

Yeni kurulan devlette Yugoslav yönetiminin, egemenliğindeki uluslara bakışı değişmiş ve Sırp, Hırvat ve Slovenlerin dışında kalan uluslara da devlet örgütlenmesinde yer verilmiştir. Ayrıca Makedonlara, Karadağlılara, Boşnaklara da cumhuriyet statüsü verilmiş ve çok-kültürlü bir devlet yapısı ortaya çıkmıştır. Hintli filozof ve siyasetçi Radakrishnan’ın tanımıyla Yugoslavya; “6 cumhuriyet, 5 ulus, 4 din, 3 dil, 2 alfabe ve tek bir devlet”tir (Türkdoğan, 1977:

14). Sırp Hırvat Sloven Krallığı'ndan sonra ikinci Yugoslavya'nın kuruluşu altı temel esas üzerine inşa edilmiştir: Bu esasların başında uluslara ve azınlıklara eşit mesafeli yaklaşım benimseyen karizmatik lider Tito¹⁹ geliyordu. Diğer esaslar ise; özyönetim, sosyalist piyasa ekonomisi, federalizm, bağlantısız dış politika ve 1941 Kulübü'dür²⁰ (Ülger, 2003: 53).

3.5.1. Yugoslavya'da Özyönetim Düşüncesinin Doğuşu

Yugoslavya'da özyönetim, Sovyet modelini tersinden izleyen bir sürece sahiptir. Yugoslav özyönetimi, Sovyetlerdeki gibi devrimci bir süreç sonucunda oluşmamıştır. Ekim Devrimi'nin tam tersine partinin ekonomiyi ve devleti sıkı bir baskı altına aldığı bir merkeziyetçilikten²¹ doğmuştur (Arvon, 1991: 57). Yugoslav Komünist Partisi, ilk kurulduğu andan itibaren kendisini Marksist-Leninist olarak tarif etmiş, ayrıca Yugoslav komünistleri 1948'e kadar kendilerine, Stalinist SSCB modelini en iyi (ideal) sosyalizm modeli olarak örnek almışlardır. Hatta Yugoslav Federal Halk Cumhuriyeti'ni kuran '1946 Anayasası', 5 Aralık 1936 tarihli SSCB Anayasası'na benzerliği nedeniyle Stalinist Anayasa olarak adlandırılmış (Sancaktar, 2015: 176) ancak SSCB ile bu yakınlık çok uzun sürmemiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iki ülke arasındaki ilişkiyi eşitlik esasına dayandıran (Ülger, 2003: 55) Tito, Sovyetler Birliği'ndeki memur egemenliğine açıkça karşı çıkan ilk komünist devlet yöneticisidir. Sovyet bürokrasisini suçlayan Tito'ya göre; Sovyet Devrimi ile üretim araçları özel mülkiyetin elinden alınmıştır, ancak fabrikalar işçilere devredilmemiştir. Yönetim devlet memurları tarafından yürütülmektedir ve işçilerin yararına olan tek şey işsizliğin olmamasıdır (Cangızbay, 2003: 271). Tito'nun Yugoslav ekonomi politikası ile ilgili tarımsal kooperatifleşmede baskıcı bir yol izledikleri ve bu konuda Sovyetleri izlemede aşırıya kaçtıklarını belirten öz eleştirisi Stalin ile olan ilişkileri iyice kötüleştirmiştir (Işıklı, 1983: 95). Yugoslav lider Tito'nun, Stalin karşısında bu dik duruşunun nedenlerinden bir tanesi; İkinci Dünya Savaşında Yugoslavya'nın, Alman işgali sırasında Moskova'ya sığınmayıp kendi kurtuluş savaşını başlatması ve düşman işgalinden kendi ulusal mücadelesi ile kurtulan - Arnavutluk ile- iki Avrupa ülkesinden biridir ancak Tito ve Yugoslav yöneticiler her ne kadar Stalin'e boyun eğmeseler de, Stalin'in o döneme kadar ki tek sosyalizm modeli olan Sovyet Devletinin uygulamalarını devam ettirirler; tek parti devleti, güçlü bir gizli polis, tarımda zorla

¹⁹ Sırpların baskın kültürü ve egemenlikte daha çok yer almak istemeleri düşünüldüğünde, Devlet Başkanı Tito'nun Sırp olmaması kökenlerinin Hırvat olması, Yugoslav halkları tarafından daha kolay kabul görmesinde ayrıca önemlidir.

²⁰ 1941 Kulübü, Partizan Hareketi'nin kuruluşundaki adıdır (Ülger, 2003: 53).

²¹ Bu durum Yugoslav siyasetçilerin en önemli çelişkilerinden bir tanesini oluşturuyordu. Çünkü Sovyetler Birliği'nin merkeziyetçi devlet yapısı ve bürokratik yönetimi eleştirilirken, Yugoslavya'da inşa edilmek istenen yeni rejim tamamen merkezi kararlar ile inşa ediliyordu (Arvon, 1991: 58).

kamulaştırma ve kooperatifleştirmeler, işçilere söz hakkı tanımayan tek kişi yönetimi (Cangızbay, 2003: 272-273) gibi uygulamalarda bu durumun önemli kanıtıdır.

Yugoslav Komünist Partisi, SSCB tarafından kontrol edilen Kominform'dan 1948'de ihraç edilmiştir. Yugoslavya ve SSCB arasındaki ilişkiler koparken dış ticaretinin yarısından fazlasını Sovyet Bloku ile yapan Yugoslavya'nın karşılaştığı ambargo ile ekonomisi çökme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. "Savaş döneminde bile Stalin ile aramızdaki görüş farklılıkları ve anlaşmazlıklar eksik olmamıştır" sözleriyle Yugoslav siyasetçi Drulovic, Sovyet baskısını ve karşı karşıya kaldıkları ekonomik ve politik zorlukları şöyle ifade etmektedir:

"Yugoslavya'nın Stalin'ce ve Kominform'ca bir çeşit aforoz edilmesi, askersel ve politik baskılar, uygulanan ekonomik müeyyideler ülkemizin üzerine ansızın bir âfet gibi çökmüştü. Bir yıldan fazla bir süre kıtlık tehlikesi altında yaşadık; ölmek için kapitalist ülkelerden yardım istemek zorunda kaldık" (Drulovic, 1976: 57-58).

Tüm bu ekonomik ambargo ve boykota rağmen Yugoslav halkının Tito'nun karizmasına ve devlet aklına güvenmesi ve yine kapitalist Batılı devletlerden alınan ekonomik yardımlar²² sayesinde Yugoslavya, dış politikada bağımsızlığını sağlarken iç politikada da yeni bir sosyalist modele doğru adım atmaya başlamışlardır. Yine bu dönemin devamında Yugoslavya, Bağlantısızlar Hareketi'ne de öncülük ederek dış politikada kendilerini İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan Soğuk Savaş'ın dışında tutmayı başarmıştır.

3.5.2. Sosyalist Dünya'da İkinci Bir Model: Yugoslavya Özyönetimi

Yugoslav Komünist Partilere göre Sovyetler Birliği'nde uygulanan sosyalizm modelinin, birçok eksikleri hatta modelin sosyalist düşünce ile uyuşmayan birçok uygulaması vardır. "Ne denli kusursuz olursa olsun, ne denli ustalıkla kullanılırsa kullanılsın, hiçbir bürokratik mekanizma sosyalizmi kuramaz. Sosyalizm, ancak –Komünist Parti'nin yol göstericiliği ile el ele olarak- halk yığınlarının büyük girişim gücünden doğabilir" (Drulovic, 1976: 60).

Sosyalistlerin klasik burjuva demokrasisi diye adlandırdıkları liberal temsili demokrasiye tepki olarak doğan sosyalist demokrasinin, temsili demokrasiden en önemli farklarından bir tanesi devleti inceleme biçimidir. Sosyalist demokrasinin özü son kertede devletin yok oluşuna dayanmaktadır. Özyönetimci düşünürlere göre; sosyalist demokrasinin

²² 1947'deki Marshall yardımını reddeden Yugoslavya, 29 Kasım 1949'da Amerikan Başkanı Harry S. Truman'ın yardım teklifini geri çevirememiştir. Amerika Birleşik Devletleri, resmi açıklamalarda yardım önerisi ile Tito'nun sosyalizm kurmasını değil, Tito'yu batmaktan kurtarmayı amaçladıklarını açıklamışlardır (Işıklı, 1983: 100-101).

çıkış noktası ise üreticilerin kendi kendini yönetmesi ilkesidir. Böyle bir demokrasiye izin vermeyen devrimin, kapitalist devlet biçimleriyle ve bürokratik istibdatla bozulması kaçınılmazdır (Mills, 1966: 148). Yugoslav siyasetçi ve düşünür Kardelj, bu düşünceleri daha da açarak açıkça Sovyet Marksizmine karşı çıkmakta ve Sovyetlerin proletarya diktatörlüğünü ve devletin merkezîyetçi yapılanmasını reddetmektedir (Türkdoğan, 1977: 18). Sosyolog Cangızbay bu durumu eleştirerek, Yugoslav sosyalist özyönetiminin Stalin'e tepkisel bir hareket olmasının yanı sıra yönetici sınıfın -ne kadar iyi niyetli olursa olsun- kendi yönetimini kendi eliyle yok etmesinin sosyolojik imkânsızlığından bahsetmektedir. Cangızbay'a göre hiç değilse başlangıçta Yugoslav özyönetimi taktiksel bir özyönetimdir (Cangızbay, 2003: 274). Kısaca Yugoslav sosyalizmi, elde ettiği halk desteği ile Sovyet Birliği'ne dahil olmadan kendi sosyalizmini inşa etmeye çalışmış, eleştirileri ve övgüleri ile beraber Sovyetler Birliği Bloku dışında sosyalist bir devlet düzeni inşa edebilmiştir.

1950 yılında Özyönetim Kararnamesi böyle bir ortamda yayınlanmıştır. Kamuoyuna duyurulan özyönetimin yasal düzenlemelerle belirlenen organları ise şunlardır: İş kolektifi (topluluğu/konseyi), işçi kurulu, yönetim komitesi ve direktör (Cangızbay, 2003: 274). İşçi konseyi²³ kendi içinden, 15-120 üyeden oluşacak bir yürütme organı seçecektir. Bu yürütme organının adı da yönetim komitesi olacaktır. Ancak işçilerin sayısı 30'un altında olursa –işçi topluluğu ve işçi kurulu aynı organ olacaktır- çalışanlar, özyönetimi topluca doğrudan yönetecektir. Bu kurumlarda seçimler, aday gösterilerek ve demokratik usullere uygun olarak gizli oyla yapılacaktır (Drulovic, 1976: 62-63).

İşletmelerde yürütme komitesinden sonra bir diğer önemli yürütme organı ise direktördü. Yugoslavya'da Stalinci devlet yapılanması çerçevesinde 1945'ten bu yana uygulanan bir kurum olan direktör, devlet görevlisi olarak özyönetim öncesinde işletmenin tek yöneticisi idi. 1950'den sonra bu kurum lağvedilmek yerine düzenlenmiştir. Bu çerçevede direktör, komünün temsil ağırlığına sahip bir kurulca seçilecek ancak devlet görevlisi olma niteliğini koruyacaktır. Doğrudan doğruya yönetim komitesi karşısında sorumlu olan direktörün; aylık uygulama tasarısını yapmak, iç-örgütlenmeyi tasarlamak, iş normlarını belirlemek gibi pratik görevlerinin yanında yasal açıdan da büyük yetkileri vardır. Plan uygulamak, işçiyi işe almak ve işten çıkarmak, görev dağıtmak, sözleşmeler yapmak ve kurumu devlet organları karşısında temsil etmek gibi güçlü görevleri vardır. Direktörün uygulayacağı plan ise bu yıllarda hâlâ Sovyet örneğine göre hazırlanıp yürütülmektedir (Cangızbay, 2003: 274-276).

²³ Girişimlerin planlarını hazırlamak, üretimi arttırmak için önerilerde bulunmak, üretimin kalitesi üzerinde söz sahibi olmak, üretim giderlerini kıstmak, kadroları güçlendirmek işletmeye ve fabrikalara birçok önerilerde bulunmak için oluşturulmuştur (Drulovic, 1976: 61).

Özyönetim Kararnamesi yayımlanmadan önce işletmelerde işçi konseyi fikri 31 Aralık 1949'da ilk pilot denemesiyle Solin'de bir çimento fabrikasında gerçekleştirilmiştir (Işıklı, 1983: 123). "Fabrikalar işçilerindir, toprak onu sürüp ekenlerin..." (Türkdoğan, 1977: 19) politik söylemiyle başlayan süreç, ilk pilot deneme ile birlikte işletmelerde işçi konseyinin yönetimi fikri ile doğarak ilerleyen yıllarda Yugoslav özyönetiminin pratikteki en önemli adımı olacaktır.

Yugoslavya'da, Özyönetim Kararnamesi idari yapılanmadaki bu değişikliklerin yanında aksiyoner hayata da değişiklikler getirmiştir. Kararname ile vesika usulü kalkmıştır ve yiyecek maddeleri ve günlük endüstri tüketim ürünleri serbest piyasada bulunabilmiştir. Dolayısıyla bu duruma bağlı olarak üreticilerin tarımsal ürünlerin bir bölümünü devlet'e verme zorunluluğu da ortadan kaldırılmıştır (Drulovic, 1976: 64-65). 1952'de 8.800 işletme özyönetim kapsamına girmiş ve bu işletmelerde ortalama 30'dan az işçi çalışmaktayken 1958'de artan işletme sayısının yanında ortalama işçi sayısı da 146'ya ulaşmıştır. Özyönetimin işletmelerdeki bir diğer yeniliği ise işletmelerin, mali özerkliğini kazanması ile 1954'te kâr bölüşümü olarak tanımlanan sistem yürürlüğe girmiştir. Bu sisteme göre işletmeler, federal hükümet ve cumhuriyet hükümetine aktarılan vergiler net kârdan çıktıktan sonra kalan kâr, işletme ve komün tarafından bölüşülmektedir ve bu bölüşümün oranını belirleme yetkisi de komüne aittir (Işıklı, 1983: 124-125).

1958'de kâr bölüşümü sistemi yerine gelir bölüşümü sistemi yürürlüğe konulmuştur. Yürürlüğe konulan bu sistemle Proudhon'un ekonomik hukuk anlayışının gerçekleştiği bir ortam oluşturulmaya çalışılmıştır (Cangızbay, 2003: 279). Yine bu dönemde aksaklıkların giderilmesi için Çalışma Birimleri kurulmuştur. İşçi Kurulu ve Yönetim Komitesi gibi temsili birimler ile Üreticiler Genel Kurulu²⁴ arasında bağı kuran Çalışma Birimleri'dir. Bu birimler süreç içerisinde işletme yönetimi deneyimi içinde ortaya çıkıp yasallaşmıştır.

Yugoslavya özyönetim deneyiminin en önemli kırılma anlarından bir tanesi de pazar ekonomisine geçiştir. Ancak bu ekonomik yapı değişimi için bir dizi kararların alınması beklenecektir. 1965 Reformları ile gerçekleşecek pazar ekonomisine dayanan ekonomik politika değişimi, 1963 Anayasası'nın yenilikleri ile gerçekleşecektir. 1961'de devlet müdahalesinin tamamen kaldırılması²⁵ ile birlikte işletme gelirlerinin dağıtımı, bölüşümü, yatırımı gibi konular tamamen İşçi Konseyi tarafından belirlenecektir. Devamında pazar ekonomisine geçişin ilk aşamasını teşkil eden 1963 Anayasası ile özyönetim; eğitim, kültür,

²⁴ Marksizmin öngördüğü "özgür üreticiler birliği"nden esinlenerek kurulan bu birim küçük çalışma birimleri ile bağlı oldukları üst kurul ve komitelerle koordinasyonu sağlamaktadır.

²⁵ 1963 Anayasası ile birlikte Yugoslavya'da devletin yatırımda bulunma tekeli kaldırılmıştır (Cangızbay, 2003: 280).

sosyal refah, sağlık gibi alanlara yayılmıştır (Işıklı, 1983: 125). 1963 Anayasası'nın başlıca amacı ise, üreticilerin sosyo-ekonomik statülerini ve sosyal koşullarını güvence altına almaktır. Bu çerçevede girişimlerin, fonlarını ve kişi başına gelirlerini arttırabilmek için daha önemli kaynaklara sahip olması; ve yine üreticilerin ise komün kadrolarında, cumhuriyetlerde, eyaletlerde ve Federasyon'da gelir dağılımı bakımından daha etkin olması amaçlanmaktadır. İlk kez 1963 Anayasası ile yönetim fonksiyonlarında görevlilere rotasyon ilkesi konulmuştur. Rotasyon ilkesi ile amaçlanan ise; bürokrasiye engel olmak, genç ve yetenekli kadroları toplumun üst sorumluluk mevkilerinde görmektir (Drulovic, 1976: 67-68). Ancak 1960'lı yıllarda Yugoslavya'da ekonomik örgütlerin yöneticilerinin meslek formasyonları yeterli değildi ve Sovyet Bloğundan ülkeler ile ticaret yapamayan Yugoslavya ekonomisi ağır ekonomik sorunlarla karşı karşıyaydı.

1965 Reformları ile Yugoslavya'da, sosyalist pazar ekonomisine geçiş başlamıştır. Reformlar çerçevesinde işletmelerin gelirinden alınan vergiler kaldırılır, elde edilen kârın yönetiminin büyük bölümü işçi kurullarına bırakılır. Ancak yasa çerçevesinde kârıyla zararını dengeleyemeyen işletmeler kapanacaktır. İç ticaretteki bu adımları, 1967'de payı %49'u geçmemek koşuluyla yabancı yatırımlara izin verilmesi yönündeki dışa açılımcı dış ticaret politikası izlemiştir (Cangızbay, 2003: 280). 1965 Reformları'nın işletmelere kazandırdığı geniş özerklikten bir tanesi de malların fiyatlarını belirlemedeki serbestliktir. Ancak bu serbestlik hızlı fiyat artışları ve işsizlikle tepki görmüştür. Örneğin kiralar %100 artmış ve 1971'de devlet devalüasyon yapmak zorunda kalmıştır. 1971 İstikrar Programı ile devlet denetiminin yeniden yoğunlaştığı ve özyönetim özerkliğinin ise 1955'ten sonraki en düşük düzeye indirildiği görülmüştür. 1970 sonrası dönemde, özellikle 1974'te devlet müdahalesini savunan merkeziyetçi düşüncelerle, pazar yanlısı reformcu düşünceler arasındaki rekabet giderek yükselmiştir (Işıklı, 1983: 126-127).

1970'li yıllarda Yugoslavya'da özyönetim sistemi için ekonomide faaliyet esasına göre kurulan bir diğer örgüt ise "Birleşik Emek Örgütleri"dir. Birleşik Emek Örgütleri, iş kolektifi ve işçi kurulu gibi işletme örgütlerinin yerine kurulmuştur. 1974 Anayasası ve 1976 Tarihli Birleşik Emek Yasası çerçevesinde öngörülmüş, özyönetimsel bir örgüt olan Birleşik Emek Temel Örgütü (BETÖ), değişikler ile en küçük özyönetim birimi olarak işletmenin yerini almıştır. BETÖ, temel mikro-ekonomik karar birimidir ve yasal olarak bağımsızdır. Yine daha önce işletmelerde olduğu gibi 30'dan az işçinin çalıştığı işletmelerde işçi konseyi oluşturulmaz. İşçilerin tümü konsey görevi görmektedir. Yugoslavya'da 1977'de 16.402.000 tane BETÖ kurulmuş bulunuyordu (Işıklı, 1983: 127-128).

1974 Anayasası'nın getirdiği bir başka yenilik ise delegasyon sistemidir. Komün, Cumhuriyet ya da Federasyon meclisine seçilen temsilciler, işletme topluluğu içindeki iş ve görevlerinden ayrılmayacaklar ve meclise kimin gideceğini kendi aralarından kendileri seçeceklerdir (Cangızbay, 2003: 281). Bu yıllarda Yugoslavya'da özyönetim sisteminin bir diğer yeniliği ise birden fazla BETÖ'nün birleşmesiyle de Çalışma Örgütü'nün kurulmasının kararlaştırılmasıdır. Bu değişikliklerdeki en önemli amaç işletme yöneticisinin seçimine komünün müdahalesine imkân tanınmasıdır. Böylelikle işletmelerde oluşan veya oluşması muhtemel tekeli veya teknokratik bir gücün varlığı engellenmek istenmiştir. 1974 Anayasası'nın teknokratik gücün yıkılması için öngördüğü bir diğer değişiklik ise, yönetici ve teknik elemanların işçi konseylerine üye olmasının önlenmesidir. Ancak bu yenilikle birlikte 1974'ten sonraki yıllarda işletmelerin özerkliklerinin sınırlanması ve işletmelerin bağımsız karar vermesi ilkesinin “pazarın kör güçlerinin oyununa teslim olma” anlamına gelmemesi için; partilerin, işletmelerde yöneticilerin seçimine karar vermesi ve yine alınan kararlara da müdahale hakkı yeniden ve açıkça onaylanmıştır (Işıklı, 1983: 128-131). Dolayısıyla parti komitelerinin işletme yönetiminin seçimine ve kararlarına doğrudan müdahale etmesinin önü açılmıştır.

Bağılantısız siyaset ile Tito'nun şahsında simgeleşen Yugoslav özyönetimi, 1946'dan itibaren 1946-53, 1953-63, 1963-1974 ve 1974 ve sonrası olmak üzere dört anayasa döneminde incelenmektedir. Bu dönemlerde en adem-i merkeziyetçi yasa, karar ve uygulamalar bile, merkeziyetçi bir biçimde gerçekleştirilmiştir (Cangızbay, 2003: 283). Bürokratik merkeziyetçilik ve otoriteryanizmden kurtulmak isteyen Yugoslavya yöneticileri Tito, Djilas ve Kardelj; demokratik merkeziyetçilik veya toplumun ve devletin demokratikleşmesini değil, devletin silinmesini doktrinlerinde öngörmüşler ancak devletten vazgeçemedikleri gibi bürokratik yapılanmaya da engel olamamışlardır. Marks ve Engels'in komünizm aşamasını işaret eden bu doktrinlerinde; Tito, Kardelj ve Djilas nesnel koşullar gerçekleşmeden, sosyalizmin en yüksek aşaması komünizmin resmi açıklamalarla başlamayacağı bu pratik deneyimle uygulanarak görülmüştür. Tüm bu idari ve ekonomik gelişmelerin yanında aktüel siyasette yaşanan gelişmeler, Yugoslav özyönetim sisteminin ömrünün belirlenmesinde ayrıca önemlidir.

1960'lı yılların ortasında rejimin baskıcı niteliklerinin ortadan kalkması ve yine 1966 yılında Sırp kökenli İstihbarat Teşkilâtı Başkanı Aleksander Rankovic'in görevden alınması ile birlikte Yugoslavya bir anda özgürlükler diyarı haline gelmiştir. Yugoslavya'da rejime karşı örgütlü direniş ilk defa Hırvat Baharı ile 1968'de meydana gelmiştir. Yine 1968'de Belgrad'da üniversite öğrencileri grevci işçilerle ortak gösteri düzenleyerek sosyalist burjuvazi olarak gördükleri Yugoslavya yönetimini lanetlemişlerdir. Rejim için öğrenci gösterilerinden daha çok

önemsenen politik eylem ise Hırvat aydınların, Hırvatça'nın ayrı bir dil olarak kabul edilmesi için yayımladıkları bildirimidir. Yayımlanan bu bildiri sonrasında Hırvatların ayrımcılık politikaları giderek artmıştır. Yine bu dönemde ayrımcı politikalar sadece Hırvatlara uygulanmıyordu. Makedonlar ve Kosova Arnavutları da, kendi özgürlük alanlarının genişletilmesini istiyorlardı. Bu çerçevede Tito'dan sonra uygulanmak üzere Kolektif Başkanlık Konseyi oluşturuldu. Böylece Cumhuriyetlerdeki yerel Komünist Parti Genel Sekreterleri, Tito'nun ardından birer yıl süreyle başkanlık görevini yürüteceklerdi (Ülger, 2003: 66-67).

3.5.3. Tito'nun Ölümü ve Yugoslavya'nın Dağılması

Tito, Yugoslavya'yı karizmatik kişiliği ve ulus sorununa objektif yaklaşımı ile 1945'ten 1980'e kadar yönetmiş ve 1980'de Tito'nun ölümü Yugoslavya'yı dağılmaya sürüklemiştir. Tito'nun ölümüyle birlikte uluslar ve Cumhuriyetler arasındaki rekabet ve çatışmalar net bir biçimde ortaya çıkmaya başlamıştır. Tito, iktidarı boyunca Yugoslavya içerisinde nüfus oranı en yüksek ulus olan Sırların diğer uluslar üzerinde tahakküm kurmasına engel olmuştur (Ülger, 2003: 68-69). Ancak Tito'nun ölümü ile birlikte Yugoslavya'daki ulusların birlikte yaşam ortamı yok olacaktır. Tito'nun Yugoslavya devletinin devamı için en önemli iki sorundan biri olarak gördüğü bürokrasinin yükselişi, etnik ayrımcılık kadar önemsenmiş bir konudur.

Tito'nun son kongresi olan Yugoslavya Komünist Birliği'nin 1978'de toplanan 11. Kongre'sinde, Devlet Başkanı Tito, bürokrasi ve teknokrasiyi ağır bir şekilde eleştirmiştir. Ayrıca Tito ölümüne iki yıl kala politik söylemlerinde hem bürokratik merkeziyetçiliği hem de yerelcilğe karşı ısrarla mücadele edilmesi gerektiğini söylemiştir. Bu iki akıma karşı mücadele etmenin en iyi yolunu Tito; tüm birleşik emek örgütlerinin, cumhuriyetlerin, özerk eyaletlerin ve emekçi halk arasında özyönetimsel işbirliğinin geliştirilmesinde görmüştür (Sancaktar, 2015: 220). Ancak süreç sonunda Tito tespitlerinde haklı çıkmış ve bürokratik merkeziyetçilik ve tabii tercih edilen ekonomi politikası -pazar ekonomisine devam edilmeli mi edilmemeli mi- ile çıkmaza giren Yugoslav özyönetim sistemi, yereldeki etnik bölünme ve çatışma ile birlikte Tito'nun yokluğunda dağılma sürecine girmiştir.

Yugoslavya'da; Sırbistan'da Sırlar, Hırvatistan'da Hırvatlar, Slovenya'da Slovenler çoğunluktadır. Bu uluslar kendi uluslarının Federe Cumhuriyet sınırları dışında azınlıktadırlar, örneğin Hırvatlar, Hırvatistan dışında kalan yerlerde azınlıktaydılar (Ülger, 2003: 78). Ayrıca bu demografik bölünmüşlüğe ek olarak bu coğrafyalar arasında ekonomik ve gelişmişlik düzeyi bakımından da farklılık bulunuyordu. Kosova, ekonomik bakımdan Yugoslavya'nın en geri

kalmış bölgesiydi ve nüfusunun ezici çoğunluğu Arnavutlardan oluşuyordu. Bu çerçevede 1981 Mart ve Nisan halk ayaklanmaları²⁶ ile Yugoslavya'nın temelini sarsan ilk olay gerçekleşmiştir. Sırbistan yönetimi yayılcı bir politika izlemek istedi ve Kosova ve Voyvodina bölgelerinin özerkliklerinin ortadan kaldırılmasını talep etti (Ülger, 2003: 71-72) ancak bu talepler Tito'nun ölümü ile başlayacak çözümlenin ilk adımları oldu.

Kaçınılmaz son 1990'lı yıllarda gerçekleşti ve Haziran 1991'de, Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını ilan etmelerinin ardından Yugoslavya'da iç savaş başladı, böylece bütün dünyanın dikkati Yugoslavya'ya çevrilmiştir. 1991 yılının Aralık ayında Almanya, Slovenya ve Hırvatistan'ı tanıması ile Sırp'ların durulacağını düşünmüştür. Ancak tanıma, Sırp'ları daha çok çatışmaya yöneltmiştir. Devam eden süreçte Slovenya ve Hırvatistan'ı; Avrupa ülkeleri 15 Ocak 1992'de, Rusya ise 17 Şubat 1992'de tanımıştır. Ayrıca Rusya, 28 Nisan'da Bosna-Hersek'i ve 5 Ağustos 1992 Makedonya'yı da tanımıştır. Bağımsızlıklarını ilan eden bu Cumhuriyetleri; Türkiye 6 Şubat 1992'de, ABD ise 7 Nisan 1992'de bağımsız birer devlet olarak tanımıştır (Ülger, 2003: 109). Bosna-Hersek'in bağımsızlığı 1995' kadar sürecektir iç savaş tetiklemiştir. Kosova'da da bağımsızlık ilanı ile başlayan iç savaş büyük kayıpların yaşanmasına neden olmuştur.

3.6. Türkiye'de Özyönetim

Özyönetim düşüncesi, sol-liberter hareketlerin öncülüğünde başlayan Avrupa örneklerinde olduğu gibi Türkiye'de kendisine bir deneyim alanı bulamamıştır. Türkiye'de böyle bir yönetim kültürünün olmaması ile birlikte özyönetim modelinin düşünsel ve akademik düzeyde de tarihsel ve teorik olarak eksiklikleri açıkça görülmektedir. Ancak bu model bir anda 2015 yılı sonbaharında hakkında konuşulan ve oldu-bitti ile ilan edilmek istenen bir model olarak ortaya çık(arıl)mıştır. Özyönetim kavramı ile ilgili günümüzde sol-liberter/anarşist vb. birçok farklı düşünceyi temsil eden Bookchin ve ekolojik hareket, Zapatist hareket, Bolivarıcılar, Che Guevaracılar gibi birçok ekolden gelen insanların belirli bir tanımda uzlaşmadığı görülürken Türkiye'de modelin özerklik kavramı ile karıştırılacak kadar eksik bilinmesi bu alanda bilimsel çalışmaların eksikliğini ve bazı kavramların siyasal süreç içerisinde nasıl istismar edildiğini göstermektedir.

Türkiye'de işçi hareketleri -1960 ve 1970'li yıllar hariç- kültürü oluşamamış, yurtdışı örneklerinde olduğu gibi gelişme ortamı bulamamış hatta burjuva sınıfı-işçi sınıfı diye bir

²⁶1981 yılında Kosova Arnavutlarının Cumhuriyet statüsü talep etmeleri üzerine Kosova Sırp'ları, Priştine kentinde tahrik ve provokasyon kokan bir gösteri düzenlediler. Kosova Sırp'larına baskı yapıldığı 'Anavatan Kosova'nın Arnavut işgali altında olduğunun öne sürüldüğü bu gösterilerde; göstericilere hitap edenler Kosova'yı Sırp'lardan arındırmaktan ve Sırp anavatanını ele geçirmekten bahsediyordu (Ülger, 2003: 73).

sınıfsal kutuplaşma gerçekleşmemiştir. Özyönetim düşüncesi ile ilgili Türkiye’de bir inceleme yapmanın tarihsel ve teorik kısıtlılığına rağmen çalışmada incelenen özyönetim deneyimlerinde işçi sınıfının önemi düşünüldüğünde; Türkiye’de özyönetim tartışmalarına işçi hareketleri üzerinden incelemek yerinde bir başlangıç olacaktır.

3.6.1. Türkiye’de İşçi Hareketleri, İşletme İşgalleri ve Kısa Özyönetim Denemeleri

Türkiye’de işçilerin hukuki durumu ve işçi hakları ilgili ilk adımlar 17 Şubat - 4 Mart 1923’te gerçekleşen İzmir İktisat Kongresinde atılmıştır (Hafizoğulları, 1999: 291). İzmir İktisat Kongresi, Gazi Mustafa Kemal’in ifadesiyle “siyasi ve askeri muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsun iktisadi zaferle tetviç edilemezse semere, netice payidar olamaz” (Timur, 2001: 46) bu yüzden Atatürk, İzmir İktisat Kongresi’ni Erzurum Kongresi’ne benzetmiş ve bağımsızlığın kazanılacaksa her alanda kazanılması gerektiğini belirtmiştir. Bu amaç doğrultusunda toplanan İzmir İktisat Kongresi’nde; ziraat, sanayi, ticaret ve işçi zümreleri ile beraber Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ortak bir iktisat programı oluşturarak, 34 maddelik bağımsız ve milli iktisat kararlarını ortaya çıkarmıştır. Ancak işçilerin eleştirileri hatta “diğer üç zümreye göre işçilerin bu kararlardan belirli düzeyde etkilendik” söylemine rağmen kongrede alınan kararlar bir milat olarak kabul edilmektedir (Timur, 2001: 46). Kongre’de işçiler ile ilgili şu kararlar alınmıştır:

Birinci maddede amele sözcüğü yasaklanmış ve emeğini ortaya koyarak ücret elde eden kişilere işçi denilecektir ifadesi yer almıştır. Üçüncü maddede milletvekili ve belediye seçimlerinde işçilerin temsilcilerinin sayısının artırılması konusu önemsenmiştir. Dördüncü maddede işçilere sendika hakkının tanınması, beşinci maddede sekiz saat çalışma sınırı gibi konular başta olmak üzere gece ve ağır çalışma, işçilerin tatil ve ücret hakkı gibi birçok konuda da görüş belirtilmiştir (Koç, 2009: 4-7). İzmir İktisat Kongresi’nde, Türkiye Cumhuriyeti Devleti yöneticilerinin işçilerle ilgili aldığı kararlar bu şekildedir.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bilinen ilk işçi hareketi 1923 Mürettepler Grevi’dir. Grev, çalışma saatleri ve koşullarının işçilerin, çalışma kapasitesinden fazla ve ağır olması nedeniyle başlamıştır. Mürettepler grevinin özyönetim düşüncesi içerisinde incelenmesinin nedeni ise, işçilerin kendi yönetimlerinde iki gazete basmasıdır. Greve gitme nedenlerini kamuoyuna duyurmaya çalışarak hak ve kazanım elde etmeye çalışmaları da ayrıca önemlidir (Narin, 2014-2015: 22). Ancak 1923 Mürettepler Grevi ile ilgili bilgiler günümüzde oldukça kısıtlıdır. Temmuz-Eylül 1923’te 100’e yakın dizgi işçisinin özyönetim deneyimine ne kadar katıldığı, hangi kararlarda etkili olduğu günümüzde açık olarak bilinmemektedir.

Türkiye’deki işçi hareketleri arasında özyönetim ile ilişkilendirilen bir diğer hareket ise 1969 yılında Çorum Dodurga ilçesine bağlı Alpagut beldesindeki linyit işletmelerinde ortaya çıkmıştır. Ücretleri ödenmeyen linyit işletmesi işçileri iş güvenliğindeki olası tehlikeleri eleştirerek bağlı oldukları sendika ile birlikte işletmeyi işgal etmişlerdir. İşçiler işçi konseyi oluşturarak yönetimi kısa bir süre ele geçirmiştir. Bu işgal sürecinde işçi konseyinde alınan en önemli karar satışların peşin olarak yapılması kararıdır. Bu karar ile birlikte işçilerin günü geçmiş ücretleri ödenmiş ve işletme kısa süreli de olsa kâra geçmiştir. Ancak bu yönetim modeli uzun süreli olmayacak ve bir aydan biraz fazla sürecektir. 34 günlük bu kısa deneyim jandarma birliklerinin desteği sonrası işletmedeki işçi işgalinin sona erdirilmesi ile ortadan kaldırılmıştır. 1969 Alpagut işçi özyönetimi, Günterm Isı Sanayi fabrikası, Yeni Çeltek Maden İşletmesi gibi 1970’lerden 1980’e kadar uzanan birçok işçi hareketine kısa bir deneyim sağlamıştır (Narin, 2014-2015: 23-24).

1970’li yıllarda sol hareket, ülkenin içinde bulunduğu siyasal durum, işçi hareketleri ve kısa süreli deneyimsiz eylemler ile Türkiye’de çokça tartışılmıştır. 1970’li yıllar işçi grevleri ve fabrika işgallerinden sonra özyönetim kavramı siyasi partilerin yöneticilerinin söylemlerinde kullanılmaya başlanmıştır.

Türk siyasal yaşamında özyönetim düşüncesini siyasi bir söylem olarak ilk kez geniş kitlelere duyurmak isteyen ve bir politika olarak uygulamak istediklerinden bahseden politikacı o dönem Cumhuriyet Halk Partisi genel başkanı, daha sonra Demokratik Sol Parti genel başkanı olacak Bülent Ecevit olmuştur. Ecevit’in özyönetim ile ilgili görüşlerini İsmail Cem ile birlikte oluşturdukları “Demokratik Solda Temel Kavramlar ve Sorunlar” adlı çalışmada incelemek mümkündür. İsmail Cem 1975 yılında Bülent Ecevit ile gerçekleştirdiği söyleşiden derlediği bu çalışmada; Ecevit’in, Marksizm’e neden mesafeli olduğu, Ecevit’in halkçılık düşüncesi başta olmak üzere soldaki demokratik tartışmaları, işçi, köylü ve halk iktidarı kuracağız söylemi ve özgürlükçü demokrasi üzerinden halkın yönetime katılmasını savunan düşüncelerini detaylıca incelemektedir.

Köy-kent Halk Sektörü projesi ile çalışanın yönetime katılmasını amaçlayan Ecevit, özellikle kamu iktisadi kuruluşlarında özyönetimi –dikkatli adımlar atarak- mümkün olan en geniş ölçüde uygulamak istediklerinden bahsetmektedir. Ecevit’e göre çalışanlara en geniş ölçüde yetki ve sorumluluk vermek, kuruluşlardaki bürokratik yönetimin yerine kurumlara sınaî ve ticari işletmeciliği getirecek, kurumların kendi kazançlarını arttıracak, ayrıca çalışanlar verimsiz çalıştıklarında da kendi kazançları azalacaktır. Bu durumun siyasal yararı da beraberinde getireceğini söyleyerek Ecevit, “demokrasiyi iş hayatına sokmuş olacağız ve kamu

iktisadi kuruluşlarını siyasal baskı aracı gibi kullanılmaktan kurtaracağız” tespitinde bulunmaktadır (Ecevit, 1975: 98).

Halk Sektörü projesi ile toplumsal mülkiyeti yaygınlaştırmak isteyen Ecevit, diğer özyönetim modellerine göre kısmî bir devletleştirmeden bahsetmektedir. Ecevit’in bahsettiği devletleştirme adımları doğal kaynaklar ile sınırlıdır ve ilaç sanayi konusunda da özel girişimi sınırlayıcı tedbirler düşünmektedir (Ecevit, 1975: 100).

1970’ler Türkiye’inde daha önce görülmemiş bir politika olan özyönetim tartışmaya açılmak istenen bir düşüncedir. Bülent Ecevit, yönetime katılma ve çalışanların işletmeler düzeyinde ortak karar alması ile özyönetimin gerçekleşeceğini savunmuştur. Ancak politika ve eylemsel düzeyde özyönetim için ciddi deneyimlerinin eksikliği ve uygulanmak istenen bu düşüncenin uzun soluklu bir devlet politikası olmaktan çok; kısa süreli ve dönemsel bir politika olması özyönetimi kısıtlayarak, entelektüel bir tartışma alanına sürüklemiştir. Daha sonra Bülent Ecevit de özyönetim düşüncesinde çok ısrarcı olmayacak ve özyönetim düşüncesinden vazgeçecektir.

1970’ler Türkiye’nin sol ve sağ ideolojiler üzerinden kutuplaştığı yıllardır. Sol düşüncenin hiç bu kadar güçlü olmadığı bir dönemde Ecevit’in, özgürlükçü demokrasiyi savunurken dahi devlet kurumuna olan inancı ve devleti yıkma gibi bir düşüncesinin olmaması, çalışmada incelenen özyönetimci düşünürler gibi devleti yok saymaması ve demokrasilerde devletin kendi kişiliğinin olduğunu kabul etmesi Türk siyasal yaşamındaki devletin bekası konusu ve Türk devlet geleneği için ayrıca önemlidir. 1970’lerde Marksist düşünürler tarafından eleştirilen Ecevit, “bizim kökenimiz Marksist olmadığından sapmamız da söz konusu değildir” (Ecevit, 1975: 125) söylemiyle devlet, demokrasi, ülke üzerine düşüncelerini açıklamaktan çekinmemiştir. Demokrasilerde “devletin kendi kişiliği vardır” diye ifade eden Ecevit’e göre bu kişilik yurttaşlara yabancılaşmış bir kişilik değildir. “Demokrasilerde devletin kişiliği ortak bir kişiliktir. Tüm yurttaşların, ulusun yararını, esenliğini, özgürlüğünü, haklarını, güvenliğini gözetmek üzere oluşan ve ulusal iradeyi yansıtan bir ortak kişiliktir” (Ecevit, 1975: 129). Yine Ecevit’in söylemiyle;

“...bu ortak kişiliğin belirebilmesi için siyasal iktidar sınırlanır. Yurttaşların özgürlüğü ve hak eşitliği, siyasal iktidarın sınırlanmasıyla güvenceye kavuşur. Bu sınırlama, devletin ve toplumun değişik kurumları arasında birbirini denetleyici bir yetki bölüşümü ile sağlanır” (Ecevit, 1975: 129).

Ecevit’e göre demokrasi, insanın günlük yaşamına girmelidir. Halkın yönetime katılmasının da ilk şartı ancak böylece gerçekleşecektir. Özellikle silahlı savaşla iktidara gelmekten söz edebilen kimselerin ve devrimci solun karşısında duran Ecevit, “isteyen halkın

önüne çıkar, istedikleri modeli anlatır ve halkın oylarını almaya çalışır” (Ecevit, 1975: 50-51) sözleriyle temsili demokrasiye olan inancı göstermiştir. Bu düşüncelere²⁷ göre; Ecevit’in özyönetim düşüncesi ikinci bölümde incelenen özyönetim teorisi ve deneyimlerine uzak olsa da yüksek bir temsil oranıyla meclise giren bir siyasal partinin genel başkanı olması ve Türk siyasal yaşamındaki konumu düşünüldüğünde, Ecevit’in özyönetim düşüncesinden bahsetmek önemli ve incelenmeye değer bir konudur.

3.6.2. 1980 Sonrası Türkiye’de Silahlı Terör Örgütü ve Şehir Yapılanmalarının Özyönetim Talebi

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, 30 yılı aşkın bir süredir Kürt sorunu diye ifade edilen siyasi etnikçiliğe dayalı bir politika ile “iki dilli, iki halklı” arzularıyla ulus-devletin istenmediği kaotik bir sürecin içine çekilmek istenmektedir. Bu kaotik süreçte iki merkezli bir siyasi hareketin talep ve eylemleri bulunmaktadır. Birbirleriyle geçişken bir etkileşim içerisinde olsalar dahi bu iki merkezli siyasi hareket iki ayrı siyasi oluşum olarak örgütlenmektedir. Kürt siyasal hareketini incelerken ilk olarak şu tespitte bulunmak gerekmektedir. Kürt siyasal hareketinde bir kesim devletin yasal ve meşru siyasi argümanlarını kullanarak siyaset yürütürken bir diğer kesimi yasal olmayan ve halk bünyesinde meşruiyeti hiçbir zaman kabul edilmeyen silahlı bir terör örgütü kimliğindedir. Kürt siyasal hareketinin²⁸ temsilcisi olduğunu iddia eden bu örgütleri incelemek, tanımlamak işbu zor olduğu kadar şeker kamışını bükme²⁹ benzetmektedir. Bu iki merkezli siyasi oluşum şu şekilde açıklanabilir:

*1970’li yıllarda Apocular adı altında bir grup çete tarafından örgütlenen ve daha sonra kurulacak olan -dağ ve şehir yapılanması ayırt etmeksizin- birçok örgütün temelini oluşturan silahlı terör örgütü, Cumhuriyet tarihinin en önemli çatışma ortamını ortaya çıkarmıştır. Silahlı mücadele ile binlerce insanın ölümüne sebep olan bu örgüt liderinin 15 Şubat 1999’da Kenya’da yakalanmasının ardından dönüşerek ve kabuk değiştirerek şehir siyasetine de entegre

²⁷ Doğrudan demokrasi yerine temsili demokrasiye bağlı olunması ve temsili demokrasinin argümanlarının kesinlikle her platformda kullanılması, toplumsal mülkiyetin devletleştirme düzeyinde gerçekleştirilmesi vb. tercihleri; Marksist, anarşist ve Yugoslav özyönetimciler başta olmak üzere Bülent Ecevit’i, çoğu özyönetimci sosyalistten ayırmaktadır.

²⁸Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve hukuk devletinde yaşamanın verdiği sorumlulukla Kürt kökenli vatandaşların temsilcisi olduğunu iddia eden bu iki kesimi örgütsel düzeyde birbirinden ayırmak gerçek bir zorunluluktur ancak vicdanen bu ayrımı yapmak ilgili kişilerin söylemleri düşünüldüğünde oldukça zordur. Millet vekili olarak seçilmiş temsilcilerin gerçekleştirdikleri kongrelerde terör örgütü liderinin istek ve arzularını savunmaları ve yine Bağımsız Türk Mahkemelerince müebbet hapis ile yargılanmış bir kişinin haptisten çıkarılmasının istenmesi, incelenen ve iddia edilen birçok tartışma konusunun meşruluğunu sorgulamaktadır. Özyönetim deklarasyonu konusunda da bu durum açıkça görülmektedir.

²⁹ Zor bir süreçtir. İlk başta bu oluşumun temsilcileri tercihlerini net bir şekilde belirleyememiştir. Ayrıca oluşumu incelemek zor olduğu kadar her an kırılabilir veya tutanın eline yapışabilir bir niteliğe sahiptir.

olmaya başlamış ve bu alanda da -Kürdistan Topluluklar Birliği (KCK) gibi örgütlenmelerle meşru siyaset adı altında- faaliyet göstermeye çalışmıştır.

*Kürt siyasal hareketinde örgütlenen ve siyaset üreten ikinci kesim ise genelini Kürt kökenli vatandaşların oluşturduğu sol ideolojiye yakın, parti kapatma süreçlerinden dolayı sürekli form ve isim değiştiren³⁰ siyasal partilerdir. Terör örgütünün aksine temsili demokrasiye inanan ve meşru siyaset argümanlarını kullanarak siyaset yürüten bu siyasi partiler, diğer siyasal partiler ve sivil toplum kuruluşları gibi yasal ve meşru bir şekilde örgütlenmelerine rağmen silahlı terör örgütü ile manevi bağlarını hiçbir platformda kesmeyerek ve bu tercihlerini de görsel bir söylem ile destekleyerek siyaset yürütmüşlerdir. Halkın Emek Partisi ile başlayan Halkların Demokratik Partisi ismi ile günümüzde siyasal yaşamına devam bu oluşum, Halkın Emek Partisi ile 1990 yılında ilk kez kurulmuş olmasına rağmen 2017 yılına kadar parti dokuz ayrı isim ile yaşamına devam etmiştir.

Kürt siyasi hareketi 1961’de Marksist grupların ve sol düşüncelerin etkisi ile ilk defa sosyalist bir parti olan Türkiye İşçi Partisi’nin kurulmasıyla ortaya çıkmıştır. Ancak TİP’in 1965 ve 1969 yıllarındaki seçim başarısızlığından sonra Türkiye’de sol radikalleşmeye başlamış ve marjinal sol örgütler kurulmaya başlamıştır. Radikal Kürtler de bu durumu izleyerek 1969’da Devrimci Doğu Kültür Ocakları’nı kurarak gençleri sokak çatışmasına çekmeye çalışmıştır (Poulton, 1999: 256-257). 1980 askeri darbesi ile kesintiye uğrayan ve bastırılan Kürt siyasi hareketi daha sonra iki kanada ayrılır. Silahlı çatışmayı seçenler 1980’li yılların ortalarında eylemlerine başlarken siyaset yapmayı seçenler ise 1990’lı yıllarda Sosyaldemokrat Halk Partisi ve Halkın Emek Partisi ittifakı ile siyaset üretmeye başlamışlardır (Poulton, 1999: 267).

Yukarıda bahsedilen bu iki yapının farklı alanlarda hareket etmesini sol düşüncenin son iki yüzyıllık teorik tarihinden okumak mümkündür. Sol düşünce “19.y.y.”ın son çeyreğinde reformist sosyalizm ve devrimci sosyalizm olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Devrimci sosyalistler; Louis-Auguste Blanqui, Vladimir İlyiç Lenin, Rosa Luksemburg, Antonio Gramsci, Ernest Mandel gibi isimlerden oluşmaktadır ve çalışmanın ikinci bölümünde de incelendiği gibi silahlı bir devrim yoluyla, yasal ve meşru adımlar kabul edilmeyerek bir düzen değişikliğini arzulamışlardır. Devrimci sosyalistler temsili demokrasiye ve temsili demokrasinin parlamenter demokrasi vb. kurumlarına inanmamakla birlikte bu yolda siyaset yürüten reformist

³⁰Halkın Emek Partisi’yle, Özgürlük ve Demokrasi Partisi, Demokrasi Partisi, Halkın Demokrasi Partisi, Demokratik Halk Partisi, Özgür Parti, Demokratik Toplum Partisi, Barış ve Demokrasi Partisi (BDP), Demokratik Bölgeler Partisi (DBP), Halkların Demokratik Partisi (HDP) bu siyasal partilerin kronolojik sırası bu şekildedir. DBP’nin ise yerel düzeyde örgütlendiği diğer partilere göre ayrı bir formu vardır.

sosyalistleri de hain olarak³¹ suçlamışlardır. Reformist sosyalizm ise Sidney Webb, Beatrice Webb, Eduard Bernstein, Karl Kautsky gibi düşünürler tarafından savunulmuştur (Sancaktar, 2015: 23-24). Kürt siyasi hareketinin iki ayrı merkezi, sol düşüncenin kendi içerisindeki yapısı ile detaylı bir ilişkiye sahiptir.³²

Çalışmanın son bölümünde bu iki siyasi oluşumun incelenmesinin nedeni de içinde HDP'lilerin olduğu Demokratik Toplum Kongresi adı altında toplanan çeşitli siyasi temelli örgütlerin özyönetimi tarif eden 14 maddelik, 27 Aralık 2015 tarihinde yayınladıkları deklarasyondur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından bir dönem uygulanan “Kürt açılımı ve çözüm süreci” de bu kongreyi açıkça cesaretlendirmiştir. Diyalog ve müzakere kanallarının devreye girmesi için ilk ve zorunlu olarak terör örgütü lideri Abdullah Öcalan’ın hapisten çıkarılmasını şart koşan kongre, özyönetime giden süreç diye tarif edilen 14 maddelik ucu açık bir sonuç bildirgesi açıklamıştır. Halkların Demokratik Partileri, Demokratik Bölgeler Partisi ve Halkların Demokratik Kongresi’nin de programlarına aldığı ve Hatip Dicle’nin açıkladığı deklarasyonu şu talepler ortaya çıkmıştır:

“Ülke genelinde kültürel, ekonomik, coğrafi yakınlıkları dikkate alınarak bir veya birkaç komşu şehri kapsayacak biçimde demokratik özerk bölgelerin oluşturulması,

- Tüm bu özerk bölgelerin ve kentlerin demokratik esaslarla seçilmiş meclisler ve meclisler içinden seçilmiş öz yönetim organları tarafından Türkiye’nin yeni demokratik Anayasasının temel prensipleri çerçevesinde yönetilmesi. Özerk bölgelerin halk iradesinin ayrıca TBMM ve merkezi yönetimde de demokratik esaslar temelinde temsil edilmesi,
- Demokratik özerk bölgeler ve diğer idari birimlerde merkezi yönetimin seçilmişler üzerindeki her türlü vesayetine son verilmesi, seçilmişleri görevden alma yetkisinin kaldırılması. Merkezi yönetim organlarının, yeni demokratik Anayasa ilkelerine uyulması doğrultusundaki denetimleri dışında bölgesel ve yerel yönetimler üzerindeki her türlü vesayetinin son bulması,
- Özerk bölge ve kentlerde şehir, mahalle, köy, kadın ve gençlik meclislerinin, farklı halklar ve inanç toplulukları meclislerinin, sivil toplum örgütlerinin karar alma ve denetleme süreçlerine doğrudan katılımının sağlanması,
- Demokrasinin derinleşmesi, kapsamlılaşması, özgür ve demokratik yaşamın sağlanması açısından kadınların meclislerde, tüm karar mekanizmaları ve öz yönetim kademelerinde eşit temsiline tanınması. Kadınların ihtiyaçları doğrultusunda meclis, komün ve toplumsal kurumlar kurabilmesi; kadın kurumları ve kadınlarla ilgili kararların tamamen kadın meclislerinin onayından geçmesi. Kadının her alanda özgür ve özerk örgütlenmesinin tanınması,

³¹ Bk: Proleter Devrim ve Dönek Kautsky, yazar: Vladimir İlyiç Lenin, Çev: Ferit Burak Aydar, Agora Yayınevi, İstanbul, 2011.

³² Kürt siyasal hareketi sadece sol düşünceden oluşmamaktadır. Kürt siyasi hareketinde muhafazakâr ve sağ ideolojilerinde benimseyen partiler bulunmaktadır. Ancak çalışmanın konusu özyönetim düşüncesi olduğu için çalışmada Kürt siyasi hareketinin sol ile ilgili olan örgütlenmeleri incelenmiştir.

- Gençliğin karar mekanizmaları ve öz yönetim organlarında yer alması. Bu açıdan gençliğin her alanda özgün örgütlenmesi ve karar mekanizmalarına özgün kimliğiyle katılmasının sağlanması,
- Her kademedede eğitimin öz yönetimlere bırakılması. Türkçenin yanı sıra bütün anadillerin de eğitim ve öğretim dili olması. Eğitim müfredatında genel müfredat dışında yeni demokratik Anayasa, evrensel değerler ve insan hakları çerçevesinde yerelin tarihi, kültürel ve toplumsal özgünlükleri ve ihtiyaçları temelinde müfredata eklemeler yapılması. Türkçe'nin yanında yerel dillerin de resmi dil olarak kabul edilmesi,
- Dil, tarih ve kültür alanında her türlü çalışma yapabilmek. Aynı zamanda İnanç ve ibadet hizmetleri sunan kurumların özerk kurumlar olarak örgütlenmesinin sağlanması,
- Bütün düzeylerdeki sağlık ve tedavi hizmetlerinin özerk yönetimlerce sunulabilmesi,
- Yargı sistemi ve adalet hizmetlerinin özerk bölge modeline göre yeniden düzenlenmesi,
- Toprak, su ve enerji kaynaklarının ekolojik çerçevede toplum yararına işletilmesi, denetlenmesi ve üretimden pay alma yetkisinin özerk bölge yönetimine verilmesi. Öz yönetimin tarım, hayvancılık, sanayi ve ticaret dahil her alanda genel demokratik Anayasa ilkelerine ters düşmeden her türlü üretim ve işletme birimleri oluşturma, bu tür toplumsal ve bireysel girişimleri destekleme, teşvik etme, hibe desteği sunma yetkisine sahip olması,
- Özerk bölgenin yönetim alanında ve kent içinde, her türlü kara, hava, deniz ulaşım hizmetlerini sunması ve denetimini sağlaması. Trafik hizmetlerinin merkezi trafik kurumları ile uyumlu halde yerel yönetim organları denetimindeki birimlerce yürütülmesi,
- Yukarıda belirtilen hizmetlerin sunulabilmesi için yerelde bütçelemenin özerk bölge yönetimine devredilmesi ve kadın odaklı bütçelemenin esas alınması; merkezle ve diğer yerellerle varılacak anlaşmalara ve hakkaniyet ilkelerine bağlı olarak bazı vergilerin öz yönetim birimleri tarafından toplanması. Merkezin yerelden topladığı bütün vergi gelirlerinden yerele pay verilmesi. Merkezin bölgelerin gelişmişlik farkını giderecek şekilde gerekli tedbirleri alması,
- Özerk bölge yönetiminin denetiminde, yereldeki asayişin tümünü sağlayacak resmi yerel güvenlik birimlerinin kurulması, bu birimlerin Anayasal kurallar çerçevesinde ihtiyaçlara bağlı olarak kurulmuş merkezi savunma ve güvenlik birimleriyle koordineli olarak çalışması” (Aljazeera, 2015).

Demokratik Toplum Kongresi tarafından ilan edilen özyönetim deklarasyonunun 14 maddesi incelendiğinde deklarasyonun yeni toplumsal hareketlerle ilgili olduğu görünmektedir ancak bu maddeler Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bağımsız ve bölünmez bütünlüğü başta olmak üzere yönetim şekline ve mevzuatlarına aykırıdır. Özerk bölge ve kentlerde yerel meclislerin karar alma ve denetleme yetkileri temsili demokrasiye uymamaktadır ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti doğrudan demokrasi ile yönetilmemektedir. Eğitimin her kademedede özyönetimlere bırakılması, eğitimde milli birliği ve beraberliği ilke edinmiş ve yasalarını bu çerçevede inşa etmiş demokratik bir devletin kabul edemeyeceği bir taleptir. Sağlık ve tedavi hizmetlerinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin merkezi ve taşra teşkilatlanmaları belirlidir ve herhangi bir hizmet açığı varsa dahi bu eksiklikler deklarasyon maddesi ile çözülemeyecektir. Yargı ve adalet hizmetleri Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde bağımsız mahkemeler tarafından

yürütülmektedir. Yasama-yürütme-yargı ile yönetilen devlet teşkilatının yargı kolunu özerk bölge modeline bırakmak Türkiye Cumhuriyeti Anayasası başta olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti Devleti kanunlarına aykırıdır. Bir devlet hâkimiyetinin en önemli göstergelerinden bir tanesi vergilendirme ve vergi toplama gücüdür. Özerk bölgelerin vergilendirmeyi merkezi yönetimin elinden alıp, kendisinin kullanması kanunlara aykırıdır ancak bu madde özyönetim düşüncesinin ruhuna da aykırıdır. Çünkü Demokratik Toplum Kongresi'ne göre özerk bölge toprak, su, enerji kaynaklarını, kent içindeki ulaşım hizmetlerini denetleme ve üretiminden pay alma yetkisine sahip olurken merkezi bütçeden pay alma arzusu özyönetim düşünürlerince belirtilen kendi kendine yetebilirlik ve bir üst otoritenin hâkimiyetinden kurtulma ilkesine ters düşmektedir. Bu madde bölgelerin gelişmişlik farkını gidermek için istenildiği yazılsa dahi özyönetim düşüncesi bunu kabul etmemektedir. Yerel güvenlik birimlerinin kurulması teklifi de zımnî bir bağımsızlık talebidir.

14 maddelik deklarasyon ve özyönetim/özerklik tartışmaları Kürt kökenli siyasetçilerin açıklamaları üzerinden incelendiğinde; arzulanan düşüncenin siyasi kimlik ve anayasal vatandaşlık talebi olduğu görülmektedir. Ancak süreç bir çelişkiyi içerisinde barındırmaktadır. Öncelikle DBP eş başkanı Emine Ayna'nın sözleriyle “özerklik ve özyönetim ile kastedilen aynıdır” (BBC, 2015) tespiti siyaset bilimi terminolojisi ve tarihteki özyönetim ve özerklik deneyimleri açısından yanlış bir tespittir. Özerklik terimi birinci bölümde Özerklik başlığında detaylıca incelenmiştir. Ayrıca ikinci bölümde özyönetim düşüncesi ve deneyimleri incelendiğinde özerklik teriminin özyönetimden farklı bir terim olduğu görülmüştür. Özyönetim ve özerkliğin farklı iki terim olduğu tespitinden sonra deklarasyon ilan edilmeden önce ve deklarasyon ilan edildikten sonra da özyönetim için hayati önem taşıyan demokratik ve meşru halk desteği yerine silahlı terör örgütünün Doğu ve Güneydoğu ilçelerinde ardı ardına özyönetim ilan etmeleri de özyönetimin tarihsel deneyimleri ile uyuşmamaktadır. Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinde hendek kazma, barikat kurma ve yol kesmelerle oldubitti gibi siyaset ve yönetim bilimi terminolojisinde yeri olmayan, yasal ve meşru hiçbir dayanağı oluşmamış; ayrıca halk desteğinden de yoksun bu ilanlar sonrasında temsil gücüne sahip siyasi oluşumların “ilan ettik” ve “eleştirilere açığız” gibi kısıtlı açıklamalarla özyönetim talebi hiçbir bilimsel gerçekliği olmayan bir durumdur. HDP ve BDP yöneticileri halktan gelen somut bir tercih olmamasına rağmen özerklik ilanı süreci içerisinde yer aldıkları için parlamentodaki temsil güçlerine zarar vermişlerdir. Terör örgütünün şehir yapılanmalarının özyönetim ilanları ve 14 maddelik özyönetim deklarasyonunun yayınlamasının üzerinden üç yıl geçmiş ve uygulanamayacağı açıkça görülmüştür.

Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi geçmişi ve idari yönetimi için özyönetim kısıtlı bir yönetim modeli olarak görülmektedir. Ayrıca başta anayasanın 123. maddesi (idarenin bütünlüğü ve kamu tüzelkişiliği) ve 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu başta olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti devletinin hukuk düzeni ile de uyuşmamaktadır. İdarenin bütünlüğü ilkesine tamamen aykırı olan bu özyönetim talepleri aynı zamanda yerel yönetimlerin özerkliğini de olumsuz olarak etkilemiştir; çünkü bu yapıların özyönetim talebinde buldukları şehirler, HDP/DBP gibi belediye yönetimlerinin kendilerinde olduğu şehirlerdir. HDP/DBP'li yöneticiler, belediyeleri siyasi mekanizmaya çevirmek istemişlerdir ancak belediyeler idari organlardır ve kamu hizmeti sunmak için oluşturulmuş siyasi kurumlar değildirler. Bu çerçevede 11 Kasım 2016 tarihinde 3'ü büyükşehir belediyesi olmak üzere HDP/DBP'li 11 il belediyesinden 9'una³³ kayyum atanmış ve belediye başkanları tutuklanmıştır (Milliyet, 2016). 01 Mart 2017'de ise Ağrı Belediyesine kayyum atanmış ve belediye başkanı Sırrı Sakık görevden alınmıştır (Hürriyet, 2017). Şırnak'ta 10 Ağustos 2015'te başlayan açıklamalarla birlikte Hakkari, Batman illerinde; Diyarbakır, Van, Muş, Bitlis'in bazı ilçelerinde; İstanbul'un Gülsuyu ve Gazi mahallerinde özyönetim ilan edilmiş, kentlerde barikatlar kurulmuş ve bu örgütlerin kaotik bir sürecin içine çekmek istedikleri bu kentlerde en çok zararı da Güney ve Doğu Anadolu Bölgesinde yaşayan insanlar görmüştür.

---

³³**Siirt:** Belediye Başkanı Tuncer Bakırhan tutuklandı, kayyum atandı. **Tunceli:** Belediye Başkanı Mehmet Ali Bul tutuklandı, kayyum atandı. **Diyarbakır:** Büyükşehir Belediye Başkanı Gülten Kışanak tutuklandı. **Mardin:** Büyükşehir Belediye Başkanı Ahmet Türk görevinden uzaklaştırıldı yerine kayyum atandı. **Şırnak:** Belediye Başkanı Serhat Kadirhan, görevden uzaklaştırıldı yerine kayyum atandı. **Van:** Belediye Başkanı Bekir Kaya gözüaltına alındı. Yerine Vali kayyum olarak atandı. **Batman:** Belediye Başkanı Sabri Özdemir görevinden alındı, kayyum atandı. **Hakkari:** Belediye Başkanı Dilek Hatipoğlu görevinden alındı, kayyum atandı. **Bitlis:** Belediye Başkanı Hüseyin Olan tutuklandı ve kayyum atandı (Milliyet, 2016).

SONUÇ

Özyönetim düşüncesi son iki yüzyılda ortaya çıkan düşünsel birikim ile birlikte 1950 yılında Sosyalist Yugoslavya Özyönetimiyle toplumsal düzende uygulanmış bir modeldir. Özyönetim ile ilgili mevcut araştırmalar ortak bir özyönetim tanımı yapmanın zorluğunu göstermiş ve özyönetimin ne olmadığı ile ilgili birçok inceleme irdelenmiştir. Özyönetim, özerklik değildir yine özyönetimde doğrudan demokrasi çok önemli bir araçtır, ancak doğrudan demokrasi tek başına yeterli değildir. Özyönetimde siyasal katılma olmazsa olmaz unsurlardandır ancak amaç sadece toplumsal karar alımına katılmak değildir. Özyönetim özel mülkiyete karşı bir konum alır ancak sosyalist düşüncenin aksine devlet mülkiyetine de karşıdır. Kısaca özyönetim, üretime emeği ile katılan insanların katıldıkları bu üretimin her aşamasında karar alıcı ve yürütücü pozisyonunda olmasını gerektirir.

Cangızbay'ın; insanların kendi işlerini, doğrudan ve bütün düzeylerde kendi ellerine almalarına olanak verecek toplumsal yapılaşma sistemi olarak tanımladığı özyönetimin uygulamada örneği sınırlı deneyimlerden oluşmaktadır. Sosyalist Yugoslavya örneğine kadar bu deneyimlerin ortak noktası çok kısa süreli olmalarına rağmen halk meclisi, doğrudan demokrasi gibi dinamiklerle desteklenmişlerdir. Özyönetim kavramı Türkçe'de iki farklı çeviri ile kullanılmaktadır. Self-government; yani hükümet etme, siyasal olanla ilgilidir; ancak işletme disiplinde self-management kavramının çevirisi işletme/yönetim üzerinden şirket ve fabrika yönetimlerinde uygulanan bir model olarak tarif edilmektedir. İki tanımda da ortak nokta; yönetime katılma üzerinden kurgulanması ve ülke yönetimi de olsa, şirket yönetimi de olsa öznesinin işçiler olmasıdır. Ülkemizde ise Demokratik Toplum Kongresi tarafından 27 Aralık 2015 tarihinde ilan edilen özyönetim açıklamaları ile çalışmada incelenen özyönetim deneyimleri arasında açıkça bir benzerliğin bulunmadığı ve incelenen deneyimlerin ruhuna da aykırı bir model çizildiği görülmektedir. Türkiye'deki özyönetim ilanlarının öncelikle özü tartışmalıdır; çünkü tarihteki örneklerinde olduğu gibi işçi ve emekçi tabanına dayanmamaktadır. Paris Komünü'nde feodal rejimler karşı önceden planlanmaksızın doğrudan tarihsel bir durumdan ortaya çıkmıştır; yani halktan ayrı bir ilan etme durumu ile karşı karşıya kalınmamıştır. Aynı durumu Sovyetler Birliği'nde Petrograd işçileri, İtalya'da metalürji işçileri, İspanya'da ise Ulusal Emek Konfederasyonu'nda görmek mümkünken ülkemiz özyönetim tartışmalarında bu pratiklerin tam anlamıyla bir özyönetim olmadığı kabul edilmektedir. Tarihte özyönetim olarak kabul edilen tek pratik ise Yugoslavya Sosyalist Özyönetim devletidir; ancak bu devlet bile eleştirdiği Sovyetler Birliği hâkim ideolojisinden kaçmak için icat ettiği bir yönetim sistemine sahip olmasına rağmen ilerleyen zamanda

Sovyetler Birliğine benzeyen bir yönetim tarzı ortaya çıkarmıştır. Bu çerçevede hiçbir halk hareketine ve talebine dayanmayan, tepeden inmece bir bildiriye özyönetim olarak kabul etmek bilimsel bir yanlış olacaktır.

Türkiye'nin ve Türk milletinin birkaç komşu şehri kapsayacak demokratik özerk bölgelere ihtiyacı da, isteği de yoktur; başta Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 123. Maddesi olmak üzere mevcut yasalar da bu şekilde idari yapılanmalara izin vermemektedir. Türkiye Cumhuriyeti yasaları özerk bölgelerin oluşturulmasına izin vermese dahi deklarasyonda özyönetim organları tarafından yönetilen özerk bölgelerin TBMM'de temsil edilmesi zaten özyönetim denilen şeyin bilimsel olarak anlaşılmadığını göstermektedir. Her kademede eğitimin özyönetime bırakılması, sağlık ve tedavi hizmetlerinin özerk yönetimlerce sunulması, yargı sistemi ve adalet hizmetlerinin özerk bölgelerce düzenlenmesi gibi bir cümle ile deklare edilen bu hizmetlerin nasıl sunulacağı ise 80 milyon küsur vatandaş düşünüldüğünde imkânsız, yasalar çerçevesinde de geçersizdir. Toprak, su ve enerji kaynaklarının toplum yararına işletilmesi, denetlenmesi ve üretimden pay alma yetkisinin özerk bölge yönetimlerine verilmesi açıklanırken iki madde sonra açıkça merkezi bütçeleme sisteminden pay istemek de özyönetim ruhuna aykırı olan ve kendi kendine yetebilirlik ilkesine ters düşen bir durumdur. Bu talep açıkça Fransa'nın üzerinde bir kambur olan kendi vergisini kendi toplayan, ancak buna rağmen Fransa merkez bütçesinden pay alan Korsika adasını hatırlatmaktadır. 31 Ekim 2009'da bu maddeyi terör örgütü lideri Abdullah Öcalan "Fransa'nın Korsika'ya tanıdığı haklar tanınsın yeter" (Yenicaggazetesi, 2009) diyerek, 6 yıl önceden açıkça talep etmiştir. Özerk bölge yönetimin denetiminde güvenlik birimlerinin kurulması talebi de, Kuzey Irak'ın bağımsızlık talebine giden süreçte bölge asayişini sağlamak için kurduğu peşmerge birliklerinin bir benzeri olarak oluşturulmak istenmiş ve her ne kadar bağımsızlık talebimiz yok söyleminde bulunulsa da bu yapıların terör örgütü lideriyle bağlarını koparmamaları ve terör örgütünün politikalarından vazgeçilememesinden dolayı inandırıcılığı ve objektifliği bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Ağaoğulları, M. A. (2010). *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Ağaoğulları, M. A., ve Köker, L. (2008). *Tanrı Devletinden Kral-Devlete*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Ağaoğulları, M. A., Akal, C. B., ve Köker, L. (1994). *Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı*. Ankara: İmge Yayınları.
- Akçaylı, N. (1986). *Yönetime Katılma ve Özyönetim*, . Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Aristoteles. (2006). *Politika*,. (M. Tunçay, Çev.) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Arvon, H. (1991). *Özyönetim* . (F. Başkaya, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aydınlı, Y. (2014). Farabi. A. Tunçel, ve K. Gülenç içinde, *Siyaset Felsefesi Tarihi Platon'dan Zizek'e* (s. 96-117). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Bookchin, M. (1996a). *Ekolojik Bir Topluma Doğru*. (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bookchin, M. (1996b). *Toplumsal Ekolojinin Felsefesi Diyalektik Doğalcılık Üzerine Denemeler*. (R. G. Ögdül, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Bookchin, M. (2015). *Geleceğin Devrimi Halk Meclisleri ve Doğrudan Demokrasi*. (İ. Y.–S. Torlak, Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları.
- Cangızbay, K. (2002). *Sosyolojiler Değil Sosyoloji*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Cangızbay, K. (2003). *Sosyalizm ve Özyönetim Reel Sosyalizmden Sosyalist Realiteye*. Ankara: Ütopya.
- Djilas, M. (1974). *Yeni Sınıf*. (H. T. Sonkur, Çev.) İstanbul: Kutluğ Yayınları.
- Djilas, M. (1975). *Eksik Kalmış bir Cemiyet* . (N. Bingöl, Çev.) Ankara: Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri Yayınları.
- Drulovic, M. (1976). *Özyönetim*. (T. Yaşamak, Çev.) Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Ecevit, B. (1975). *Demokratik Solda Temel Kavramlar ve Sorunlar*. Ankara: Türk Matbaacılık Sanayii Yayını.
- Erdem, K. (2015). Yarı-Başkanlı Sistemi: Teori, Pratik ve Tartışmalar. Y. A. Yıldız içinde, *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Yarı-Başkanlık Sistemleri Fransa, Polonya ve Rusya Örnekleri* (s. 1-28). Ankara: TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı.
- Ertürk, H. (1995). *Kent Ekonomisi*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Eryılmaz, B. (2015). *Kamu Yönetimi*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Görmez, K. (2015). Yerel Yönetimle. E. K. Görmez. içinde Ankara: Orion Kitabevi Yayınları.
- Gözler , K., ve Kaplan, G. (2016). *Kısa İdare Hukuku*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.

- Gözler, K. (2004). *Anayasa Hukukuna Giriş*, . Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Gözler, K. (2012). *Anayasa Hukukuna Giriş Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Gramsci, A. (1977). *İtalya'da İşçi Konseyleri Deneyimi*. (Y. Alp, Çev.) İstanbul: Belge Yayınları.
- Gülenç, K. (2014). *Siyaset Felsefesi Tarihi Platon'dan Zizek'e*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Güler, B. A. (2009). *Türkiye'nin Yönetimi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Hegel, G. W. (2011). *Tarih Felsefesi I. Giriş*. (A. Yardımlı, Çev.) İstanbul: İdea Yayınevi.
- Heywood, A. (2015a). *Siyasetin Temel Kavramları*. (H. Özler, Çev.) Ankara: Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2015b). *Siyaset*. Ankara: Adres Yayınları.
- Işıklı, A. (1983). *Kuramlar Boyunca Özyönetim ve Yugoslavya Deneyi*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Kahveci, N. (1996). *İslâm Siyaset Düşüncesi (XV. Asra Kadar)*. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.
- Kapani, M. (2009). *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Karasu, K. (2013). *Kamu Yönetimi İncelemeleri*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, R. (2011). *Yerinden Yönetim ve Siyaset*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kızılçelik, S. (2013). *Marx'ın Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Köker, L. (2007). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lenin, V. İ. (1989). *Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi*. (M. Erdost, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Lenin, V. İ. (1992). *Komün Dersleri*,. (K. Somer, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Lenin, V. İ. (2016). *Halkın Devlet Yönetimine Katılımı Üzerine*,. (M. Çulhaoğlu, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Lissagaray, P.-O. (2013). *Paris Komünü Tarihi 1871 I. Cilt Kuruluş ve İktidar*. (Ş. Ünsaldı, Çev.) Ankara: NotaBene Yayınları.
- Machiavelli, N. (1999). *Prens*. (C. Eyi, Çev.) İstanbul: Gün Yayıncılık.
- Marx, K. (1990). *Louis Bonaparte'nın 18 Brumaire'i*. (S. Belli, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (1991). *Fransa'da İç Savaş*. (K. Somer, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (2005). *Fransa'da İç Savaş ve Paris Komünü Üzerine Makaleler Konuşmalar Belgeler Mektuplar*. (K. Somer, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Mills, W. (1966). *Marksistler*. (H. T., Çev.) İstanbul: Ağaoglu Kitabevi.
- Mısır, M. B. (2015). Egemenlik. E. A. Hazırlayanlar: Gökhan Atılğan içinde, *Siyaset Bilimi Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler* (s. 55-67). İstanbul: Yordam Kitap.
- Niyazi, M. (1996). *Türk Devlet Felsefesi*. Ankara: Ötüken Neşriyat.
- Oppenheimer, F. (2005). *Devlet*. (Y. S. Alâeddin Şenel, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınevi,.
- Öztekin, A. (2012). *Yönetim Bilimi*. Ankara: Siyasal Yayınevi.

- Platon. (2007). *Devlet*. (S. E.-M. Cimcoz, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Poulantzas, N., Miliband, R., ve Laclau, E. (1990). *Kapitalist Devlet Sorunu*. (Y. Berkman, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Poulton, H. (1999). *Silindir Şapka Bozkurt ve Hilâl Türk ulusçuluğu ve Türkiye Cumhuriyeti*. (Y. Alagon, Çev.) İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Rousseau, J.-J. (2008). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*. (R. N. İleri, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Rousseau, J.-J. (2010). *Anayasa Projeleri: Korsika Anayasası Projesi*. (İ. Yerguz, Çev.) İstanbul : Say Yayınları.
- Rousseau, J.-J. (2015). *Toplum Sözleşmesi*. (V. Günyol, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sancaktar, C. (2015). *Özyönetim Düşüncesi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Şenel, A. (2014). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Timur, T. (2001). *Türk Devrimi ve Sonrası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Topçu, N. (2015). *İradenin Dâvası Devlet ve Demokrasi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tortop, N., Aykaç, B., Yayman, H., ve Özer, M. A. (2008). *Mahalli İdareler*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Tunçel, A. (2014). *Siyaset Felsefesi Tarihi Platon'dan Zizek'e*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Tunçkaşık, H. (2015a). Başkanlık Sistemi: Teori, Pratik ve Tartışmalar. Y. A. Yıldız içinde, *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Başkanlık Sistemleri ABD, Arjantin, Azerbaycan, Brezilya ve Nijerya Örnekleri* (s. 1-22). Ankara: TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı.
- Tunçkaşık, H. (2015b). Parlamenter Sistem: Teori, Pratik ve Tartışmalar. Y. A. Yıldız içinde, *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Parlamenter Sistem Almanya, Güney Afrika, Hindistan, İtalya, İngiltere, Japonya Örnekleri* (s. 1-38). Ankara: TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı.
- Türkdoğan, O. (1977). *Türkiye Açısından Özyönetim Aydınlar Siyasal Partiler Sendikalar*. İstanbul: Türk Kültür Yayını.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası.(2014). (ed.) Celal Ülgen.İstanbul: Beta Yayınları.
- Uslu, A. (2015). Demokrasi. E. A. Hazırlayanlar: Gökhan Atılğan içinde, *Siyaset Bilimi Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler* (s. 137-151). İstanbul: Yordam Kitap.
- Uslu, C. (2011). *Doğal Haklar Ve Doğal Hukuk İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Uygun, O. (2015). *Devlet Teorisi*. İstanbul: On İki Levha Yayınları.

- Ülger, İ. K. (2003). *Yugoslavya Neden Parçalandı? Balkan Dramının Perde Arkası*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Ülken, H. Z. (1976). *Millet ve Tarih Şuuru*. İstanbul : Dergah Yayınları.
- Yaman, M. (2015). AB Ve Yerel Yönetimler,. E. K. Görmez içinde, *Yerel Yönetimler*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Yayla, A. (2004). *Siyasî Düşünce Sözlüğü*. Ankara: Adres Yayınları.
- Yeğin, M. (2017). *Özyönetim Dünyanın Sokaklarında Radikal Demokrasi*. İstanbul: Öteki Yayınevi.
- Yusuf, H. H. (2011). *Kutadgu Bilig*. (A. Çakan, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Sürelî Yayınlar

- Arsel, İ. (1954). Çift Meclis Sisteminin Memleketimizde Tatbiki Hususunda Bazı Düşünceler. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(3-4), 60-104.
- Bulut, Y. (2002). Türkiye’de Bölge Yönetimi Arayışları . *Amme İdare Dergisi*, 35(4), 17-42.
- Çelik, A., ve Aykanat, Ş. (2007). Komünlerin (Belediyelerin) Ortaya Çıkışı ve İşlevleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(22), 101-115.
- Çevikbaş, R. (2014). Bürokrasi Kuramı ve Yönetmel İşlevi. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 75-102.
- Demir, F. (2013). Yarı-Başkanlık Hükümet Sistemi ve Türkiye. *Yeni Türkiye Dergisi*(51), 831-876.
- Gökşenli, E. Y. (2013, 1). İç Savaş ve Savaş Sonrası İspanyası’nın İlk Döneminde Toplumsal Değişim. *Sosyoloji Dergisi*, 3(26), 145-170.
- Karatepe, Ş. (2013). Hükümet Sistemleri ve Türkiye. *Yeni Türkiye Dergisi*(51), 223-235.
- Mısır, M. B. (2003). Gerçek Demokrasi Olanığı Paris Komünü. *Praksis Dergisi*, Güz(10), 105-122.
- Sertel, S. (2015). Türk Hariciye Raporlarına Göre İspanya İç Savaşı (1936-1939). *Tarih Araştırmaları*, 34(57), 271-290.
- Yıldız, M. (2011). İspanya Yönetim Sistemi’ndeki Tekçilik ve Federalizm Tartışmalarının Değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29(2), 175-191.

Tezler

- Salman, B. (2003). *İspanya’da II. Cumhuriyet ve İç Savaş (1936-1939)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yayınlanmış Bildiriler

Günel, V. A., ve Üçhöyük, E. A. (2016). Osmanlı Adalet Dairesi'nde Kutadgu Bilig Etkisi. *Türk İslam Siyasi Düşüncesi* (s. 357-371). Ankara: E. Kamu Çalışanları Sendikası Yayınları.

İnternet Kaynakları

Aljazeera. (2015, 12 27). *DTK'dan 'öz yönetim' deklarasyonu*. 04 28, 2018 tarihinde <http://www.aljazeera.com.tr>: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/dtkdan-oz-yonetim-deklarasyonu> (erişim tarihi: 28.04.2018)

BBC. (2015, 09 13). *Öz yönetim ilanları ne anlama geliyor?* 09 06, 2017 tarihinde <http://www.bbc.com>: http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/09/150911_ozyonetim_ilan_analiz_cagil_kasapoglu (erişim tarihi: 06.09.2017)

Hafizoğulları, Z. (1999, 11 4). *İzmir İktisat Kongresi Görüşmeler ve Değerlendirmeler*. 09 06, 2017 tarihinde <http://www.atam.gov.tr>: <http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Zeki-HAFIZO%C4%9EULLARI-%C4%B0zmir-%C4%B0ktisat-Kongresi-G%C3%B6r%C3%BC%C5%9Fler-ve-De%C4%9Ferlendirmeler.pdf> (erişim tarihi: 06.09.2017)

Hürriyet. (2017, 03 01). *Sırrı Sakık görevden alındı*. 04 28, 2018 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr>: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-sirri-sakik-gorevden-alindi-40381380> (erişim tarihi: 28.04.2018)

Koç, Y. (2009, 08 01). *İzmir İktisat Kongresi (1923) Ve İşçiler*. 09 06, 2017 tarihinde <http://www.yildirimkoc.com.tr>: <http://www.yildirimkoc.com.tr/usrfile/1323204775a.pdf> (erişim tarihi: 06.09.2017)

Milliyet. (2016, 11 17). *DBP'nin kazandığı 106 belediyeden 33'üne kayyum atandı*. 04 28, 2018 tarihinde <http://www.milliyet.com.tr>: <http://www.milliyet.com.tr/dbp-nin-kazandigi-106-belediyeden-siyaset-2346505/> (erişim tarihi: 28.04.2018)

Narin, Ö. (2014-2015). Sermayenin Denetimi mi? İşçinin Yönetimi mi? *Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 14-26. 09 06, 2017 tarihinde <https://www.ttb.org.tr/dergi/index.php/msg/article/download/512/491> (erişim tarihi: 06.09.2017)

Yenicaggazetesi. (2009, 10 31). *İmralı canavarı: Dönüş sona erdi*. 05 20, 2018 tarihinde <http://www.yenicaggazetesi.com.tr>: <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/imrali-canavari-donus-sona-erdi-25518h.htm> (erişim tarihi: 20.06.2018)

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Emre Aydemirhan ÜÇHÖYÜK
Doğum Yeri - Tarihi	Kırşehir – 02/09/1989
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Feyzi Alaettinoğlu Lisesi, Alanya, 2006
Lisans Diploması	Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Ankara, 2013
Yüksek Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Antalya, 2018
Tez/ Dönem Projesi Konusu	“Özyönetim Düşüncesi, Uygulamaları ve Türkiye Denemesinin Kritiği”
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
BİLİMSEL FAALİYETLER	
Kongre/Sempozyumlar	
<p>Günal V. A., Üçhöyük E. A., “Kutadgu Bilig’de Adalet Dairesi ve Osmanlı’da Yansımaları”, I. Türk İslam Siyasi Düşüncesi Kongresi, Aksaray, Türkiye, 8-10 Ekim 2015.</p> <p>Üçhöyük E. A., Türkiye’den Almanya’ya Göçün 55. Yılı’nın Düşündürdükleri: Uluslararası Göçün Eğitim-Öğretim Açısından Sonuçları ve Hizmetlerin Kültürlerarası Açılımı Paneli, Antalya, Türkiye, 9 Mayıs 2016.</p> <p>Üçhöyük E. A., Çelen G., “Transit Ülkeden, Hedef Ülkeye Sürüklenen Türkiye ve Suriyeli Sığınmacılar: Geri Dönüş mü Entegrasyon mu?”, Uluslararası 11. Kamu Yönetimi Sempozyumu (KAYSEM), Elazığ, Türkiye, 28-29-30 Eylül 2017.</p> <p>Üçhöyük E. A., AB Sürecinde Türkiye’de Uluslararası Göç ve Mülteci Krizi Fırsatlar ve Tehditler Çalıştayı, Antalya, Türkiye, 2017. (Ayrıca proje yöneticisi)</p> <p>Günal V. A., Üçhöyük E. A., “Ziya Gökalp Düşüncesinin Kuruluş ve İnkılaplar Döneminde Türkiye Cumhuriyeti’nin İdari Yapılanmasına Etkisi”, II. Türk İslam Siyasi Düşüncesi Kongresi, Kütahya, Türkiye, 26-27-28 Ekim 2017.</p> <p>Günal V. A., Üçhöyük E. A., “Suriyeli Sığınmacıların Türk Kamu Yönetimine İdari Etkisi”, 15. Kamu Yönetimi Forumu (KAYFOR), Isparta, Türkiye, 1-4 Kasım 2017.</p>	

Kitap Bölümleri	
<p>Günel V. A., Üçhöyük E. A., “Kutadgu Bilig’de Adalet Dairesi ve Osmanlı’da Yansımaları”, I. Türk İslam Siyasi Düşüncesi -Teşekkül Devrinden 18. Yüzyıla-, Akın M., Şafak G.N. Ed., Eğitimci Kamu Çalışanları Sendikası Yayınları, Ankara, ss. 357-371, 2016.</p> <p>Günel V. A., Üçhöyük E. A., “Ziya Gökalp Düşüncesinin Kuruluş ve İnkılaplar Döneminde Türkiye Cumhuriyeti’nin İdari Yapılanmasına Etkisi”, II. Türk İslam Siyasi Düşüncesi Kongresi Bildiriler Kitabı, Önder Ö, Akıncı M., Yaman M., Şafak G. N. Ed., Eğitimci Kamu Çalışanları Sendikası Yayınları, Kütahya, ss. 263-276, 2018.</p>	
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurumlar	Akdeniz Üniversitesi Avrupa Birliği Araştırma ve Uygulama Merkezi, Proje Sorumlu ve Yönetici, 2016/Eylül – 2017/Temmuz
E-Posta	emreuchoyuk@gmail.com